

PONS STRIGONIENSIS

STUDIA

DEO GRATIAS

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem
millenniumi ünnepi találkozója

2001. február 2–3.

Miléniové stretnutie Trnavskej univerzity a
Katolíckej univerzity Petra Pázmaňa

2–3. februára 2001.

PONS STRIGONIENSIS
STUDIA

PONS STRIGONIENSIS

Studia

II.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép Európa Intézete és
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoportjának sorozata

Sorozatszerkesztő
Käfer István

1. CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT

Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

2. DEO GRATIAS

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem
millenniumi ünnepi találkozója

2001. február 2–3.

Miléniové stretnutie Trnavskej univerzity a
Katolíckej univerzity Petra Pázmána
2–3. februára 2001.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézet
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2003

DEO GRATIAS

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati
Egyetem millenniumi ünnepi találkozója
2001. február 2–3.

Miléniové stretnutie Trnavskej univerzity a
Katolíckej univerzity Petra Pázmaňa
2–3. februára 2001.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézet
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2003

Lektorálta
Sz. Nagy László

Technikai szerkesztő
Tóth Sándor

A fordítás és a szerkesztés munkájában részt vett
Peter Káša egyetemi docens,
Domján Gergő, Sztakovics Erika, Tóth Sándor egyetemi hallgatók.

A kötetet szerkesztette
Käfer István

© Szerkesztő és a szerzők, 2003

ISSN 1588–2322
ISBN 963 9296 81 3

Felelős kiadó:
Fröhlich Ida dékán
Készült a *mondAi Kft.* nyomdájában.
Felelős vezető: Nagy László

TARTALOM – OBSAH

Lectori salutem!	7
Lectori salutem!	8
A hívek könyörgése – Modlitba veriacich	9
Käfer István	
Dicsértessék a Jézus Krisztus!	10
Pochválený bud' Ježiš Kristus!	13
Jozef Šimončič	
Trnavská univerzita v Trnave a Katolícka univerzita Petra Pázmaňa v Pilišskej Čabe – vzťahy v rokoch 1995–2000	16
A Nagyszombati Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Kapcsolatok 1995–2000	20
Szabó Ferenc S. J.	
Pázmány Péter jelentősége a magyar művelődés történetében	24
Význam Petra Pázmánya v dejinách uhorskej vzdelanosti	30
Jozef Šimončič	
Pázmaň ako teológ	36
Pázmány mint teológus	39
Török József	
A szerzetesi oktatás sokszínűsége az újkori Magyarországon	42
Rôznofarebnosť rehoľného školstva v čase novodobého Uhorska	50
Vlastimil Dufka S. J.	
Cantus Catholici vo svetle Lex orandi – Lex credendi	57
A Cantus Catholici a Lex orandi – Lex credendi fényében	60
Lőrincz Krizosztom OSB	
Danczi Villebald, a magyar bencés szlavista	63
Benediktín slavista, Villebald Danczi	69
Jozef Haľko	
Niektoré aspekty vzťahu komunizmu a cirkvi v Československu – mierové hnutie katolíckeho duchovenstva	75
A kommunizmus és az egyház viszonyának néhány vonása Csehszlovákiában – a katolikus papság békemozgalma	80
Žilka Tibor	
Az adaptálás és a művészeti exegetika	85
Tibor Žilka	
Adaptácia a umelecká exegetika	93
Príhovor predsedu parlamentu JUDR. Pavla Hrušovského na slávnostnom zasadnutí Národnej rady SR pri príležitosti 10. výročia vzniku Slovenskej republiky	101
Dr. Pavol Hrušovský parlamenti elnök beszéde a Szlovák Köztársaság megalakulásának 10. évfordulója alkalmából az SzK Nemzeti Tanácsa ünnepi ülésén	107

Lectori saludem!

2001-ben jelent meg a Pons Strigoniensis Fontes sorozatának első kötete, a Documenta Rudnayana Strigoniensia. Akkori ígéretünkhöz híven most a Studia – Tanulmányok sorozat immár második kötetét ajánljuk az Olvasónak. Miként Rudnay-könyvünk a bíboros személyében és dokumentumaiban bizonyítja a magyar–szlovák keresztény összefüggésrendszert, a mostani Deo gratias című tanulmánygyűjtemény Szent István királyunk államalapításának millenniuma alkalmából rendezett konferencia anyagát teszi közzé. Az új felfedezése ezúttal az a tény, hogy a két katolikus elkötelezettségű egyetem közösen, két nyelven emlékezett meg az ezredéves évfordulóról. Itt most nem csak a tudományos művek szigorú szabályai érvényesültek. Bekerült a meghívók szövege, a közös szentmisék diákjaink által immáron tizedszer felolvasott hívek könyörgése, tanulmányok, tudományos recenzió, emlékező esszé és két idősebb oktató hálaadó beszámolója a két egyetem ötéves kapcsolatairól.

A budapesti szentmisét František Tondra, Szlovákia Püspökkari Konferenciájának elnöke vezette, a konferenciát Erdő Péter rektor, ma bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek nyitotta meg. Bocsássa meg az olvasó, ha egy idei dokumentummal zárjuk e kötetet. 2003. január elsején hangzott el a szlovák parlament ünnepi ülésén a Szlovák Köztársaság kikiáltásának 10. évfordulóján. Pavol Hrušovský szavai több helyütt igazolják egyetemeink millenniumi konferenciájának felfedezését: a közös múlt vállalhatóságát. Esztergom és Nagyszombat ismét kezét fog. A testvérrendezvényen a városok vezetői, egyesületek elnökei is részt vettek. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoportja és a Nagyszombati Egyetem munkatársai tudják, hogy szerény találkozóink és annak szerény kötete, a Deo gratias nem jött volna létre a Címadó segítségével nélkül!

Lectori salutem!

V roku 2001 vyšiel prvý zväzok seriálu Pons Strigoniensis Fontes s názvom Documenta Rudnayana Strigoniensia. Verne nášmu vtedajšiemu sľubu, venujeme teraz Čitateľovi už druhý zväzok Studia – Štúdie. Tak ako prvé naše vydanie o kardinálovej osobnosti a dokumentoch dokazujú maďarsko-slovenské kresťanské súvzťahnosti, zborník Deo gratias uverejní materiál konferencie usporiadanej z príležitosti milénia založenia štátu nášho kráľa svätého Štefana. Tentoraz je novým objavom fakt, že dve univerzity katolíckej naviazanosti si spomenuli na milénium spoločne a dvojjazyčne. Tu sa neuplatnili len prísne zásady vedeckých diel. Uverejníme aj text pozvánok, modlitbu veriacich, čo naši študenti prečítali už desiaty raz na spoločných svätých omšiach, štúdie, vedeckú recenziu, spomienkovú esej, a poďakovací referát dvoch starších učiteľov o päťročnom vzťahu dvoch univerzít.

Hlavným celebrantom svätej omše v Budapešti bol predseda Zboru biskupov na Slovensku František Tondra, konferenciu otvoril rektor Péter Erdő, terajší kardinál, prímás, ostrihomsko-budapeštiansky arcibiskup. Prosíme o prepáčenie čitateľa, že zväzok uzavrieme s tohtoročným dokumentom. Slová Pavla Hrušovského odznegli prvého januára 2003 na slávnostnom zasadnutí parlamentu Slovenska z príležitosti desiateho výročia vyhlásenia Slovenskej republiky. Na viacerých miestach dokazujú objav konferencie: prijateľnosť spoločnej minulosti. Ostrihom a Trnava si znovu podajú ruky. Na bratskom podujatí sa zúčastnili aj predstavitelia miest, predsedovia spolkov. Členovia Výskumnej skupiny západoslovanských kultúr Ústavu slavistiky – Strednej Európy na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity Petra Pázmánya a pracovníci Trnavskej univerzity vedľa, že naše skromné stretnutie a skromný zväzok, Deo gratias z neho by nevznikli bez pomoci Osoby v titule!

A hívek könyörgése – Modlitba veriach

Urunk, Jézus Krisztus, Te úgy jöttél közénk, mint világosság minden nép számára. Segítséggeddel előítéleteinket eloszlatva, bizalommal fordulunk Hozzád kérésinkkel.

Pane Ježíšu Kriste, Ty si k nám prišiel ako svetlo národom. S tvojou pomocou zbavení našich predsudkov, úprimne Ťa prosíme.

1. Urunk, Szűz Anyádat Hétfájdalmúnak és Nagyasszonynak tiszteljük. Add, hogy közbenjárására kölcsönösen megbocsássuk egymásnak egykori és mai sérelmeinket.
Pane, Tvoju nepoškvrnenú Matku si uctieame ako Sedembolestnú a Veľkopianiu. Daj, aby sme na jej pihovor dokázali vzájomne odpustiť minulé i súčasné ukrivdenia.
2. Tekints, Urunk, kegyesen egyetemi ifjúságunkra, hogy a krisztusi szeretet tanítását a tudomány segítségével alkalmazni tudják a népeink közötti szolgálatban is. Zhliadni, Pane, milostivo na našu univerzitnú mládež, aby prostredníctvom vedy mohla uplatňovať učenie Kristovej lásky v službe medzi našimi národmi.
3. Urunk, add, hogy Szent Cirillnek és Metódnak, Szent István királynak, Szent Imrénnek, Szent Szórádnak és Benedeknek, Boldog Mórnak, Magyarhoni Szent Erzsébetnek, a Szent Kassai Vértanúknak és régióink többi szentjének közbenjárására népeink testvéri szeretetben éljenek.
Pane, daj, aby na príhovor Svätého Konštantína a Metoda, Svätého Štefana kráľa, Svätého Imricha, Svätého Svorada a Benedikta, Blahoslaveného Maurusa, Svätej Alžbety z Uhorska, Svätých košických mučeníkov a ostatných Svätých nášho regiónu žili naše národy v bratskej láske.
4. Urunk, add, hogy tudós szolgálád, Pázmány Péter, Szelepcsényi György, Szöllősi Benedek, Szentiványi Márton, Timon Sámuel, Palkovics György, Rudnay Sándor, Bartakovics Béla életműve segítsen bennünket a magyar–szlovák szellemi közöség ápolásában.
Pane, daj, aby životné dielo Tvojich služobníkov-vedcov Petra Pázmánya, Juraja Szelepcsényiho, Benedikta Szöllősiho, Martina Szentiványiho, Samuela Timona, Juraja Palkoviča, Alexandra Rudnaya, Vojtecha Bartakoviča pomáhalo nám v pestovaní maďarsko-slovenskej duchovnej jednoty.
5. Urunk, add, hogy méltóképpen dicsőíthessünk Téged, és adhassunk hálát Neked a mai nap kegyelmeiért.
Pane, daj, aby sme Ťa mohli dôstojne velebiť a vzdávať Ti vďaky za milosti dnešného dňa.

Urunk, Jézus Krisztus, add, hogy most, amikor az Eukharisztia oltára körül a Te vendégeid vagyunk, tanításod fényében megtanuljuk érvényesíteni a testvéri szeretet parancsát a magyar és a szlovák nemzet között. Aki él és uralkodik, mindörökkön örökké.

Pane Ježíšu Kriste, daj nám, aby sme sa, keď teraz sme Tvojimi hosťami pri eucharistickom stole, v svetle Tvojho poučenia naučili uplatňovať prikázanie lásky medzi maďarským a slovenským národom. Lebo Ty žiješ a kraľuješ na veky vekov.

DICSÉRTESSÉK A JÉZUS KRISZTUS!

Istennek legyen hála, hogy nekünk adta végtelen szeretetét. Hogy kiválasztottak vagyunk a nemzeteink közötti jó szüntelen szolgálatára. Istennek legyen hála, hogy szlovákok és magyarok lehetünk. Köszönjük a tragikus félreértést, a nemzeti szenvedélyeket, az egyenlőtlenséget, a bosszúvágyat, a vak tájékozatlanságot, a szolgálai módon elfogadott kölcsönös előítéleteket, minden rosszat, egy időre ellenségeskedést is nemzeteink között.

Istennek legyen hála, hogy nem csalódtunk, amikor a XX. század utolsó évtizedének elején bekövetkezett politikai fordulat után nem született nyomban megbékélés, barátság, hanem csak a demokrácia törékeny pallóját kaptuk a hirtelen lett szabadság hatalmas árja fölött. Az erőszakkal és csalással elfojtott nemzeti törekvések fortyogó magmája fölött, a nemzetközi mammon és mocskos spekulációk bűzölgő váladéka fölött.

Istennek legyen hála, hogy Šimončič professzor úr, a Nagyszombati Egyetem Történeti Tanszékének vezetője szerény tizenöt pontban foglalhatta össze öt éves együttműködésünket. Istennek legyen hála ezekért a szerény pontokért, azért, hogy ellentmondásos és bonyolult belső viszonyainkban ezek a pontok eredményeket jelentenek, az önzetlen együttműködés tényeit az azonos gyökerű két egyetem között.

Istennek legyen hála, hogy együttműködésünk csak a katolikus egyház védőkarja alatt folyt, alapítójának titokzatos testeként, és e test egyes tagjai nem szüntették be, sőt néha segítettek is e szerény tizenöt pont megvalósításában, akkor is, ha ténykedésünk néha gyanús és kellemetlen lehet a közéletben, főleg országaink politikai életében.

Istennek legyen hála, hogy Šimončič professzor úr imígyen fejezheti be tizenöt pontját: „Részvételünket a kölcsönös munkálkodásban a hívek könyörgése fejezte ki az 1996. március 26-án a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a műfordító konferencia előtt tartott szentmisében: ...hogy a Hétfájdalmú és a Nagyasszony közbenjárására meg tudjuk bocsátani egymásnak kölcsönös sérelmeinket, hogy diákjaink a krisztusi szeretet tanítását alkalmazni tudják a népeink közötti szolgálatban is, hogy mindannyian érvényesíteni tudjuk a szeretet parancsát a szlovák és a magyar nemzet között.”

És most néhány adalék Šimončič professzor úr tizenöt pontjához. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektorai, Gál Ferenc és Erdő Péter a Nagyszombati Egyetem nyilvános rendezvényein hangsúlyozták, hogy mindkét mai egyetemünk a Pázmány Péter által alapított Nagyszombati Egyetem közvetlen folytatója.

Ján Sokol érsek metropolita 1995. decemberében megáldotta a Szlovák Intézetet a campuson és ünnepélyes szentmisét celebrált Paskai László bíborossal.

A tudományos konferenciák koncelebrációs szentmiséekkel kezdődtek, Rudolf Baláz püspök atya, a szlovák püspöki konferencia elnöke, Ladocsi Gáspár professzor, tábori püspök, Pavol Zaťko atya, a magyarországi szlovák katolikus misszió tagja részvételével. Közös kétnyelvű kötetünk, a Rudnay Sándor és kora Paskai bíboros és Sokol érsek közös kommandációjával jelent meg, bemutatója pedig 1998. október 30-án volt Nagyszombatban, másnap pedig Esztergomban a kommandáció készítőinek személyes részvételével. Ennek az együttműködésnek a keretében alakulnak kapcsolataink a budapesti Szlovák Intézettel mindig magas egyházi és állami vezető személyiségek közreműködésével. Ádventi gyer-

tyagújtáskor Seregély István érsek atya, egyetemünk nagykancellárja magnetofonon mutatta be megboldogult édesapját, amint szlovák dalokat énekelt, Tomáš Galis püspök atya a magyar köztársasági elnökkel együtt kápráztatta el a magyarországi szlovák gyerekeket a karácsonyelő hangulatában. A szép rendezvény után Tomáš Galis Beer Miklós püspökkel a PPKE piliscsabai campusán Erdő Péter püspök rektor és főtisztelendő Fodor György rektorhelyettes társaságában az együttműködés lehetőségeiről beszélgettek. Az ünnepi vacsorát Karol Wlachovský, a budapesti Szlovák Intézet igazgatója és egyben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem vendégтанára rendezte Štefan Markušnak, Szlovákia budapesti nagykövetének jelenlétében.

Šimončič professzor úr együttműködésünk szerény leltárában éppen csak érintett két, reméljük, messzire ható tény. A PPKE tanárjelöltjei már a harmadik évben végeztek pedagógiai gyakorlatukat a nagyszombati Angela Merici katolikus gimnáziumban a Nagyszombati Egyetem szakmai felügyelete alatt. Ezek a fiatalok magyarországi magyar nemzetiségű hallgatók, akik kizárólag a PPKE-n sajátították el a szlovák nyelvet. És ezzel a frissen elsajátított szlovák nyelvtudásukkal állnak ki egy szlovák gimnázium diákjai elé, akik szeretettel segítenek nekik, és szurkolnak, hogy a tanárjelölt órája jól sikerüljön. Három év alatt 20 tanárjelöltünk gyakorolt Nagyszombatban. Öt-öt osztályban mintegy háromszor száz diák tudott róluk.

A szlovák gimnázium e 300 diákjának hátszágában a szülőpár és még két személy kommunikálását feltételezve 1500 szlovák állampolgár győződhetett meg eddig a PPKE jóakarátú igyekezetéről! Deo gratias!

Szlovák szakosaink jelenleg 120 körül vannak. A 120 közül harmincan szlovákiai magyarok, tízen magyarországi szlovákok, 80 hallgató pedig hazai magyar. A mai napig tizenketten fejezték be sikeresen tanulmányaikat, és közülük kilencen nálunk kezdtek szlovákul tanulni.

Tanrendünkben, az Ordo academicusban figyelmet fordítanak a szakkifejezésekre. A hallgatók *régi magyar* helyett *régi magyarországi irodalmat* írnak be lecke-könyvükbe. Az *Észak-magyarországi szlovák etnikai régió* fogalma a mi gyakorlatunkban kizárja a politikai felhangú szakkifejezéseket, mint a *Felvidéket*, vagy a politikai döntéssel elmagyarosított helyneveket az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó két évtizedéből. A mi gyakorlatunk rokon szemlélettel találkozik egykori és várt európai integrációkkal kapcsolatban, például a *Forum Scientiae et Sapientiae* című folyóirat hasábjain, amelynek a Nagyszombati Egyetem a társkiadója. Ivan Chalupecký, Ján Pišút, Ján Figel' cikke tanúsítja ezt, és nem utolsó sorban Ladislav Kováč *A szlovák tudományt magyarhoni hagyományaira kell építeni* című írása. Deo gratias!

Šimončič professzor úr szerény tizenöt pontjához hozzá kell számítani Esztergom városának nemes feladatvállalását, mindenekelőtt a Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület és a Szent Anna plébánia tevékenységét. A *Kupola* című katolikus egyesületi értesítő rendszeresen tájékoztat együttműködésünk újdonságairól. A magyar–szlovák ügyekben tájékoztatott hívek száma rendszeresen emelkedik. Esztergom képviselői is itt vannak ünnepi millenniumi találkozónkon. És ez egyetemeink küldetése. Deo gratias!

Találkozónk millenniumi. Katolikus keresztények számára magától értetődő. Magyarok és szlovákok számára kevésbé. És mégis. Óvatosan, szeretettel és örömmel bá-

torkodunk kimondani, hogy békésen kezét adunk egymásnak, mai magyarok és szlovákok, hiszen elődeink, akárhogy is, igen hosszú ideig éltek az ezer éve alapított közös országban. Tisztelet egyetemeinknek ezért az igen szerény és egyetlen egy millenniumi találkozóért. Deo gratias!

Előttünk az újabb félév. Magyar–szlovák terminológiai konferencia, a katolikus, ill. katolikus elkötelezettségű egyetemek rektorainak konferenciája; a Lengyel Nyelv és Irodalom Tanszék *Az ember és a térség* című tudományos konferenciája, bevezető részében a Keresztény egyetemesség és régióink nemzeti kultúrái; négynapos szeminárium, továbbképzés a magyarországi szlovák pedagógusoknak – szlovák nyelv, irodalom, történelem. Készülő publikációink: *A keresztény irodalom és a tömegtájékoztató eszközök* c. konferencia szlovák kötetének magyar nyelvű változata; a Pavol Strauss életéről és munkásságáról tartott konferencia tanulmányainak gyűjteménye, két Rudnay Sándor forráskötet; előkészület Pázmány Kalauza szlovák fordításának kiadására. S mindebben egyetemeink aktív együttműködése.

És végezetül: egy Esztergomban létrehozandó közös magyar–szlovák tudományos-kutató központ szervező munkálatai.

POCHVÁLENÝ BUĎ JEŽIŠ KRISTUS!

Bohu vďaka, že nám dal svoju nekonečnú lásku. Že sme vyvolení slúžiť neprestajne dobru medzi našimi národmi. Vďaka Bohu, že môžeme byť Slováci a Maďari. Ďakujeme za tragické nedorozumenie, za národné vášne, za nerovnoprávnosť, za pomstychtivosť, za slepú neinformovanosť, za sluhovsky prijaté vzájomné predsudky, za to všetko zlé, časom až nepriateľstvo medzi našimi národmi.

Bohu vďaka, že sme sa nesklamali, keď po politickom prevrate začiatkom posledného decénia XX. storočia nenastalo hneď zmierenie, priateľstvo, ale dostali sme iba krehký mostik demokracie nad veľriekou náhlej slobody. Nad vriacou magmou násilím a podvodom potlačených národných snáh, nad páchajúcou zmesou medzinárodného mamonu a špinavých špekulácií.

Bohu vďaka za to, že pán profesor Šimončič, vedúci Katedry histórie Trnavskej univerzity mohol v skromných pätnástich bodoch informovať o našej päťročnej spolupráci. Bohu vďaka za tieto skromné body, za to, že v našich protirečivých a komplikovaných vnútorných situáciách tieto body znamenajú výsledky, skutočnosti bezzištnej spolupráce medzi dvoma univerzitami spoločných koreňov.

Bohu vďaka, že naša spolupráca bola možná iba pod ochranou katolíckej cirkvi, tajomného tela zakladateľa, a jednotliví údovia tohto tela nezastavili, ba niekedy i pomáhali uskutočniť tých skromných pätnásť bodov i vtedy, keď aktivity môžu byť niekedy podozrivé a neprijemné vo verejnom, najmä politickom živote oboch našich krajín.

Bohu vďaka, že pán profesor Šimončič môže dokončiť svojich pätnásť bodov takto: „Náš podiel vo vzájomnej spolupráci vyjadrovali prosby veriacich na spoločnej svätej omši 26. marca 1996 /konferencia o preklade, Katolícka univerzita Petra Pázmánya/: aby sme si na príhovor Sedembolestnej a Veľkopiati vedeli odpustiť vzájomné ukrivdenia, aby naši študenti vedeli uplatňovať učenie Kristovej lásky v službe medzi našimi národmi, aby sme sa aj my všetci vedeli uplatňovať prikázanie lásky medzi slovenským a maďarským národom.“

A teraz niekoľko dodatkov k pätnástim bodom pána profesora Šimončiča. Rektori Katolíckej univerzity Petra Pázmánya Ferenc Gál i Péter Erdő na verejných slávnostných podujatiach Trnavskej univerzity zdôrazňovali, že obidve naše dnešné univerzity sú priamymi pokračovateľkami Trnavskej univerzity založenej arcibiskupom Petrom Pázmányom.

Arcibiskup metropolita Ján Sokol v decembri roku 1995 požehnal Ústav slovakistiky na kampuse a celebraval slávnostnú svätú omšu s kardinálom László Paskaim.

Vedecké konferencie sa začali koncebrovanými svätými omšami za účasti otca biskupa predsedu konferencie biskupov Slovenska Rudolfa Baláža, poľného biskupa profesora Gáspára Ladociho, otca Pavla Zát'ku, člena slovenskej katolíckej misie v Maďarsku. Náš spoločný dvojazyčný zväzok *Alexander Rudnay a jeho doba* vyšiel spoločnou komendáciou kardinála Paskaiho a arcibiskupa Sokola, a prezentácia prebiehala 30. októbra 1998 v Trnave a druhý deň v Ostrihome za osobnej účasti autorov komendácie. V rámci tejto spolupráce sú naše vzťahy so Slovenským inštitútom v Budapešti

poznačené stálou účasťou vysokých cirkevných a štátnych predstaviteľov. Pri adventných sviečkach veľký kancelár KUPP arcibiskup István Seregély nám predstavil z magnetofónu svojho nebohého otca ako spieval slovenské piesne, otec biskup Tomáš Galis s prezidentom Maďarskej republiky očarili slovenské deti v Maďarsku vystúpením v predvianočnej nálade. Po tomto krásnom podujatí Galis s biskupom Miklósom Beerom na kampuse KUPP v Pilišskej Čabe v spoločnosti rektora biskupa Pétera Erdő a prorektora dôstojného pána Györgya Fodora sa zhovárali o možnostiach spolupráce. Slávnostnú večeru usporiadal riaditeľ Kultúrneho inštitútu Slovenska, zároveň hosťujúci profesor Katedry slovenského jazyka a literatúry KUPP Karol Wlachovský v prítomnosti veľvyslanca Slovenskej republiky v Maďarsku Štefana Markuša.

Pán profesor Šimončíč v svojom skromnom inventári našej spolupráce práve že len spomenul dve, dúfajme, ďalekosiahle skutočnosti. Diplomanti KUPP už tretí raz sú na pedagogickej praxi na katolíckom gymnáziu Angely Merici v Trnave pod odborným vedením Pedagogickej fakulty TU. To sú študenti maďarskej národnosti z Maďarska, ktorí si osvojili slovenský jazyk iba na KUPP. A s touto svojou načerstvo naučenou slovenčinou vystúpia na slovenskom gymnáziu pred žiakov, ktorí zas s láskou im pomáhajú a držia palce, aby sa hodiny diplomantov podarili. Za tri roky bolo v Trnave 20 našich študentov. V piatich triedach vedelo o nich povedzme trikrát 100 žiakov. V zázemí tých 300 žiakov slovenského gymnázia môžeme predpokladať osobné kontakty s rodičmi plus ešte s dvoma osobami, čiže najmenej 1500 Slovákov sa mohlo presvedčiť o dobrej vôli KUPP. Deo gratias!

Počet slovakistov je u nás teraz okolo 120. Z tých 120-iatic tridsiati sú Maďari zo Slovenska, desiat Slováci z Maďarska, a drvivá väčšina, 80 študentov sú Maďari z Maďarska. Do dnešného dňa úspešne skončili u nás štúdiá dvanásť, deväť sú takí, ktorí sa u nás začali učiť po slovensky.

V našom *Ordo academicus* sa dáva pozor na odbornú terminológiu. Študenti si zapisujú do indexov *régi magyarországi irodalom*, nie *régi magyar*, čiže stará literatúra v Uhorsku. Pojem *Slovenský etnický región severného Uhorska* v našej praxi vylučuje používanie politicky zaťažené odborné výrazy ako *Felvidék* alebo politicky pomadžarčené miestne názvy z posledných dvoch desaťročí Rakúsko-uhorskej monarchie. A tá naša prax sa stretáva s príbuznými pohľadmi na našu starú a čakanú európsku integráciu, napríklad na listoch časopisu *Forum Scientiae et Sapientiae*, ktorého spoluvydavateľkou je TU. Článok Ivana Chalupeckého, Jána Pišúta, Jána Figeľa a nie v poslednom rade profesora Ladislava Kováča pod titulom: *Slovenskú vedu treba budovať na jej uhorskej tradícii*. Deo gratias!

K skromným pätnástim bodom pána profesora Šimončíča treba pridať šľachetnú úlohu mesta Ostrihom, najmä Kultúrneho a ochranárskeho spolku Alexandra Rudnaya, farnosti Svätej Anny. Farské noviny *Kupola* pravidelne informujú o novinkách našich vzťahov. Počet veriacich, informovaných v maďarsko-slovenských záležitostiach stúpa. Predstavitelia Ostrihomu sú prítomní na tomto našom slávnostnom miléniovom stretnutí tiež. A to je poslanie našich univerzít. Deo gratias!

Naše stretnutie je miléniové. Pre kresťanov-katolíkov samozrejme. Pre Maďarov, Slovákov menej. Ale predsa. Opatrne, s láskou a radosťou osmeľujme sa povedať, že

pokojne si podáme ruky dnešní Slováci a Maďari, veď predsa naši predkovia žili dlho spolu v spoločnej krajine založenej pred tisícročím. Česť našim univerzitám za toto skromné a jedno jediné miléniové stretnutie. Deo gratias!

Máme pred sebou ďalší semester. Maďarsko-slovenskú terminologickú konferenciu, konferenciu rektorov katolíckych univerzít, resp. univerzít katolíckeho zamerania; vedeckú konferenciu Katedry poľského jazyka a literatúry *Človek a priestor*, v úvodnej časti *Katolícka univerzalita a národné kultúry nášho regiónu*; štvordňový seminár, školenie pre slovenských pedagógov v Maďarsku – história, jazyk, literatúra. Publikácie v práci: maďarská verzia zborníku *Kresťanská literatúra a masmédiá*, zborník štúdií konferencie o živote a diele Pavla Straussa, dva zväzky z pozostalosti kardinála Alexandra Rudnaya, príprava vydania slovenského prekladu Pázmányovho *Hodegusa*. A v tom všetkom aktívna spolupráca dvoch našich univerzít.

A na záver – organizačné práce založenia spoločného maďarsko-slovenského vedecko-výskumného strediska v Ostrihome.

Jozef Šimončič

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE A KATOLÍCKA UNIVERZITA PETRA PÁZMAŇA V PILÍŠSKEJ ČABE – VZŤAHY V ROKOCH 1995–2000

Na oslavách 5. výročia založenia PPKE, 15. septembra 1995 podpísali rektori TU a PPKE vzájomnú dohodu o spolupráci v oblastiach:

- vzájomná účasť na medzinárodných vedeckých konferenciách a slávnostných podujatiach
- usporiadanie spoločných medzinárodných seminárov a konferencií
- recipročná výmena učiteľov a vedeckých pracovníkov (stáže)
- spoločné riešenie vedeckých výskumných úloh (historických, teologických)
- výmena publikácií
- výmena študentov PPKE na slovenských školách, lektorát maďarského jazyka na TU, spolupráca študentských samospráv (športové, letné brigády, súťaže), pamätné dni Alexandra Rudnaya, spolupráca teologických fakúlt – sa budú riešiť priebežne

Prvé stretnutie Trnavskej univerzity a Katolíckej univerzity Petra Pázmánya – Pázmány Péter Katolikus Egyetem (ďalej TU a PPKE) inicioval telefonicky doc. István Käfer a organizačne pripravil doc. J. Šimončič v Trnave 25. mája 1995. Zúčastnili sa ho prof. Miklós Maróth dekan FF PPKE, doc. Käfer István, vedúci Ústavu slovakistiky na PPKE, prof. Félix Litva, prorektor TU (rektor TU bol služobne v zahraničí), prof. Richard Marsina a doc. Jozef Šimončič z Katedry histórie TU. Po vzájomnej informácii (aj na pracovnom obede) o geneze, konštituovaní, činnosti a štruktúre oboch univerzít navrhli zúčastnení spoločne predbežnú dohodu o spolupráci v okruhoch:

- zdôraznenie kresťanského smerovania oboch univerzít; v budúcnosti komunikovať v znamení „ut omnes unum sint“
- pomáhať si navzájom v medzinárodných organizáciach a akciách
- pripraviť a špecifikovať výmenu pedagógov a poslucháčov
- pripraviť účasť na vedeckých a spoločenských akciách oboch univerzít (konferencie, začiatok školského roka)
- vymieňať si publikácie, ale aj príspevky a štúdie vo vzájomných publikáciach
- pomáhať si vzájomne pri výskume (Maďarský krajinský archív, Levoča, možnosť ubytovania)
- pripraviť exkurzie študentov, vzájomné športové stretnutia
- dohodu rozpracovať, spresniť, spísomniť; založiť tradície vzájomných vzťahov

11.–12. októbra 1995 zúčastnil sa doc. J. Šimončič s prof. Petrom Libom, rektorom UKF Nitra, prof. T. Žilkom, doc E. Krošlákovou rokovaní o možnej výmene učiteľov a poslucháčov v PPKE Pilíška Čaba, univerzít v Nitre a Trnave; tiež rokovania v Kultúr-

nom inštitúte Slovenska v Budapešti s dr. K. Wlachovským, ktorý prisľúbil pomoc pri zauzlení vybavovania dlhodobých víz poslucháčov. Trnavskej univerzite bola ponúkaná pomoc (učitelia latinčiny, možnosť habilitácií na PPKE).

26–27. marca 1996 na PPKE sa zúčastnili konferencie o preklade doc. Anton Hajduk, rektor TU, doc. Ján Drdúl, doc. František Kočiš, ktorý mal referát (Hollý a Kollár v modernej slovenčine), doc. J. Šimončič a dvaja študenti. Rektori TU a PPKE rokovali o konkretizovaní vzájomných vzťahov univerzít. K pamätnej tabuli (návrat arcibiskupa Rudnaya do Ostrihomu 1820) na kostole sv. Anny v Ostrihome položili kvety doc. A. Hajduk a doc. J. Šimončič. Doc. J. Šimončič prevzal osobne fotografie a filmy k dejinám TU v Univerzitnej knižnici v Budapešti.

28. apríla 1996 intervenoval na prosbu prof. I. Käfera doc. J. Šimončič listom u Msgr. Petra Dubovského SJ, či by neumiestnil cez prázdniny na farách banskobystrického biskupstva desať poslucháčov slovenčiny z PPKE Pilišska Čaba, aby mali kontakt len so slovenským prostredím. Akcia sa realizovala a vydarila.

27. júla 1996 usporiadal v Ostrihome Kultúrny spolok Alexandra Rudnaya a Filozofická fakulta PPKE medzinárodnú konferenciu o Alexandrovi Rudnayovi, kde referoval aj doc. J. Šimončič na tému *Trnava v období Alexandra Rudnaya*. Zborník príspevkov vyšiel dvojязыčne, slovensky i maďarsky.

14. nov. 1996 bola na PPKE Pilišska Čaba konferencia o MUDr. Pavlovi Straussovi, na ktorej sa zúčastnili za TU doc. Š. Kopecký a Dr. Karol Ďurček (Aloisianum). Referát doc. J. Šimončiča (ktorý ochorel na chrípku): *Spomienka na MUDr. Pavla Straussa* predniesol doc. Kopecký.

6. júna 1997 vypracoval doc. J. Mikloško, prorektor TU návrh tém na spoluprácu medzi TU a PPKE; 11. júna 1997 6. kollégium rektora TU návrh schválilo.

15. septembra 1997 zúčastnil sa v Pilišskej Čabe oslavy 5. výročia založenia PPKE, slávnostného otvorenia budovy Ambrosiana, kvestúry, poštového úradu a začiatku školského roka prof. L. Šoltés, doc. J. Mikloško a doc. J. Šimončič z TU.

Prof. L. Šoltés, rektor TU a prof. F. Gál, rektor PPKE podpísali dohodu univerzít o spolupráci, ktorej sa zúčastňujú aj Kultúrny spolok Alexandra Rudnaya v Ostrihome a Spolok sv. Vojtecha v Trnave, mesto Ostrihom a mesto Trnava.

2. decembra 1997 rokoval v Trnave prof. I. Käfer, O. Mislai a G. Hargita s doc. J. Mikloškom, prorektorom TU; zúčastnili sa tiež prof. J. Letz, doc. P. Híc, doc. J. Šimončič, PhDr. P. Glesk a zástupcovia študentov – o spolupráci v oblasti histórie, filozofie, psychológie, sociológie, klasických jazykov, o plánovaných konferenciách v roku 1998, o výmene poslucháčov, o praxi maďarských študentov na Pedagogickej fakulte v Trnave a o spoločných športových podujatiach (futbal, basketbal, medzinárodný študentský tábor).

Prof. I. Käfer sa zúčastnil popoludní 2. decembra 1997 na zasadaní Vedeckej rady TU, kde predniesol posudok na vedecké dielo prof. J. Šimončiča k jeho menovaniu za profesora.

8. januára 1998 rokovali na PPKE z Trnavskej univerzity: prof. M. Bašo, prof. J. Letz, doc. J. Drdúl, doc. J. Šimončič, Z maďarskej strany prof. Käfer, Dr. E. Hargittay, Dr. J. Hammerstein, A. Barna, kde maďarská strana navrhovala: výmenu 3-4 posluchá-

čov na 1 semester, výmenu učiteľov a prednášok, stretnutie TU a PPKE každé dva mesiace, účasť na konferencii o Pázmaňovi 21. mája, spoločná príprava konferencie slovenskej a maďarskej katolíckej inteligencie, možnosť praxe diplomantov z PPKE na slovenských gymnáziách, zriadiť lektorát maďarského jazyka na TU, vydanie slovenského prekladu Pázmaňovho HODEGUSA z roku 1634 oboma univerzitami.

Praktickým dôsledkom bol pobyt dvoch poslucháčov histórie TU, (H. Lászlóová, V. Rábik) 4. roč. v Primaciálnom archíve v Ostrihome v dňoch 16.-21. februára 1998, ktorý sponzoroval Rudnayov spolok v Ostrihome.

21. mája 1998 na konferencii o Petrovi Pázmaňovi predniesol prof. L. Šoltés referát: *Pázmaňove idey na našich univerzitách* a prof. J. Šimončič referát: *Peter Pázmaň a doba*. Na rokovaní s prof. Käferom sa doľadľoval zborník o kardinálovi Rudnayovi, terminoval sa súpis kanonických vizitácií v Primaciálnom archíve v Ostrihome (J. Coranič, M. Klobúčnik, 5. roč. história TU) a účasť prof. J. Šimončiča na štátnych skúškach na PPKE 23. júna 1999.

31. októbra 1998 zúčastnila sa delegácia TU i primátor mesta Trnavy rekvieom za kardinála Rudnaya v ostrihomskej bazilike, odovzdávania zborníka „*Alexander Rudnay a jeho doba*“, odovzdávania medaili u kardinála Paskaiho a slávnostného obeda.

23. júna 1999 boli štátne skúšky na PPKE; prof. J. Šimončič sa ich zúčastnil, ako člen komisie. Doc. P. Híc navštívil medzitým Slovenskú strednú školu v Budapešti.

25. januára 2000 zúčastnil sa štátnych skúšok na PPKE prof. J. Šimončič, rokoval o výmene publikácií, výmene poslucháčov a pozval vedenie PPKE na inauguráciu nového rektora TU.

16. júna 2000 navštívil PPKE nový rektor TU, prijal ho rektor PPKE v Budapešti; prof. J. Šimončič sa medzitým zúčastnil štátnych skúšok na Ústave slavistiky PPKE.

Návšteva PPKE delegáciami, jednotlivými učiteľmi i poslucháčmi TU patrí vždy k nezabudnuteľným zážitkom. Milieu kampusu, v ktorom ešte v prvých rokoch po založení PPKE bolo cítiť sovietsku prítomnosť, sa zmenilo na nepoznanie. Pulzuje v ňom vedecký život novej modernej univerzity. Nehovorím tajomstvo: chodíme sa vždy učiť a obdivovať.

Náš podiel vo vzájomnej spolupráci vyjadrovali prosby veriacich na spoločnej sv. omši 26. marca 1996 (konferencia o preklade, PPKE): aby sme si na príhovor Sedembolestnej a Veľkopiani vedeli odpustiť vzájomné ukrivdenia, aby naši študenti vedeli uplatňovať učenie Kristovej lásky v službe medzi našimi národmi, aby sme aj my všetci vedeli uplatňovať prikázanie lásky medzi slovenským a maďarským národom.

Súčasnosť možno charakterizovať o.i. aj devalváciou slova. Slová prestávajú mať súvis s ich obsahom. Dané slovo neplatí u jednotlivcov i u štátov. Zmluvy sa porušujú na druhý deň, ako sa podpisu. Vzťahy medzi národmi – Nemci-Francúzi, Rusi-Poliaci, Rakúšania-Taliani, Turci-Bulhari, Srbi-Chorváti; Kosovo je archetypom týchto vzťahov – kde sa v dejinách porušovali všetky zmluvy. „Ale vaša reč nech je áno-áno, nie-nie (Mt, 5,37).“

Sme blázni, pokúšame sa o nemožné. V tejto hektickej situácii v Európe chceme dokázať, že podaná ruka, zmierenie a spolupráca sú vyššie hodnoty ako upodozrievanie a urážanie sa. Vieme aj to, že naše úsilie by bolo zbytočné, keby ho nepožehnal Boh.

Vďaka za dnešný deň a vďaka za dnešné stretnutie.

Jozef Šimončič

A NAGYSZOMBATI EGYETEM ÉS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM – KAPCSOLATOK 1995–2000

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem alapításának 5. évfordulóját ünnepelve 1995. szeptember 15-én a két egyetem rektora együttműködési megállapodást írt alá a következő területeken:

- kölcsönös részvétel nemzetközi konferenciákon és ünnepi rendezvényeken,
- közös nemzetközi szemináriumok és konferenciák rendezése,
- oktatók és tudományos munkatársak kölcsönös cseréje (részképzések),
- tudományos kutatási feladatok (történeti, teológiai) közös megoldása,
- kiadványcsere,
- diákcsera (részképzések),
- a PPKE diákjainak gyakorló tanítása szlovák iskolákban, magyar lektorátus a Nagyszombati Egyetemen, a diákönkormányzatok együttműködése (sport és nyári táborok, versenyek), Rudnay Sándor emléknapok, a teológiai karok együttműködése – a teljesítés folyamatos.

A Nagyszombati Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem első találkozó-ját telefonon Käfer István kezdeményezte és Jozef Šimončič készítette elő Nagyszombatban 1995. május 25-én. Részt vett Maróth Miklós, a PPKE dékánja, Käfer István, a PPKE Szlavisztika Intézet vezetője, Félix Litva, a TU prorektora (a TU rektora szolgálati úton volt külföldön), Richard Marsina professzor és dr. Jozef Šimončič docens a TU Történelemtudományi Tanszékéről. Kölcsönös tájékoztatás után (munkaebédén is) a két egyetem születéséről, alapításáról, tevékenységéről és szervezetéről a résztvevők kölcsönösen ideiglenes együttműködési megállapodást javasoltak az alábbi területeken:

- a két egyetem katolikus jellegének hangsúlyozása; a jövőbeli érintkezés az „ut omnes unum sint” jegyében,
- kölcsönös segítség nemzetközi szervezetekben és akciókban,
- oktatók és hallgatók cseréjének előkészítése és szakosítása,
- a két egyetem tudományos és társadalmi akcióin (konferenciák, tanévnyitó) való részvétel előkészítése,
- kiadványok cseréje, cikkek és tanulmányok kölcsönös publikációkban,
- kölcsönös segítség a kutatásokban (Magyar Országos Levéltár, Lőcse, szálláslehetőség),
- diákok kirándulásainak előkészítése, kölcsönös sporttalálkozók,
- a megállapodás részletezése, pontosítása, írásba foglalása, a kölcsönös kapcsolatok hagyományának megteremtése.

1995. október 11–12-én Šimončič J. docens Peter Liba professzorral a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem rektorával, T. Žilka professzorral és E. Krošlaková docenssel tanácskozáson vett részt az oktató- és hallgatócsere lehetőségeiről a PPKE, valamint a nyitrai és a nagyszombati egyetem között; ugyancsak a budapesti Szlovák Kul-

turális Intézetben folytatott tanácskozáson dr. Karol Wlachovskýval, aki segítséget ígért a hallgatók tartós vízumainak elintézésében. Segítséget ajánlottak a Nagyszombati Egyetemnek (latin nyelvoktatók, habilitációs lehetőség a PPKE-n).

1996. március 26–27-én a PPKE-n rendezett műfordítás-konferencián részt vett dr. Anton Hajduk, a TU rektora, Ján Drdül docens, František Kočíš docens (előadása: Hollý és Kollár modern szlovák nyelven) és két hallgató. A két egyetem rektora az intézmények közötti kölcsönös kapcsolatok konkretizálásáról tárgyalt. A. Hajduk és J. Šimončič megkísérelték az esztergomi Szent Anna-templom falán lévő emléktáblát (Rudnay érsek visszatérése Esztergomba 1820-ban). J. Šimončič személyesen vett át a budapesti Egyetemi Könyvtárban a Nagyszombati Egyetem történetéhez kapcsolódó fotókat és filmeket.

1996. április 28-án Käfer István kérésére Jozef Šimončič levélben járt közben Msgr. Peter Dubovský S. J.-nél, nem helyezné-e el a szünidőben 10 PPKE szlovák szakos hallgatót a beszercebányai egyházmegye plébániáin, hogy csak szlovák környezettel találkozzanak. Az akció sikerrel megvalósult.

1996. júliusában az esztergomi Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület és a PPKE Bölcsészettudományi Kara nemzetközi konferenciát rendezett Rudnay Sándorról, amelyen Jozef Šimončič is előadott *Nagyszombat Rudnay Sándor korában* címmel. Az előadások kétnyelvű, magyar–szlovák kötetben jelentek meg.

1996. november 14-én Piliscsabán, a PPKE-n dr. Pavol Strauss konferencia volt, amelyen a TU részéről dr. Š. Kopecký és dr. Karol Ďurček (Aloisianum) vett részt. Jozef Šimončič docens referátumát (a szerző influenzás volt) *Emlékezés dr. Pavol Straussra* címmel Kopecký docens olvasta fel.

1997. június 6-án Jozef Mikloško docens, a TU prorektora kidolgozta a témajavaslatot a TU és a PPKE együttműködésére; 1997. június 11-én a javaslatot a TU rektorának 6. kollégiuma jóváhagyta.

1997. szeptember 15-én a PPKE alapítása 5. évfordulójának ünnepségein, az Ambrosianum, a Questura, a postahivatal épületének és a tanév ünnepélyes megnyitásán Piliscsabán a TU részéről részt vett Ladislav Šoltés professzor, Jozef Mikloško docens és Jozef Šimončič docens.

Šoltés professzor, a TU rektora és Gál Ferenc, a PPKE rektora egyezményt írt alá az egyetemek együttműködéséről, amelyben részt vesz az esztergomi Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület és a nagyszombati Szent Adalbert Társaság, Esztergom város és Nagyszombat város.

1997. december 2-án tárgyalt Nagyszombatban Käfer István, Mislai O. és Hargita Gábor Jozef Mikloško docenssel, a TU prorektorával; ezen részt vett J. Letz professzor, Peter Hic docens, Jozef Šimončič docens, Dr. P. Glesk és a diákok képviselői. Tanácskoztak az együttműködésről a történelem, a filozófia, a pszichológia, a szociológia, a klasszikus nyelvek terén, az 1998-ban tervezett konferenciákról, a hallgatók cseréjéről, a magyar diákok gyakorlatáról a TU Pedagógiai Karán és a közös sportrendezvényekről (labdarúgás, kosárlabda, nemzetközi diáktábor).

Käfer István 1997. dec. 2-án délután részt vett a TU Tudományos Tanácsának ülésén, ahol előadta értékelését Jozef Šimončič tudományos munkásságáról nevezett professzori kinevezéséhez.

1998. január 8-án a PPKE-n tanácskozott a Nagyszombati Egyetemről: M. Bašo professzor, J. Letz professzor, J. Drdül docens, Jozef Šimončič docens, magyar részről Käfer István, dr. Hargittay Emil, dr. Hammerstein Judit, Ábrahám Barna. A magyar fél javasolta: 3-4 hallgató cseréje 1 szemeszterre, oktatók és előadások cseréje, a TU és a PPKE találkozója kéthavonta, részvétel a május 21-i Pázmány-konferencián, a szlovák és a magyar katolikus értelmiség konferenciájának előkészítése, PPKE tanárjelöltek tanítási gyakorlatának lehetősége szlovák gimnáziumokban, magyar nyelvi lektorátus felállítása a TU-n, Pázmány Kalauza 1634-es szlovák fordításának kiadása a két egyetem által.

Gyakorlati eredmény volt két TU 4. éves történelem szakos hallgató munkája (H. Lászlóová, V. Rábik) az esztergomi Primási Levéltárban 1998. február 16–21. között, amit az esztergomi Rudnay Egyesület szponzorált.

1998. május 21-én a Pázmány Péter konferencián előadást tartott L. Šoltés professzor *Pázmány eszméi egyetemeinken* és Jozef Šimončič professzor *Pázmány Péter és a kor* címmel. A Käfer Istvánnal folytatott tárgyalásokon pontosították a Rudnay bíborosról szóló tanulmánykötetet, meghatározták a *visitatio canonica*-k összeírásának időpontját az esztergomi Primási Levéltárban (J. Coranič, M. Klobúčnik, TU 5. évf.) és Jozef Šimončič részvételét a PPKE záróvizsgáin 1998. június 23-án.

1998. október 31-én a TU delegációja és Nagyszombat polgármestere részt vett a Rudnay bíborosért tartott rekviemen az esztergomi bazilikában, a *Rudnay Sándor és kora* c. tanulmánykötet bemutatóján, emlékérmek átadásán Paskai László bíborosnál, valamint diszebeden.

1999. június 23-án záróvizsgák voltak a PPKE-n; Jozef Šimončič mint bizottsági tag vett részt. Közben P. Híc docens látogatást tett a budapesti szlovák középiskolában.

2000. január 25-én Jozef Šimončič professzor részt vett a PPKE záróvizsgáin, tárgyalta a kiadványcseréről, diákcseréről, és meghívta a PPKE vezetését a TU új rektorának beiktatására.

2000. június 16-án a TU új rektora látogatást tett a PPKE-n, Budapesten fogadta a PPKE rektora; közben Jozef Šimončič professzor részt vett a PPKE Szlavisztika – Közép-Európa Intézete záróvizsgáin.

A TU küldöttségeinek, egyes oktatóinak és hallgatóinak látogatása a PPKE-n mindig a felejthetetlen élmények közé tartozik. A campus légköre, ahol a PPKE alapítását követő első években még érezhető volt a szovjet jelenlét, a felismerhetetlenségig megváltozott. Az új, modern egyetem tudományos élete forr benne. Nem árulok el titkot: mindig tanulni és csodálkozni járunk oda.

Kölcsönös együttműködésünket fejezte ki a hívek könyörgése az 1996. március 26-án a PPKE-n tartott közös szentmisén (műfordítás-konferencia): hogy a Hétfájdalmú és a Nagyasszony közbenjárására kölcsönösen megbocsássuk egymásnak sérelmeinket, hogy diákjaink alkalmazni tudják a krisztusi szeretet tanítását a népeink közötti szolgálatban, hogy mi is mindannyian tudjuk érvényesíteni a szeretet parancsát a szlovák és a magyar nemzet között.

A jelent többek között a szó értékvesztésével is jellemezhetjük. A szavak és tartalmuk között eltűnik az összefüggés. Az adott szó nem érvényes sem egyéneknél, sem államoknál. A szerződések már az aláírás másnapján megszegik. A nemzetek kapcsolatai

– németek–franciák, oroszok–lengyelek, osztrákok–olaszok, törökök–bolgárok, szerbek–horvátok...; Koszovó archetípusa ezeknek a kapcsolatoknak, története során az összes szerződést megszegték itt. „Beszédetek legyen: igen, igen; nem, nem!” (Mt, 5, 37).

Őrültek vagyunk, lehetetlennel próbálkozunk. Ebben a hektikus európai helyzetben be szeretnénk bizonyítani, hogy az odanyújtott kéz, a kibékülés és az együttműködés értékesebb, mint a gyanakvás és a sértődöttség. Tudjuk azt is, hogy erőfeszítéseink hiábavalóak lennének Isten áldása nélkül.

Köszönet a mai napért és köszönet a mai találkozásért.

Szabó Ferenc S. J.

PÁZMÁNY PÉTER JELENTŐSÉGE A MAGYAR MŰVELŐDÉS TÖRTÉNETÉBEN

Hermann Egyed *A katolikus egyház története Magyarországon* (1914-ig) c. kiváló munkájában joggal adta a katolikus megújulással foglalkozó fejezetének ezt a címet: „Pázmány százada”. Nem lehet itt szó Pázmány hatalmas életműve teljes felméréséről. Most csupán a jezsuitának és esztergomi érseknek a magyarországi művelődésben játszott jelentős szerepéről, művelődéspolitikájáról szólok.

Kornis Gyula írta 1935-ben *Pázmány személyiségéről* szóló kitűnő dolgozatában:

„Pázmány történeti jelentősége akkor szökik fölképp szemünkbe, ha a magyar kultúrának a mohácsi vész utáni lassú kibontakozását vesszük fontolóra. A törökkel és némettel vívott örökös önvédelmi harc s ennek következtében ránk sújtó nyomorúság közepette természetes, hogy bármilyen kulturális fogékonyság lakozott is a magyarságban, a középkorhoz és a renaissance-hoz képest, amikor műveltsége Nyugattal egészen *pari passu* haladt, most századokkal elmaradt mögötte. Amikor nálunk az irodalom még csak hitvitázásban és bibliafordításban merül ki a XVI. század utolsó éveiben, akkor már Londonban Shakespeare-t játsszák, az olasz opera megindult, Tasso már meg is halt. Amikor Pázmány az ország romlásának okairól 1603-ban egy protestáns prédikátorral hevesen vitatkozik, Galilei már megkezdte a páduai egyetemen a modern fizika alapvetését. (...) A magyar művelődés e lassú, de mégis haladó fejlődésének igen jelentékeny kovása Pázmány egyeteme s egyéb sok iskolája. Abban, hogy mégis emelkedtünk, nem csekély része van az ő alkotásainak.” (Kornis 60–61.)

Most csak néhány mozzanatot szeretnék megvilágítani Pázmány Péter szellemtörténeti helyével, kultúráközvetítő és fejlesztő szerepével kapcsolatban. Mert Nagyvárad szülötte, aki a kolozsvári jezsuita kollégiumban nevelkedve, kálvinistából katolikus lett, majd kérte a felvételt a jezsuita rendbe, mint rendi növendék megjárta Krakkót, Bécset, Rómát, utána fiatalon a gráci jezsuita egyetemen tanított hét évet, valóban bekapcsolódhatott az európai szellemáramlatokba, megismerte nemcsak a skolasztikus gondolatrendszert, hanem a protestáns mozgalmakat, tanokat, a vallási és politikai, kulturális és művészeti törekvéseket is. Pázmány 37 éves koráig – amikor is végleg „visszakerült” Magyarországra, mert a politikai helyzet miatt nem térhetett vissza „édes nevelő hazájába”, Erdélybe – magába szívta és asszimilálta kora felsőfokú műveltségét, amelyet aztán idehaza magyar nyelven kamatoztatott. Öry Miklós rendtársam, aki feltárta Pázmány „gyökéréveit”, így következtet *Pázmány Péter tanulmányi évei* c. kitekintésében:

„Pázmány tehát (1597-ben) kész jezsuita. Teljes kilenc évig tartott kiképzése; ennek felét a kereszténység és a rend központjában, az Örök Városban töltötte. Tájak és emberek gazdag változatosságban gyarapították élményeit. Végigjárta Kelet-, Közép- és Dél-Európa legfontosabb jezsuita központjait: Krakkót, Jaroszlavot, Bécset, Rómát. Szent és tudós egyéniségek formálták fogékony lelkét, és a rendi kiképzés egész apparátusa művelte ki nagyra termett elméjét. Olyan tele szívvel, annyi duzzadó erővel távozik, hogy telik belőle egy egész életre, negyven munkás és harcok évre: húsz éves jezsuita működésre és húsz éves érseki kormányzásra.” (Öry 143.)

Amikor Pázmány 1607-ben Grácból visszatér Felső-Magyarországra, sorra jeleníti meg vitairatait, amelyeket aztán fő művébe, a *Kalauz*ba dolgoz be. A *teológus Pázmány* c. monográfiában megmutattam, hogy a gráci évek kutatása és tanári működése tette lehetővé, hogy szinte játszi könnyedséggel szolt a legnehezebb – akkor vitatott – kérdésekről: pl. a hit geneziséről vagy a megigazulásról.

Pázmány Péter egész életében, apostoli munkájával, szóban és írásban az isteni igazságra akarta kalauzolni az embereket, ahogy fő művének címe is jelzi. A *Kalauz* bevezetőjében ezt írja; „... a hitnek úta-vesztettit üdvösséges ösvényekre akarjuk vezetni...” „Mivel nekünk a Christus juhái óltalmára rendelt személyeknek nem bőrünkben, hanem lelkünkben jár, hogy az igazság-mellett kitámadgyunk, az isteni tudományért bajt állunk, a bárány bőrrel bélelt farkasok-ellen mind nyelvünkkel, mind szeges írásunkkal vitézkedgyünk: én-is, egyházi hivatalomnak hívségéhez illendő kötelességemet szem-előtt viselvén, [...] az igazság óltalmáért kiszállok.”

Az igazság védelmét célozzák térítései, vitairatai (amelyeknek summája a *Kalauz*), továbbá prédikációi, végül, de nem utolsósorban egyházszerkezése és kultúrpolitikája.

Egyházszerkezés és kormányzás

Érseksége elején egyik legfőbb gondja a *papnevelés* biztosítása volt; egy Bécsben létesítendő papnevelő intézet számára épületet vásárolt. 1619. jan. 10-én kelt a *Pázmáneum* első alapítólevele (*Hanuy Epistolae*, I/173); a második 1623. szept. 20-áról (I/353–356): a Bethlen-felkelés miatt ugyanis elhúzódt az ügy: csak 1624. máj. 24-én került sor az intézet megnyitására.

Nikolsburgból Bécsbe visszatérve hamarosan (májusban) elindult a soproni országgyűlésre. Ennek tartama alatt megbeszéléseket folytatott a magyar püspökökkel, majd jún. 20-i keltezéssel emlékiratot küldött a pápának (*Hanuy* I/291–295).

A bajok orvoslására hat pontból álló javaslatot terjesztett elő: ebből négy a nevelés, illetve a papnevelés biztosítására, kettő pedig a népmissziókra vonatkozik. Évi kétezer aranyat kért a pápától a nagyszombati kollégiumnak és papnevelőnek. Szükség lett volna alkalmas helyen egy másik kollégium és papnevelő létrehozására, továbbá a Rómában tanuló kispapok támogatására. Pázmány meg volt győződve arról, hogy az ifjúság nevelése és a papképzés révén gyorsan megváltoztatható a vallási helyzet Magyarországon.

„Ez a kettős törekvés – a papnevelés és a belső pasztoráció biztosítása – végighúzódt Pázmány egész főpapi működésén. Újra meg újra fölkereste emlékirataival a pápát, a nunciust, a királyt, kérte, biztatta püspöktársait, elsősorban azonban maga tett meg mindent, amire anyagi és erkölcsi eszközei képesítették. (...) Állhatatos és következetes magatartását siker koronázta. Nemcsak a maga egyházmegyéjét hozta rendbe és virágoztatta fel anyagilag a nehéz időkhoz képest, hanem kedvező helyzetbe hozta az egész magyar egyházat” (Sík 176–177.).

Amikor a papnevelést sürgette, tulajdonképpen a *Trienti zsinat* egyik kívánalmának akart eleget tenni. A Pázmáneum legkedvesebb intézménye maradt egészen életete végéig. A régensnek írt levelei tanúskodnak erről: az intézet legaprólékosabb ügyeivel is maga foglalkozott (házirend, ruha, felvételek, tanulmányi rend stb.).

Pázmány volt egyik társalapítója a pozsonyi és a győri szemináriumnak is. Nemcsak tanáccsal, hanem anyagi támogatással is. Ugyancsak része volt az egész ország számára 1631-ben Nagyszombatban létesített szeminárium létrehozásában. (Ennek jogutódja a budapesti Központi Szeminárium, amely visszakapta Pázmány nevét.) Nagy reményeket fűzött két külföldi papnevelő intézethez: a római *Germanicum–Hungaricum*hoz és a gráci egyetem mellettihez. Már korábban mint jezsuita is többször küldött – az előjárók engedélye nélkül is – magyarországi fiatalokat a *Collegium Hungaricum*ba (ő mindig csak így nevezte). Mint érsek a kollégium protektora lett: gondoskodott róla, hogy az előírányzott 12 hely mindig be legyen töltve. Alapítványt létesített a *Hungaricum* növendékeinek Rómából való hazatérésük költségeinek fedezésére. Ezenkívül szorgalmazta azt is, hogy minél több magyarországi papnövendéket küldjenek Erdélyből, Horvát-Szlavónországból és a Dunántúlról a gráci egyetem filozófiai és teológiai karára.

De nemcsak a papi utánpótlásról gondoskodott, hanem mint főpap szeretettel örködött az Úr szőlőjében dolgozó papság felett is. Egyik legfőbb gondja volt, hogy a lelkipásztorok mindig híveik között legyenek. A *nagyszombati zsinat* előírta, hogy a papok plébániát vagy egyházmegyét csak a püspök engedélyével cserélhetnek.

Az *első nagyszombati zsinaton*, 1629-ben kérte papjait, hogy évenként 2–3 napos lelkigyakorlatot (*secessus*) tartsanak, éspedig az érseki városban. Ebben az időben az ő vendégei. 1630-ban a *nagyszombati kollégium évkönyve* már jelezte, hogy 12 nap lelki gyakorlatot végzett az atyák vezetésével.

Pázmány a nemzeti és egyházmegyei zsinatok összehívásával igyekezett biztosítani a *kollegiális* kormányzást. Önálló, sokszor önfejű természete ellenére püspöktársaival és papjaival közösségben fáradozott a katolikus megújuláson. A Bethlen-felkelés idején Bécsben többször összehívta püspöktársait megbeszélésre. Még gyümölcsözőbbek voltak az 1622-ben, 1625-ben és 1628-ban megtartott püspöki értekezletek (*conventus ecclesiastici*). 1629 óta a bíboros évenként tartott egyházmegyei zsinatot. A már említett 1629-es nagyszombati zsinat irányelveket adott például a liturgiára, az apostoli működésre és a lelki életre vonatkozóan. 1630-ban és 33-ban nemzeti zsinatot hívott össze.

Pázmány a nagy paphiány miatt szükségesnek ítélte, hogy világiakat, katekétákat, ill. ún. *licenciátusokat* vonjanak be a lelkipásztorkodásba. Világi férfiak (legnagyobb részt nőtlenek) bizonyos előkészítés után papszentelés nélkül hirdették az igét, főleg kész szentbeszédet (*postillákat*) olvasva fel, kereszteltek, temettek és asszisztáltak a szentségi házasság megkötésénél.

A Natio Hungarica nemzetnevelője és a politikus

Pázmány a világiak szellemi-lelki kiképzéséhez számos iskola alapításával járult hozzá. A *nagyszombati kollégium* megalapítását ő készítette elő Rómában 1614/15 fordulóján. Ennek diáksága Pázmány érseksége alatt megkétszereződött: 1636-ban már ezer körül mozgott. A városi tanács heves ellenállásával küzdve kollégiumot alapított *Pozsonyban*, *Sopronban*, *Homonnán* és – kevéssel halála előtt – *Szatmáron* is. Utolsó éveiben négy kollégium alapítása foglalkoztatta. Az egyiket a felső-magyarországi bányavidék központjába, Besztercebányára szánta; kettőt a Dunántúltra (Sopronba

és Kőszegre), a negyediket Erdély kapujába, Kolozsvára. Ez utóbbi már 1601 óta szíve vágya volt.

De nemcsak maga alapított kollégiumokat, hanem a megtérített főurakat is arra buzdította, hogy segítsenek ebben az egyházi és kulturális munkában. Hasonlóképpen a pápát, a királyt, a nunciust is ostromolta leveleivel, hogy támogassák az új iskolák létesítését. A bécsi nunciust arra kérte, helyezzen el 5–5 magyarországi ifjút a bécsi és az olmützi jezsuita kollégiumban. Pázmány jól tudta, milyen fontos szerepe van az iskolának és a nevelőintézetnek a katolikus megújulásban.

Kifogásként lehetne felhozni, hogy Pázmány főleg a nemes ifjak képzéséről gondoskodott. Természetesen ő is kora gyermeke volt. És akkor a nemesség alkotta az ország vezető rétegét. Pázmány azonban a szegényebb nemes ifjak számára is alapított *konviktust Nagyszombatban*, ezenkívül több városban próbált a polgárság és az egyszerű nép iskolázásáról is gondoskodni. A nép nevelésére szolgáltak az *újvári, körmöci és nagyszombati ferences alapítások*. Mind a három helyen templomot és kolostort létesített, korát megelőzve sürgette a leánynevelést. Ezért hívta a *klarisszákat Pozsonyba*. A modern leánynevelés úttörőjével, Mary Ward-del személyesen is fölvette a kapcsolatot. Élete utolsó éveiben az *orsolyitákat telepítette le Pozsonyban*.

Kultúrpolitikájának koronája a nagyszombati egyetem megalapítása volt. 1635-ben hozta létre százezer forintos alapítvánnyal, ami „ha nem is éppen dolog nagyságához, de mindenesetre a lesújtott haza helyzetéhez illő” – írta az alapítólevélben. Céljaul pedig azt jelölte meg, „hogy ott a harcias nemzet lelke szelidüljön és az egyház és az állam szolgálatára alkalmas emberek képeztesse. II. Ferdinánd királyhoz 1635. szept. 27-én emlékiratot nyújtott be, amelyben ezt a kettős célt hangoztatta: „A katolikus vallás terjesztése Magyarországon és Magyarország kultúrája.” Ezzel azt is jelezte, hogy a bölcsészeti és a hittudományi karon túl a két „világi” karnak: a joginak és az orvosinak felállítása is tervei közé tartozott.

Pázmány alapítása teljes jogú volt ugyan, de egyelőre csonka felépítésű egyetem. Az érsek jezsuita, pontosabban gráci mintájú egyetemre gondolt; kifejezetten utalt erre a Ferdinánd királyhoz intézett emlékiratban. Az ott szerzett tapasztalatok alapján alakította ki tervét. Érdekes tény, hogy gráci tanári jegyzeteit a nagyszombati kollégiumnak ajándékozta.

Mivel művét gyorsan tető alá akarta hozni – talán közeli végét érezve – szorgalmazta az alapítás pápai és királyi jóváhagyását, „Nem igen volt más választása, mint a jezsuita rendre bízni az egyetemet. Más magyar szerzetesrend vagy a magyar világi pap-ság, amelynek csak egyes tagjai nevelkedtek külföldön magasabb teológiai műveltségben, legalább is egyelőre nem biztosíthatta volna a tanári kar rögtönös és zavartalan utánpótlását. A jezsuita rend ezt a feladatot – jórészt magyar származású rendtagokkal – kezdettől nehézség nélkül vállalta.” (Hermann 1938. 9.)

Az egyetem ünnepélyes megnyitása 1635. nov. 13-án történt az ország egyházi és világi előkelőségei, elsősorban természetesen a bíboros alapító jelenlétében. Tulajdonképpen csak a filozófiai kar kezdte meg működését; a hittudományi a hároméves filozófiai kurzus letelte után, 1638. nov. 3-án indult el.

Pázmány semmiféle áldozatot nem sajnált a nemzetnevelés céljára, anyagi téren sem. Fraknói Vilmos számításai szerint egymillió forintot fordított egyházi és kulturális célokra. Már 1620-ban, tehát legnagyobb alapításai előtt így írt: „Állítom, hogy ... jöve-

delmeimnek egy harmadát sem fordítottam saját személyemre; kétharmadánál sokkal többet szenteltem pap-nevelőintézetek, kollégiumok és szegény-ápoló házak alapítására, tanulók, koldusok, utazók és házam népe segélyezésére, valamint templomok építésére és ékesítésére, ezt bevételeim és kiadásaim feljegyzéséből könnyen és szívesen kimutatom, akárki kívánja.” (*Vindicia Ecclesiastica*, 06/555.)

Alig van a szellemi életnek olyan területe, amelyre éber figyelme ki ne terjedt volna. Egyik legjelentősebb szellemi tette az egyházi irodalom terén a magyar katolikus bibliafordítás ügyének felkarolása volt. Mint érsek, ő adta az engedélyt a kinyomtatáshoz, és jórészt az ő költségén jelent meg Káldi György teljes fordítása.

Befejezésül *Kornist* idézem:

„A mohácsi vész minden művelődésnek jó időre véget vet; Pázmánynak egy század múltán elülről kell kezdenie a kultúra útjának építését. Ugyanabban az évben, mikor már Richelieu akadémiát, Pázmány még csak egyetemet alapít. Amannak a francia király oklevele szerint az a célja, hogy 'a francia nyelvet képessé tegye az összes tudományok és művészetek tárgyalására'; emennek feladata a tudományoknak, elsősorban a hittudománynak művelése és tanítása. Minthogy pedig a hittudomány és bölcsészet nyelve, de az egész magyar közélet és közigazgatás is a latin volt, Pázmány még a nemzeti nyelv intézményszerű művelésére nem gondolhatott. Azonban a nemzeti nyelv fejlesztésére egymagában gyakorolt hatása felért egy egész akadémiáéval: kifejező erejével, a magyar nyelv plaszticitásának és formagazdagságának kihasználásával mindmáig utánzásra méltó fényes példát adott. A magyar testületi nyelvművelés még kétszáz évig várat magára Széchenyi Akadémiájáig.” (*Kornis*, 632.)

Pázmányra is alkalmazhatjuk, amit Szeffü Gyula írt *A mai Széchenyi* c., 1935-ös munkája előszavában: „A legnagyobb magyar alakja szinte már elveszett a rá halmozott eszmék, gondolatok, tanítások és vallomások súlya alatt...” Ideje lenne most már Pázmány művét is megszabadítani az üres dicshimnuszok, dilettáns méltatások, illetve a félremagyarázások és egyoldalú ferdítések tömkelegétől, törmelékeitől. Túl páratlan nyelvművészetén – ezt ma már senki sem vitatja –, el kellene helyezni Pázmány ránk maradt művét eszmeileg – a latin és a magyar sorozatban tartalmazott összes művek „tanítását” – a magyar és az európai szellemtörténetben. De ehhez a kritikai szövegkiadáson túl hozzá kell fogni Pázmány latin és magyar írásainak olvasásához, elemzéséhez, forrásainak felkutatásához; mert csak így lehetséges eredetiségének megvilágítása a kor szellemtörténeti összefüggéseiben. Mindez a munka több fiatal kutató feladata lesz.

Irodalom

Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon* (1914-ig), München, 1973.

Hermann Egyed: *A hittudományi kar története, 1635–1790*. Egyetemi Nyomda, Bp., 1938.

Kornis Gyula: *Pázmány személyisége*, Franklin Társulat, Budapest, 1935.

Mészáros István: Pázmány Péter, 17. századi iskolaügyünk újjászervezője, in: *Pázmány Péter emlékezete* (Szerk. Lukács László és Szabó Ferenc), Róma, 1987, 305–360.

- Öry Miklós: *Pázmány Péter tanulmányi évei*. Eisenstadt 1970.
- Pázmány Péter Emlékezete. Szerk. Lukács László, Szabó Ferenc. Róma 1987.
- Pázmány Péter: *Válogatás műveiből*. (Szerk. és bevezetés: Öry Miklós és Szabó Ferenc)
1–3 kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1983.
- Sík Sándor: *Pázmány*, Szent István Társulat, Bp., 1939.
- Szabó Ferenc: *A teológus Pázmány*. METEM Szeged–Budapest, 1998.
- Szekfü Gyula: *A mai Széchenyi*. Bp. 1932.

Ferenc Szabó S. J.

VÝZNAM PETRA PÁZMÁNYA V DEJINÁCH UHORSKEJ VZDELANOSTI

Egyed Hermann vo vynikajúcom diele *A katolikus egyház története Magyarországon (1914-ig)* – Dejiny katolíckej cirkvi v Uhorsku (do roku 1914) právom nazval kapitulu o reforme katolíckej cirkvi „Pázmányovým storočím“. Prirodzene, v tomto príspevku nie je možné vyčerpať celé mohutné dielo Petra Pázmánya. Tentokrát sa sústredím iba na významnú rolu tohoto jezuitu a ostrihomského arcibiskupa v dejinách uhorskej vzdelanosti, teda o jeho kultúrnej politike.

V roku 1935 napísal Gyula Kornis vo svojej vynikajúcej práci *Pázmány személyiségéről* (O osobnosti Pázmánya) tieto myšlienky:

„Význam Pázmányovej osobnosti sa najjasnejšie ukáže vtedy, keď sa zamyslíme nad pomalým vývojom uhorskej kultúry po moháčskej porážke. Pod tlakom večného sebaobraného boja s tureckým a nemeckým vplyvom sa uhorská kultúra dostávala do úbohého postavenia, pričom vznikajúce kultúrne a vzdelávacie aktivity začali výrazne zaostávať, najmä v porovnaní s obdobím renesancie, keď sa vzdelanosť rozvíjala *pari passu* so západnými prúdeniami. Kým u nás sa kultúra v XVI. vyčerpávala iba náboženskými polemikami a prekladmi Biblie, tak v Londýne už hrajú Shakespeara, rozvíja sa talianska opera a Tasso už nežije. Keď Pázmány v roku 1603 vášnivo polemizuje s protestantským kazateľom o príčinách úpadku krajiny, tak na padovskej univerzite už začína Galileo Galilei svoje výskumy v oblasti modernej fyziky (...). Miestom, kde sa síce pomaly a postupne kvasil pokrok v rozvíjaní uhorskej vzdelanosti bola Pázmányova univerzita a široká sieť ďalších škôl. To, že sme sa predsa len rozvíjali, vďačíme v nemalej miere aj dielam Pázmánya“. (Kornis 60–61.)

Na tomto mieste by som rád osvetlil iba niektoré momenty, ktoré svedčia o mieste Pázmánya v duchovnej histórii. Narodil sa vo Veľkom Varadíne, ako chovanec jezuitského kolégia v Kluži, z kalvína sa stal katolíkom, prosil o prijatie do jezuitského rádu, potom ako novic bol v Krakove, Viedni a v Ríme, neskôr ako mladý človek učil sedem rokov v Štajerskom Hradci na jezuitskej univerzite. Tak sa skutočne mohol zapojiť do vtedajších európskych duchovných prúdov, spoznával nielen scholastické učenie, ale aj protestantské smery, rozličné náuky z oblasti vierouky, politiky, kultúry a umenia. Pázmány do tridsiatichsiedmich rokov života – keď sa definitívne „vrátil“ do Uhorska, lebo politická situácia mu nedovoľovala návrat do „sladkej vlasti“ Sedmohradska – výrazne nasiakol vzdelanosťou a kultúrnosťou na najvyššej úrovni, čo potom mohol úročiť doma v maďarskom jazyku. Môj rehoľný brat, Miklós Öry, ktorý odkryl jeho „korene dozrievania“, napísal vo svojej štúdii *Pázmány Péter tanulmányi éve* (Študentské roky Petra Pázmánya) aj tieto myšlienky: „V roku 1597 je už Pázmány hotovým jezuitom. Vzdelával sa plných deväť rokov, z čoho polovicu v kresťanskom a rehoľnom centre – vo Večnom meste. Premennivé krajiny a stále noví ľudia rozširovali jeho duchovný a mysliteľský obzor. Precestoval východnú, strednú a južnú Európu a navštívil najdôležitejšie jezuitské centrá – Krakov, Jaroslaw, Viedeň, Rím. Jeho vnímavú dušu formovali vedci i svätci a jeho osobnosť sa vytvárala pod vplyvom celého rehoľného apa-

rátu. Odchádza s plným srdcom, obrovským zápalom a energiou, ktorá mu vystačí na celých štyridsať rokov pracovného a bojovného života – dvadsať rokov jezuitského pôsobenia a dvadsať rokov spravovania arcibiskupského úradu“. (Öry 143.)

Po roku 1607, keď sa z Štajerského Hradca vracia na územie Horného Uhorska, publikuje celý rad polemických spisov, ktoré nesôr zapracuje do svojho základného diela *Kalauz* (Hodegus, Sprievodca). V monografii *Pázmány ako teológ* som poukázal na to, že vďaka vedeckému a učiteľskému pôsobeniu v Štajerskom Hradci Pázmány neskôr hravo zvládal náročné a problematické dišputy jako napr. genéza viery či zjavovanie pravdy.

Celoživotná apoštolská púť Petra Pázmánya bola nasmerovaná k tomu, aby sprevádzal a viedol ľudí k božej pravde. V úvode Hodegusa píše:

„... tych, který cestu stratili, na spasitedlne stesski chteme priwesti ...“ „Ale pone-
wač nam ku ochrane Krystoweho stáda sporádanym osobám ne o kožu, než o dussu gide,
aby sme wedla prawdy powstali, pro Boské umeňy se potýkaly; a proti owčym rúchem
oblečeným wlkom gak gazykmi, tak ostrými Pismami nassymi bogowali: Za také slussnú
powinnost swú k cyrkewneho powołáňy meho pred očýma mage ... pro ochraneňy
prawdy postawugem se...“.

Obranou pravdy sú presiaknuté jeho rekatolizačné spisy, polemiky (sumarizované v Hodegusovi), kázne a v neposlednom rade aj spôsob organizovania cirkvi a kultúrnej politiky.

Organizovanie a riadenie cirkvi

Na začiatku svojej arcibiskupskej dráhy považoval za najdôležitejšiu úlohu zabezpečenie výchovy kňazov a za účelom zriadenia kňazského seminára zakúpil vo Viedni budovu. Prvá zakladacia listina *Pázmáneu* je z 10. januára 1619 (*Hanuy Epistolae*, I/173), druhá je z 20. septembra 1623 (I/353–356), ale kvôli Bethlenovmu povstaniu sa celá záležitosť predlžovala, takže inštitúcia bola otvorená až 24. mája 1624.

Z Mikulova sa vrátil do Viedne a ešte v máji sa zúčastnil na sneme v Šoproni. Rokoval s uhorskými biskupmi a 20. júna vyslal pápežovi memorandum (*Hanuy* I/291–295). Na riešenie problémov ponúkol šesť návrhov, pričom štyri sa dotýkali problematiky výchovu kňazského dorastu a dva ľudových misií. Na chod trnavského kolégia a seminára žiadal od pápeža ročne 2000 zlatých. Bolo však potrebné zriaďovať podobné inštitúcie aj na iných miestach a podporu si vyžadoval aj kňazský dorast v Ríme. Pázmány bol presvedčený, že efektívnou výchovou mládeže a rozvojom kňazských škôl a seminárov sa podarí zmeniť náboženskú situáciu v Uhorsku.

„Tieto iniciatívy – výchova kňazov a zabezpečenie vnútornej pastoračnej činnosti – sa tiahli počas celého kňazského pôsobenia Pázmánya. Znova a znova oslovoval listami a memorandumami pápeža, pápežského nuncia, kráľa, žiadal, povzbudzoval svojich druhov biskupov, v prvom rade však on sám urobil všetko na čo sa zmohol v oblasti mravnej duchovnej i materiálnej. (...) Jeho vytrvalosť a dôslednosť nakoniec priniesla aj vytúžené ovocie. Pričinil sa nielen o rozkvet a rozmach svojej diecézy, ale plody jeho aktivít pocítila celá uhorská cirkev“ (Sík: 176–177.)

Keď naliehal na zriaďovanie kňazských seminárov, vlastne iba naplňal požiadavku tridentského koncilu. Jeho obľúbenou inštitúciou až do konca života bolo *Pázmáneum*.

Dokazujú to aj jeho listy regentovi: zaujímal sa aj o tie najdrobnejšie problémy, ktoré aj osobne riešil (domáci poriadok, šatstvo, prijímanie nových členov, študijný poriadok ..)

Pázmány bol aj spoluzakladateľom seminárov v Prešporku a Rábe, kde pomáhal nielen radami, ale aj finančne. Rovnako sa pričínal aj pre vznik seminára pre celú krajinu v Trnave v roku 1631 (Právnym pokračovateľom bol budapeštiansky Ústredný seminár, ktorému sa neskôr vrátilo aj pomenovanie podľa Pázmánya). Veľké nádeje vkladal aj do dvoch seminárov v zahraničí: rímskeho *Germanicum–Hungaricum* a seminára pri univerzite v Štajerskom Hradci. Oveľa skôr, ešte ako jezuita, často z vlastnej iniciatívy a bez vedomia nadriadených, vysielal uhorských adeptov na štúdiá do *Collegium Hungaricum* (inak to ani nenazýval). Ako arcibiskup sa stal aj protektorom kolégia a stále dbal o to, aby predpísaná kvóta dvanástich adeptov bola vždy aj naplnená. Založil nadáciu, ktorá mala hradiť výdavky spojené s návratom mladých kňazov z Ríma. Presadzoval, aby na filozofickej a teologickej fakulte univerzity v Štajerskom Hradci študoval dostatočný počet študentov z Uhorska – zo Sedmohradska, Chorvátsko – Slavónska a Zadunajska.

Popri tejto starostlivosti o výchovu mladých kňazov nezanedbával ani tých, ktorí už pracovali v Pánovej vinici. Na srdci mu ležalo najmä to, aby duchovní pastieri boli vždy medzi svojimi veriacimi. *Trnavská synoda* predpisovala, že kňazi svoju farnosť mohli zmeniť iba s povolením biskupa.

Na *prvej trnavskej synode* v roku 1629 žiadal, aby kňazi raz ročne absolvovali v arcibiskupskom meste dvoj- a trojdňové duchovné cvičenia (secessus), pričom duchovných prijímal ako svojich vlastných hostí. V *ročienke trnavského kolégia* sa môžeme dočítať, že už v roku 1630 absolvoval so svojimi kňazmi až dvanásť dní duchovných cvičení.

Zvolávaním národných a diecéznych synod sa Pázmány snažil o *kolegiálne* riadenie duchovného života. Napriek tomu, že bol silnou a vodcovskou osobnosťou, problémy obnovy katolíckej cirkvi vždy riešil spolu so svojimi biskupskými a kňazskými bratmi. Počas povstania Gábor Bethlena niekoľkokrát zvolal do Viedne biskupskú radu. Plodné boli aj porady (conventus ecclesiastici) v rokoch 1622, 1625 a 1628, pričom od roku 1629 každý rok zvolával kardinál diecéznu synodu. Už spomenutá trnavská synoda vydala smernice o liturgii, apoštolskej činnosti a duchovnom živote. V rokoch 1630 a 1633 boli zvolané národné synody.

Keďže bol nedostatok katolíckych kňazov, Pázmány považoval za nutné, aby do duchovného života aktívnejšie vstúpili aj laici – katechéti a tzv. *licenciáti*. Laici (väčšinou slobodní muži) po určitej príprave a bez vysvätenia mohli hlásať Slovo Božie, najmä čítať hotové kázne (*postily*), ale mohli aj krstiť, pochovávať ako aj asistovať pri cirkevných sobášoch.

Národný vychovávateľ Natio Hungarica a politik

Pázmányovým pričinením vzniklo množstvo škôl zameraných na duchovnú výchovu laikov. V rokoch 1614/15 osobne pripravoval v Ríme založenie *trnavského kolégia*. Počet študentov sa počas jeho arcibiskupskej funkcie zdvojnásobil a v roku 1636 tu bolo už asi 1000 študentov. Napriek tvrdému odporu mestských rád založil podobné kolégia aj v Prešporku, Šoproni, Humennom a krátko po svojej smrti aj v Satmári. V posledných rokoch života sa zaoberal zriadením ešte štyroch nových kolégií: jedno v hornouhorskej Banskej Bystrici, dve v Zadunajsku (Šoproň a Kysak) a štvrté v bráne do Sedmohradska v Kluži, ktoré bolo od roku 1601 jeho srdcovou záležitosťou.

Rovnako však váhou svojej osobnosti nabádal aj reprezentantov navrátilkej vysokej šľachty k tomu, aby mu napomáhali v cirkevnej a duchovnej činnosti. Podobným spôsobom neustále listami atakoval pápeža, kráľa a nuncia, aby podporovali vznik nových učilísk. Viedenského nuncia žiadal o to, aby vo viedenskom a olomouckom kolégiu umiestnil 55 mladých uhorských adeptov. Pázmány dobre vedel a chápal význam a zmysel škôl a školských inštitúcií pri obnove katolíckej cirkvi.

Pázmányovi by sa dalo vytknúť, že sa zaoberal iba výchovou šľachtickej mládeže. Prirodzene, aj on bol dieťaťom svojej doby a v tom čase vedúcu rolu v spoločnosti zohrávala šľachta, ale Pázmaň vytvoril v *Trnave konvikt* aj pre záujemcov chudobnejších šľachtických kruhov. Podobne vyvíjal iniciatívy aj v oblasti vzdelávania mešťanských i ľudových kruhov. Túto rolu spĺňali najmä *františkánske školy* v Trnave, Kremnici a Nových Zámkoch, kde sa vybudovali kostoly a kláštory. Predbiehajúc svoju dobu inicioval aj vznik ženských reholí, a preto aj pozval klarisky do Prešporku. Dokonca nadviazal osobný kontakt s iniciátorkou ženského rehoľného hnutia s Mary Ward. V posledných rokoch života pozval do Prešporku uršulínky.

Jeho kultúrno-politické aktivity boli korunované založením trnavskej univerzity. Vznikla v roku 1635 na základe nadácie 100 tisíc forintov, čo „síce nebolo veľkolepé, ale v každom prípade zodpovedajúce ťažkému stavu krajiny“, písal v zakladacej listine. Vyznačil aj základný cieľ inštitúcie: „...aby sa upokojil bojovný duch národa a aby sa vychovali noví vzdelaní ľudia pre blaho cirkvi i štátu“. V memorande kráľovi Ferdinandovi z 27. septembra 1635 zdôraznil, že univerzita bude – „rozširovať katolícku vieru v Uhorsku a rozvíjať uhorskú kultúru“. Naznačil tým, že popri teologickej a filozofickej fakulte plánoval aj vznik dvoch „svetských“ fakúlt – právnickej a lekárskej.

Tento Pázmányov akt bol síce plnoprávny, aj keď zo začiatku to bola okypnená univerzita. Vzorom mu bola jezuitská univerzita v Štajerskom Hradci, na čo upozornil v memorande aj kráľa Ferdinanda II. a skúsenosti z tejto vzdelávacej inštitúcie sa snažil využívať aj pri budovaní trnavskej univerzity. Zaujímavosťou je však to, že svoje profesorské skriptá zo Štajerského Hradca daroval trnavskému kolégiu. Keďže svoju začatú budovu chcel mať rýchlo pod strechou, súril pápeža a kráľa o schválenie. „Keď zveril univerzitu pod jezuitskú správu, nemal veľký výber. Iná uhorská rehoľa či členovia cirkevného zboru s vyšším vzdelaním ešte neboli pripravení na zabezpečenie chodu univerzity. Naopak, jezuitská rehoľa – väčšinou s uhorskými príslušníkmi – bola ochotná túto funkciu od začiatku prevziať“ (Hermann 1938, 9.)

Slávnostné otvorenie sa konalo 13. novembra 1635 pred zrakmi najvyšších svetských i cirkevných hodnostárov na čele s kardinálom. Na začiatku pracovala iba filozofická fakulta a po skončení trojročného filozofického kurzu sa 3. novembra 1638 začalo aj štúdium teológie.

Cieľ národného vzdelávania Pázmány napíňal tak, že neľutoval ani materiálne statky. Podľa Fraknoiho prepočtov do rozvoja cirkevného a kultúrneho života investoval jeden milión forintov. Už v roku 1620, teda pred vznikom svojich najväčších nadácií napísal: „...Tvrdím, že ani jednu tretinu mojich finančných prostriedkov som nevyužil na osobné ciele ... viac než dve tretiny som investoval do rozvoja kňazských seminárov, kolégií, sociálnych domovov, na pomoc študentov, cestovateľov, žobrákov a do rozvoja príslušníkov môjho domu, investoval som do budovania a rekonštrukcie kostolov, čo môžem každému doložiť, kto si to len želá“ (Vindicia Ecclesiastica, 06/555).

V oblasti duchovného života sa hádam nenájde miesto, kde by sme nepobadali jeho záujem. Dôležitým činom, ktorý prispel k rozvoju cirkevnej literatúry, je aj to, že mal osobný patronát nad maďarským prekladom Biblie. Ako arcibiskup musel aj osobne schváliť jej vytlačenie, ale rovnako aj finančne zabezpečil vydanie úplného prekladu Györgya Káldiho.

Na záver opäť citát od Kornisa: „Po moháčskej pohrome sa rozvoj kultúry a vzdelanosti dlho prerušil. Pázmaň o sto rokov neskôr musel začať s budovaním odznova. V tom istom roku, keď Richelieu buduje akadémiu, tak Pázmaň zakladá univerzitu. V zakladacej listine francúzskeho kráľa sa píše, že cieľom je ‘kultivovať’ francúzštinu, aby sa mohla používať vo všetkých sférach vzdelávania a kultúry’. Tá druhá uhorská iniciatíva sa orientovala na rozvoj vied najmä teológie. Keďže v Uhorsku sa v teológii, filozofii i vo verejnej správe všeobecne používala a akceptovala latinčina, Pázmány ešte nemohol uvažovať o inštitucionálnych formách kultivovania národného jazyka. Napriek tomu, jeho samotný vplyv na vývin národného jazyka sa vyrovná s jednou celou akadémiou. Využívanie plasticity a formálnej rôznorodosti maďarčiny bolo svetlým príkladom nasledovania. Inštitúcia, ktorá vedecky podchytila rozvoj jazyka – Széchenyiho akadémia – musí počkať ešte dvesto rokov.“ (Kornis, 63.)

Slová, ktoré vyslovil v roku 1935 v úvode svojej práce *A mai Széchenyi (Aktuálny Széchenyi)* Gyula Szekfű, sa vzťahujú na Pázmányovu osobnosť: „Osobnosť najväčšieho Maďara sa úplne stratila pod váhou naňho nahromaždených myšlienok, ideí, výpovedí...“ Hádam už nadišla doba, keď aj Pázmányove dielo treba odbременiť od prázdnych ód, diletantského poklonkovania ako aj od dezinformácii, odchýlok a slovného balastu. Jeho výnimočné jazykové umenie – o tom už dnes nikto nepochybuje – treba zachytiť v latinskej a maďarskej sérii vybraných diel a uviesť ich do konextu európskej, uhorskej a maďarskej duchovnej histórie. Okrem kritického vydania jeho textov treba začať s čítaním, rozborom a výskumom prameňov Pázmányových maďarských a latinských spisov. Len tak je možné poukázať na jeho svojráznosť v súvislosti so súvekou duchovnou históriou. Všetko to bude úlohou viacerých mladých bádateľov“.

Literatúra

- Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon (1914-ig)*, München, 1973.
- Hermann Egyed: *A hittudományi kar története, 1635–1790*. Egyetemi Nyomda, Bp., 1938.
- Kornis Gyula: *Pázmány személyisége*, Franklin Társulat, Budapest, 1935.
- Mészáros István: Pázmány Péter, 17. századi iskolaügyünk újjászervezője, in: *Pázmány Péter emlékezete* (Red. Lukács László és Szabó Ferenc), Róma, 1987, 305–360. s.
- Öry Miklós: *Pázmány Péter tanulmányi évei*. Eisenstadt 1970.
- Pázmány Péter Emlékezete*. Red. Lukács László, Szabó Ferenc. Róma 1987.
- Pázmány Péter: *Válogatás műveiből*. (Red. a úvod: Öry Miklós és Szabó Ferenc) 1–3 zv., Szent István Társulat, Budapest, 1983.
- Sík Sándor: *Pázmány*, Szent István Társulat, Bp., 1939.
- Szabó Ferenc: *A teológus Pázmány*. METEM Szeged–Budapest, 1998.
- Szekfü Gyula: *A mai Széchenyi*. Bp. 1932

PÁZMAŇ AKO TEOLÓG

Mojou úlohou na tejto miléniovej konferencii bude skôr predstaviť autora knihy *Teológ Pázmaň* a sekundárne načrtnúť aj jej obsah, čím by som informoval slovenskú čitateľskú obec aj o tejto činnosti kardinála. Urobil som tak vo svojej recenzii (Viera a život IX. 1999, 9, 3, 267–269.):

Našej historiografii chýba monografické spracovanie najvýznamnejšej osobnosti rekatolizácie, kardinála Petra Pázmaňa. Máme niektoré čiastkové štúdie v súvisi jeho osobnosti so založením trnavskej univerzity roku 1635, ale je to všetko málo. Jeho význam ďaleko presahuje našu doterajšiu produkciu. Ani konferencia na Trnavskej univerzite pri 360. výročí smrti Pázmaňa nezaplnila vákuum. Stále nám chýba komplexná informácia o tejto osobnosti, ktorú môže zaplniť len veľká dôkladná monografia.

Do bibliografie Pázmanián pribudla rozsiahla práca maďarského jezuitu, teológa P. Ferenc Szabóa (v prvom vydaní vyšla roku 1990): *A teológus Pázmány*. Szabó sa narodil v južnom Maďarsku roku 1931. Teológiu študoval v Jágri a Szombathelyi, maďarskú a francúzsku literatúru na ELTE v Budapešti. Roku 1953 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej, roku 1956 emigroval. Filozofiu a teológiu dokončil v Louvaine a 1962 bol vysvätený za kňaza v Bruseli. Doktorát teológie získal na Parížskej katolíckej univerzite a jeho dizertácia *Le Christ créateur chez saint Ambroise* vyšla roku 1968 v Ríme. V rokoch 1967–1992 pracoval vo Vatikánskom rozhlasu ako vedúci maďarského vysielania. Roku 1992 sa vrátil do Maďarska, redigoval časopis *Távlatok* (Perspektívy). V súčasnosti prednáša dejiny teológie a filozofie, personalizmus, hermeneutiku a kristológiu na Katolíckej univerzite Petra Pázmaňa v Pilišskej Čabe, na univerzitách v Segedíne, Pátkostolí a Veszpríme. Sústavne sa venuje dielu Teilharda de Chardin, Henriho de Lubaca, Pázmaňa a Ottokára Prohászku. Ferenc Szabó je autorom s veľkou šírkou záberu, je odchovaný na dielach veľkých súčasných teológov, ako Henri de Lubac, Yves Congar, Karl Rahner, Hugo Urs von Balthasar. Prečo sa zaujíma o kardinála Pázmaňa?

Motor rekatolizácie Uhorska Peter Pázmaň (1570–1637) sa narodil vo Veľkom Varadíne ako kalvín, 13-ročný konvertoval, vstúpil do Spoločnosti Ježišovej v Krakove, študoval filozofiu vo Viedni a teológiu v Ríme. V rokoch 1597–1600 prednášal filozofiu v Štajerskom Hradci, potom pôsobil v Uhorsku (Šaľa), v rokoch 1603–1607 učil v Štajerskom Hradci teológiu. Od roku 1607 sa pohyboval medzi Viedňou, Prešpokom a Trnavou najprv ako dôverník kardinála Františka Forgáča, od 1616 ako ostrihomský arcibiskup, od 1629 kardinál.

Zaangažovanie Pázmaňa v rekatolizácii Uhorska predpokladalo (i dokázalo) brilantné teologické vzdelanie a myslenie, štart a akceleráciu dostalo v Štajerskom Hradci. Ferenc Szabó si dal námahu rekonštruovať tieto roky v Pázmaňovom živote ako profesora teológie a neskoršieho autora Hodegusa-Kalauza. Po úvodnej informácii o Pázmaňových dielach a súdobých teologických autoritách, ako aj o dobovom pozadí, načrtáva Ferenc Szabó obraz vzťahov Pázmaňa a sv. Tomáša, jezuitmi rešpektovaného Anjelského učiteľa. Z katedry v Štajerskom Hradci komentoval Pázmaň len Tomášovu Summa

theologica, II-ae: De virtutibus doctrina morum christiana specialis a III-ae: De Verbo incarnato; de sacramentis, podporenú autoritami ako Roberto Bellarmino, Georgio de Valencia, Gabriel Vasques, Francisco Suarez i Luis Molina.

Traktátu De gratia je venovaná osobitá kapitola, tá sa stala predmetom zauzlenia. Z rokov 1604–1611 sa zachovala v Archivum Romanum Societatis Jesu korešpodencia medzi Pázmaňom, viceprovinciálom rakúskej provincie a generálom rádu. Vicerektor a tiež profesor teológie v Štajerskom Hradci, Belgičan Johann Decker, oznámil do Ríma, že Pázmaň učí niektoré falošné tézy. V iskrení teologických dišpút tomistov a suarezianov zachované „cenzúry“ Pázmaňových téz a jeho komentáre a postoje dokazujú, že šlo o búrku v pohári a sám Pázmaň už 9. júla 1604 vyhlásil, že ak by bol niečo opovážlivé učil – čoho nie si je vedomý – a ak si to predstavení želajú, odvoláva to.

Inak v druhej časti monografie analyzuje Szabó Pázmaňove traktáty o morálnosti ľudských činov, o hriechu, o slobode a zodpovednosti, o čnostiach (viera, nádej, láska), o spravodlivosti; ďalej o vtelení, o východiskách kristológie sv. Tomáša a Pázmaňa, o vtelenom Slove, o unio hypostatica, o božskom a ľudskom vedomí Krista a jeho zásluhách, o sviatostiach krstu, birmovania a Eucharistie.

Problém ospravedlivenia (ako tento termín kodifikuje Katechizmus katolíckej cirkvi, SSV 1998, 490 a n.) – spolupráce medzi Božou milosťou a slobodou človeka kryštalizoval od sv. Augustína cez sv. Tomáša k Bañezovi a Suarezovi a ako bystrý, sčítaný a rozhladený teológ Pázmaň sa mu nemohol vyhnúť.

A nie je to len akýsi plánovaný happy end diela, keď do poslednej kapitoly sústredil Ferenc Szabó Pázmaňovú hermeneutiku, chápanie viery, jej obrany a jeho hymnus na Krista, ktorý svojím umučením zaslúžil naše ospravedlivenie, odpustenie hriechov, posvätenie a obnovu vnútorného človeka.

Pázmaň vždy uznával autoritu Svätého písma, magistéria, cirkevných otcov a koncilov. Sústavne sa odvolával na Tridentský koncil, ktorého uznesenia vynikajúco poznal, a na Ratio studiorum. A tam, kde sa tvrdenia scholastikov rozchádzali, uprednostňoval silu pravdy a logiky – stanoviská Anjelského učiteľa sv. Tomáša (Komentáre, Summa), ako to mali jezuiti naordinované. Sv. Tomáša však neidentifikoval „s istými tomistami“ (dominikánmi), ktorých si dovoľil kritizovať. Priznával, že jeho učiteľmi boli Bellarmino (ekleziológia, apologetika), de Valencia (o viere), Suarez (o Vtelení) a Vasquez (sloboda a milosť), hoci aj od nich si Pázmaň zachoval odstup svojou požiadavkou „logiky viery“.

Po zdĺhavých jezuitsko-dominikánskych verejných dišputách, ktoré rezonovali v Pázmaňovej epoche, padlo šalamúnske rozhodnutie pápeža Pavla V., že na univerzitách možno učiť tak tomistickú teológiu (španielsky dominikán Bañez: zdôrazňoval úlohy milosti), ako aj molinistickú (jezuita Molina: zdôrazňovanie úlohy slobodnej vôle), pretože ani špeciálna komisia Sv. stolice, Congregatio de auxilio divinae gratie, si nevedela rady. Jedinou podmienkou bolo, že obe tieto školy sa nemali dávať do klatby. Treba priznať, že pre nás dnes zostáva postup Deckera tak trochu záhadou. Ferenc Szabó rezumuje: „Teologické diskusie a úvahy od Tridentského k II. Vatikánskemu koncilu urobili veľký pokrok aj vďaka eliminovaniu určitých problémov i ekumenickému dialógu, ale Pázmaň, teológ uvažujúci nad veľkými tajomstvami, hľadajúci ich chápanie

vierou, dáva nám príklad intelektuálnej slobody, rešpektujúcej ale tajomstvo Zjavenia a zároveň šlachetnosti.“ (359) Pázmaň bol šlachtic! Na túto skutočnosť sa brilantne odvolal vo svojej slávnej obrane Spoločnosti Ježišovej na prešporskom sneme na jeseň 1608 po rozhodnutí vyhnúť jezuitov z Uhorska: „Mňa šlachtica, ktorého predkovia tristo rokov vylievali krv za túto zem, živého z Uhorska nik nedostane...!“

Roku 1613 vydal Pázmaň v Prešporku svoje najrozsiahlejšie apologetické dielo Hodegus-Kalauz, druhé vydanie vyšlo 1623 a tretie 1637.

Už roku 1962 (Philologica UK, XVI, 55–66.) upozornil prof. István Käfer na rukopis prekladu Hodegusa v Prayovej pozostalosti v Univerzitetnej knižnici v Budapešti. „Na titulnej strane rukopisu z roku 1634 nachádzame azda najdôležitejší a z hľadiska dejín jazyka a literatúry najvzácnejší riadok: Na obecnú Slowenčinu ... obrátení od gedneho kneza z Towarizstwa Gežišowego...“ Rukopis má 1066 folií, bol kaligraficky napísaný a pripravený do tlače, ale z neznámych príčin nevyšiel. Prof. Käfer predpokladá, že roku 1734 pripravoval ho do tlače ešte raz iný jezuita a vpisoval doň marginálie zaujímavé nielen z jazykovedných aspektov. Nechávame budúcnosti rozhodnúť problém vzniku rukopisu, či 1634 alebo 1734. Význam prekladu „na obecnú Slowenčinu“ je dôležitý aj v historickom a náboženskom kontexte.

Prof. Käfer prišiel s návrhom: pripraviť prepis tohto slovenského prekladu a vydať ho ako prvý spoločný zväzok trnavskej univerzity a Katolíckej univerzity Petra Pázmaňa v Pilíšskej Čabe. Bolo by „provokáciou“ (provocare alqd.) žiadať od prof. Ferenc Szabóa napísať doň úvodnú štúdiu? Nikto nie je povolanější – a pre Slovensko by bolo vyznačením poznať tohto maďarského jezuitu, teológa, mysliteľa a básnika.

Kardinál Pázmaň, zakladateľ Trnavskej univerzity chcel v prvom rade, aby vychovávala teológov pre službu Cirkvi. Sám ako brilantný teológ vedel, že človek 17. storočia musí mať jasno najprv v oblasti viery, aby sa vedel zorientovať aj v problémoch vedy. Svoju vedeckú kariéru začínal ako profesor na teologickej fakulte v Štajerskom Hradci, realizoval sa potom ako obávaný apologeta (Hodegus) a končil ako organizátor vedeckého teologického života.

Jeho teologické dielo zostáva zakódované v publikáciach, ale jeho duchovný odkaz rozvíjajú v súčasnosti niekoľké teologické fakulty, hlásiace sa k tomuto odkazu.

PÁZMÁNY MINT TEOLÓGUS

Feladatom ezen a millenniumi konferencián elsősorban *A teológus Pázmány* c. könyv szerzőjének bemutatása, másodsorban pedig a mű tartalmának felvázolása, miáltal informálnám a szlovák olvasóközönséget a bíboros ezen tevékenységéről is. Így tettem recenziómban is (Viera a život IX. 1999, 9, 3, 267–269.):

Historiográfiánkból hiányzik a rekatolizáció legjelentősebb személyiségének, Pázmány Péter bíboros életének monografikus feldolgozása. Létezik néhány résztanulmány személyiségével összefüggésben a Nagyszombati Egyetem 1635-ös alapításának kapcsán, de mindez kevés. Jelentősége messze meghaladja eddigi eredményeinket. A Nagyszombati Egyetemen Pázmány halálának 360. évfordulójára rendezett konferencia sem pótolta ezt a hiányt. Még mindig hiányzik erről a személyiségről az a komplex információ, amelyet csak egy nagy és alapos monográfia adhat.

A Pázmány-bibliográfiát gazdagítja P. Szabó Ferenc magyar jezsuita és teológus terjedelmes munkája (az első kiadás 1990-ben jelent meg): *A teológus Pázmány*. Szabó Ferenc 1931-ben született Dél-Magyarországon. Egerben és Szombathelyen teológiát tanult, a budapesti ELTE-n magyar és francia irodalmat. 1953-ban belépett a jezsuita rendbe, 1956-ban emigrált. Filozófiai és teológiai tanulmányait Louvainben fejezte be, 1962-ben Brüsszelben pappá szentelték. A párizsi Katolikus Egyetemen doktorátust szerzett teológiából, *Le Christ créateur chez saint Ambroise* c. disszertációja 1968-ban jelent meg Rómában. 1967 és 1992 között a Vatikáni Rádióban tevékenykedett mint a magyar adás vezetője. 1992-ben visszatért Magyarországra, a *Távlatok* c. folyóiratot szerkesztette. Jelenleg a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetemen ad elő, de korábban a szegedi, a pécsi egyetemen és a veszprémi teológiai főiskolán is tanított teológia- és filozófiatörténetet, perszonalizmust, hermeneutikát és krisztológiát. Rendszeresen foglalkozik Teilhard de Chardin, Henri de Lubac, Pázmány Péter és Prohászka Ottokár műveivel. Szabó Ferenc széles látókörű író, olyan nagy kortárs teológusok művein nevelődött, mint Henri de Lubac, Yves Congar, Karl Rahner, Hans Urs von Balthasar. Miért érdeklődik Pázmány bíboros iránt?

Magyarhon rekatolizációjának motorja, Pázmány Péter (1570–1637) kálvinista-ként született Nagyváradon, tizenhárom éves korában konvertált, Krakkóban belépett a jezsuita rendbe, Bécsben filozófiát, Rómában teológiát tanult. 1597-től 1600-ig filozófiát tanított Grácban, később Magyarhon területén (Vágsellyén) működött, 1603 és 1607 között Grácban tanított teológiát. 1607-től Bécs, Pozsony és Nagyszombat között mozgott, először mint Forgách bíboros bizalmasa, majd 1616-tól mint esztergomi érsek, 1629-től mint bíboros.

Pázmány elkötelezettsége Magyarhon rekatolizációja iránt kiváló teológiai képzettséget és gondolkodást feltételezett (és bizonyított is). Indítást és lendületet Grácban kapott. Szabó Ferenc vette a fáradságot és rekonstruálta Pázmány, mint a teológia professzora, a Kalauz későbbi írója életének ezen éveit. A Pázmány műveiről és a korabeli teológiai autoritásokról, de a kor háttéréről is szóló bevezető információk után Szabó Fe-

renc Pázmány és a jezsuiták előtt nagy tekintélynek örvendő Angyali Doktor, Szt. Tamás kapcsolatának képét vázolja fel. A gráci katedráról Pázmány csak Tamás, olyan tekintélyek, mint Roberto Bellarmino, Gregorio de Valencia, Gabriel Vasquez, Francisco Suarez és Luis Molina által támogatott Summa theologica-ját, II-ae: De virtutibus doctrina morum christiana specialis-át és III-ae: De Verbo incarnato; de sacramentis-ét kommentálta.

A szerző a De fide traktátusnak önálló fejezetet szentelt, amely az akkoriban zajló De auxiliis – vita (kegyelemvita) miatt bonyodalmakat váltott ki. Az Archivum Romanum Societatis Jesu-ban megőrződött Pázmány, az ausztriai provincia viceprovinciálisa és a rendfőnök közötti levelezés az 1604 és 1611 közötti évekből. A belga Johann Decker vice-rektor, aki a teológia professzora is volt Grácban, értesítette Rómát, hogy Pázmány hamis tételeket tanít. A domonkos tomisták és a molinisták (jeszsuiták) fellobbanó vitájában Pázmány tételeinek fennmaradt „cenzúrái”, kommentárjai és állásfoglalásai bizonyítják, hogy bolhából csináltak elefántot, és 1604. július 9-én maga Pázmány jelentette ki, hogyha valamilyen merészséget tanított volna – aminek nincsen ugyan tudatában – és előljárói úgy kívánják, visszavonja azt.

Egyébként a monográfia második részében Szabó Ferenc Pázmánynak az emberi tettek erkölcsiségéről, a bűnről, a szabadságról és felelősségről, az erényekről (hit, remény, szeretet), az igazságosságról, továbbá a megtestesülésről, Szt. Tamás és Pázmány krisztológiájának kiindulási pontjairól, a megtestesült Igéről, az unio hypostaticáról, Krisztus isteni és emberi tudásáról és érdemeiről, a keresztség, bérmlás és az Eucharisztia szentségéről szóló értekezéseit elemzi.

Az isteni kegyelem és az ember szabadsága közötti együttműködés problémája Szt. Ágostontól Szt. Tamáson át Bañezig és Molináig kristályosodott, és mint éles eszű, olvasott és széles látókörű teológus, Pázmány nem térhetett ki előle.

És az nem csak a mű valamiféle tervezett happy endje, amikor Szabó Ferenc az utolsó fejezetbe összegezte Pázmány hermeneutikáját, hogy mit értett hiten, védekezéseit és himnuszát Krisztushoz, aki szenvedéseivel kiérdemelte kiengesztelődésünket, a bűnök bocsánatát, az ember bensőjének megszentelődését és megújulását.

Pázmány mindig elismerte a Szentírás, a magisztérium, az egyházatyák és a zsinatok tekintélyét. Rendszeresen hivatkozott a Trienti zsinatra, amelynek rendelkezéseit kitűnően ismerte, és a jezsuita tanulmányi rendre, a Ratio studiorumra. Ott, ahol a skolasztikusok állításai eltértek, az igazság és a logika erejét részesítette előnyben – az Angyali Doktor, Szt. Tamás álláspontját követte, ahogy ez a jezsuitáknak el volt rendelve. Szt. Tamást azonban nem azonosította „bizonyos tomistákkal” (domonkosokkal), akiket kritikával illetett. Beismerte, hogy Bellarmino (ekleziológia, apologetika), Valentia (a hitről), Suarez (A Megtestesülésről) és Vasquez (szabadság és kegyelem) voltak a mesterei, gyakran idézte őket, habár Pázmány velük szemben is távolságtartó volt a „hit logikájának” igényével. Viszonylag személyes véleményt alakított ki lényeges kérdésekben.

Az éles és nyilvános jezsuita–domonkos viták után, amelyek Pázmány korában tetőpontra jutottak, V. Pál pápa salamoni döntést hozott: az egyetemeken tanítható egyaránt a tomista (Bañez spanyol dominikánus: a kegyelem szerepét hangsúlyozta) és a molinista (Molina jezsuita: a szabad akarat szerepét hangsúlyozta) teológia is, mert a

Szentszék különleges bizottsága, a Congregatio de auxilio divinae gratie is tanácstalan volt. Az egyetlen feltétel az volt, hogy egyik iskola sem tartja eretneknek a másikat. El kell ismerni, hogy Decker megközelítése ma számunkra talányos marad. Szabó Ferenc így összegez: „A teológiai viták és elmékedések a tridenti zsinattól a második vatikáni zsinatig nagyot léptek előre, bizonyos problémák eliminálásának és az ökumenikus párbeszédnek is köszönhetően, de Pázmány, a nagy titkokról elmélkedő teológus, ezek hit által való megértését keresve példát mutat nekünk intellektuális szabadságban, miközben tiszteletben tartja a Kinyilatkoztatás titkát is és egyben a nemeslelkűséget” (359). Pázmány nemes volt! Erre a tényre nagyszerűen hivatkozott 1608 őszén a pozsonyi országgyűlésen a jezsuita rend érdekében mondott védőbeszédében, miután elrendelték a jezsuiták kiűzését Magyarhonból: „Engem mint nemest, akinek elődei háromszáz évig ontották vérüket ezért a hazáért, Magyarhonból élve senki el nem űzhet...!”

1613-ban adta ki Pázmány Pozsonyban legterjedelmesebb apologetikus művét, a Hodegus-Kalauzt, a második kiadás 1623-ban, a harmadik 1637-ben jelent meg.

Käfer István tanár úr már 1962-ben (Philologica UK, XVI, 55–66.) felhívta a figyelmet a Hodegus fordításának kéziratára a Pray-hagyatékban a Budapesti Egyetemi Könyvtárban. „A kézirat 1634-ből származó címlapján találjuk talán a legfontosabb, irodalom- és nyelvtörténeti szempontból legbecsesebb sort: Na obecnu Slowenčinu ... obraceni od gedneho kneza z Towarizstwa Gežižsoweho ...” A kézirat 1066 föliánsból áll, kalligrafikus írással írták és nyomdakész állapotban volt, de ismeretlen okok miatt nem adták ki. Käfer tanár úr feltételezi, hogy 1734-ben egy másik jezsuita újra előkészítette nyomtatásra és lapszéli jegyzeteket írt bele, amelyek nem csak nyelvtudományi szempontból érdekesek. A jövőre bízzuk, oldja meg a kézirat keletkezésének problémáját (1634-ben vagy 1734-ben). A „közszlovákra” fordítás jelentősége mind történeti, mind vallási összefüggésben fontos.

Käfer tanár úr javasolta, hogy készítsük elő és adjuk ki ennek a szlovák fordításnak az átíratát mint a Nagyszombati Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem első közös kötetét. „Provokáció” (provocare alqd.) lenne felkérni prof. Szabó Ferencet egy bevezető tanulmány megírására? Senki sem hivatottabb – és Szlovákia számára kitüntetés lenne, ha megismerhetné ezt a magyar jezsuitát, teológust, gondolkodót és költőt.

Pázmány Péter bíboros, a Nagyszombati Egyetem megalapítója elsősorban az Egyház szolgálatába állítható teológusokat akart nevelni. Maga is, mint kitűnő teológus, tudta, hogy a 17. század emberének elsősorban a hit területén kell világosan látnia, hogy eligazodhasson a tudomány problémái között. Tudományos karrierjét a hittudományi kar tanáraként kezdte Grácban, nagy tekintélyű apologetaként valósította meg magát (Hodegus), és végül a tudományos teológiai élet szervezőjévé vált.

Teológiai életműve megmarad publikációkba kódolva, de szellemi üzenetét jelenleg is nem egy hittudományi kar elkötelezetten fejleszti tovább.

Török József
**A SZERZETESI OKTATÁS SOKSZÍNŰSÉGE AZ ÚJKORI
MAGYARORSZÁGON**

Az oktatás egyházi monopóliumát a középkor folyamán megkérdőjelezhetetlennek tartották, noha a királyi, fejedelmi, főúri udvarokban mindig jelen voltak azok a világi személyek, akik ha elméletben nem is, gyakorlati tevékenységükkel mégis ezt cáfolták, nap mint nap, átadván a társadalmi kiváltságokkal elhalmozott ifjúságnak azokat a tudnivalókat, amelyek az uralkodó körök számára nélkülözhetetlenek bizonyultak. Az egyháziak, mert minden társadalmi osztályból toborzódó rendkénti létezésükkel pontosan mint ennek ellentettjei léteztek, erre a föladatra alkalmatlannak tűntek és voltak.

A középkori magyarországi egyházi oktatási intézmények a XVI. század sorsfordító éveiben túlnyomórészt megsemmisültek, így az újkor elejének egymással párhuzamos, ugyanakkor ellentétekben gazdag mozgalmi, a hitújítás és a katolikus megújulás a maguk oktatási rendszereivel majdhogynem szabad terepre találtak hazánkban. Szabad, ám annál nehezebb terepre, mert az ország három részre szakadása az alapfokú vagy magasabb szintű műveltség intézmények kereteiben történt átadását rendkívüli módon megnehezítette, hacsaknem lehetetlenné tette. A királyi országgrészben a katolicizmus vitathatatlan előnyöket élvezett, ám a Luther ihlette evangélikus irányzat a bányavárosok német származású polgársága körében gyorsan terjedt, és mindennek az oktatás terén is megvolt a maga következménye az újkori szerzetesrendek munkásságának igenlő elfogadásakor katolikus részről,¹ valamint a hitújítók iskoláinak gyors meggyökerezésekor protestáns részről.² Erdély az önállósulás útján a vallási sokszínűség felé tartott, ami eleinte a katolicizmus rövid, Báthory-kori előnyt élvezését jelentette, s főként a jezsuiták rövid, ám annál szélesebb körű oktatási tevékenységének kibontakozását,³ ugyanakkor később, hosszú távon a protestáns felekezetek iskolarendszereinek erőteljes fejlődését, kezdetben a szász lakosság igényeinek eleget téve, majd később egész Erdély oktatását egyetlen hatalmas, bonyolult rendszerbe szervezve.⁴ A harmadik országgrész, amely 1526-ban még csak a szökőárszerű török pusztítást szenvedte el, hogy Buda elestével mintegy magyar Atlantisz, alácsúszjon a hódoltság tengerének mélységes fenekére, a gyors és majdnem teljes pusztulást élte meg az oktatás terén, végezetül a legszerényebb intézmények újra megkapaszkodását is féltően dajkálta, s csak reménykedni tudott egy hódoltság utáni jobb korban, amely majd ismét lehetővé teszi a műveltség intézményes átadását, egyre szélesebb néprétegeknek.

Jelen előadás célkitűzése szerény: szeretné fölillantani először a három részre szakadt, majd 1686 után többé-kevésbé egyesült ország területén működött szerzetesrendek oktatási ténykedését a sokféleség szempontjából, időben eljutva századunk derekáig, egészen a végzetes esztendőig, 1948-ig. Ebben az évben a totalitárius államhatalom kép-

¹ Hermann Egyed: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. 221–227.

² Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981. 249–258.

³ Uo. 242–248.

⁴ Uo. 327–333.

viselői a magyar társadalom erőszakos átalakítását annak radikális felszámolásával kezdték el, amit a szerzetesrendek több százados jelenléte, munkája létrehozott, s két év múltán, 1950-ben folytatták maguknak a szerzetesrendeknek a megsemmisítésével, melynek során már az emberszabadság, emberélet sem jelentett értéket a hatalom birtoklói szemében. A körkép nem lehet teljes, azonban – remélhetőleg – érzékeltetni tudja azt a tartalmi gazdagságot, amelyről egyetlen józan, saját érdekeit szem előtt tartó társadalom sem mondhat le.

Akár a protestáns, akár a katolikus fél áll a vizsgálódás előterében, nyugodtan elmondható, hogy az iskolák alapítása, fenntartása a felekezetek, egyházak feladata, hiszen az oktatás a keresztény tanítás továbbadását szolgálja elsődlegesen, még akkor is, ha a betűvetés, számolás, egyebek az e világi élethez nélkülözhetetlen ismereteket is jelentik. A miként megválasztása, az eszközök felhasználása a tartalmi eltéréseken túl már a felekezeti szembenállást erősítette.

Az oktatás egyik leglegendésebb fejlődésének korszaka a XVI. század, némi pontosítással akár három okból is. A reneszánsz gazdag, termékeny, ugyanakkor arisztokratikus művelődésszeménye a középkorvég hagyományainak maradandó értékeivel egyesülve az oktatási rendszerekben a szélesebb rétegek számára is befogadható humanizmussá lett, annak legfőbb nyelvi eszközével: a latinnal. Luther Márton, mert nemcsak ifjúságát, hanem szerzetesi életét is döntően meghatározta korának oktatási intézményrendszere, tételbe fogalmazta az iskolázás keresztény kötelességét.⁵ Nem mintha őelőtte erről hallgattak volna az illetékesek, elég csak a párizsi egyetem rektorára, Johannes Gersonra⁶ gondolni, hanem neki sikerült a hitújításért lelkesedő tömegek nyelvére átültetni ezt az ősi keresztény alapelvet, annyira újszerű formában, hogy annak tartalma is teljesen újnak tűnt. Katolikus oldalon, vele átellenben ott van a később szentté avatott Loyolai Ignác, aki a spanyol középkor legjobb iskolai örökségéért katonaműlt után, felnőtt fejjel, iskolás gyerekek között volt hajlandó sorban állni, hogy jócskán túlkorosan majd egyetemre járhasson, előbb Spanyolhonban, később pedig Párizsban. Ilyen iskolázási előélet után nincs semmi csodálandó azon, hogy amikor megszervezte első munkatársaival Jézus Társaságát, akkor az oktatásra kiemelkedő módon odafigyelt, s társai hamarosan egész Európát ajándékozták meg az egyik leghatékonyabb oktatási rendszerrel és iskolahálózattal.⁷ Magyarán, a humanizmus mindkét oldalon az oktatás alapanyagát képezte, hogy a keresztény hitet és erkölcsöt, annak elsajátítását és életre váltását meg támogassa.

A XVI. század embert próbáló idejében volt két szerzetescsalád, amely igyekezett hivatását maradéktalanul betölteni, s tagjaik, a ferencesek és a jezsuiták az oktatás terén maradandót alkottak. Miért? Ők jelen lehettek és voltak olyan helyeken, ahonnan a világi papság menekülni kényszerült. A nagyszombati katolikus iskola újraélesztése 1554-ben Oláh Miklós esztergomi érsek és a káptalan tagjai, valamint a város előljárói által még a középkori gyakorlat meghosszabbításának tűnhet, s tényleg az, már ami a szűkös

⁵ Földváry Antal: *A magyar református egyház a török uralom alatt*. Bp. 1940. 40.

⁶ Combes, François: *Jean Gerson commentateur dionysien*. Paris, 1940. 16–20.

⁷ Vö. Brucker, Joseph: *Compagnie de Jésus*. Paris, 1919.

anyagi alapok egybeszervezését illeti.⁸ A hódoltsági területek katolikus lakosságának művelődését a lelkipásztori szükségmegoldásból kifolyólag a jámbor világiak, a licen-ciátusok igyekeztek szolgálni inkább kevesebb, mint több sikerrel, hiszen az egyházi fölhatalmazás nem pótolhatta hiányos ismeretanyagukat. Mégis, a népi vallásosság megőrzésével, a katolikus hit fenntartásával múlhatatlan szolgálatot tettek népünknek. Azok a helyek, akár a Nyugat-Dunántúlon, akár a Felvidéken vagy Erdélyben, ahol a katolikus kisiskolák folyamatosan működtek, felnövelték azt a tanulóiifjúságot, amely magasabb szintű műveltségre vágyott s lett a jezsuita gimnáziumok, konviktusok lehetőségbe-li növendékserege. Közismert, hogy a jezsuita rend oktatási-nevelési alapokmánya, a Ratio Studiorum mindenütt egységes szellemet, tervszerűséget vitt a szerzetesek oktatói-nevelői munkájába és az első iskolájuk, amely 1561-ben nyílt meg Nagyszombat városában, azonnali fölzárkózást jelentett az akkori Európa legmodernebb oktatásához.⁹ Igaz, hogy az első kezdeményezés kéréséletűnek bizonyult, mégis, a következő két bő évszázad során a jezsuita középiskolák az európai műveltség hazai környezetben történt továbbadásának egységes, hatékony hálózatát képezték. A XVIII. században 52 rendházukból 42-ben középiskolai, néhányban főiskolai, Nagyszombatban egyetemi és 4 másik házban elemi oktatás folyt. A végkifejletről visszakanyarodva a jezsuita kezdetekhez, az erdélyi végeken 1575-ben jelentek meg s hat év múltán Kolozsvárott olyan eredményes oktatási tevékenységbe kezdtek, hogy egyetemet álmodhattak XIII. Gergely pápai jóváhagyásával (1582) az Erdély kapuját jelentő városba.¹⁰ Erdélyi működésüknek ugyan hamar vége szakadt, ám a királyi Magyarországon, s ami még fontosabb, rendkívül nehéz körülmények között, a hódoltságban is folytatták a megkezdett munkát. Pécsre 1612-ben érkeztek, s bár hamarosan menekülniök kellett, 1617-ben mégis visszatértek, sőt iskolát nyitottak, igaz, alsó fokú elemi iskolát.¹¹

A jezsuiták mellett a ferencesek dacoltak minden veszéllyel, csakhogy az Alföld és Erdély katolikusnak megmaradt hívei mellett kitartsanak. A csíki székelyek lelki központja, Csíksomlyó alaposan megsínylette a vallási háborúskodásokat, azonban a döntő szakaszban maga Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek avatkozott be a magyar ferencesek megmaradása érdekében. Az osztrák kapucinusok ugyanis szívesen küldtek volna német ajkú szerzeteseket Erdélybe, amit Pázmány Péter feltétlenül kerülendőnek tartott. Magához kérte Váradi Jánost, a szalvatoriánus tartomány főnökét és azt kérte, küldjön szerzeteseket Erdélybe. A tartományfőnök, aki Gyöngyösről irányította a rábízottakat, azt hozta fel mentségül, hogy nincs embere. „Akkor menj magad!” – hangzott a bíboros válasza. Váradi János többedmagával tényleg elment Csíksomlyóra, ahol lassan újra megeredtek a ferences hivatások.¹² Miért érdemes mindezt az oktatásügy kapcsán fölleveníteni? A hivatások szaporodásában nyilvánvalóan szerepet játszott az is, hogy a ferencesek törődtek a környékbeli fiatalok tanításával, és 1667-től szabályos elemi iskola működött a kolostor mellett, amit hamarosan középiskolává (1711) fejlesztet-

⁸ Mészáros i. m. 229–232.

⁹ Péteri János: *Az első jezsuiták Magyarországon (1561–1567)*. Róma, 1963.

¹⁰ Mészáros István: *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981. 242–248.

¹¹ Török József: *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon*. Bp. 1990. 149.

¹² Uo. 152.

tek. A csíksomlyói iskola nem állt egyedül, mert Esztelneken, Mikházán és bizonyára még más helyeken is működtek elemi iskolák, legalábbis egy tágas terem erejéig a templom vagy kolostor mellett, esetleg azzal egybeépítve. A téli időben a ferencesek itt varták a környék fiúgyermekait betűtetés, olvasás végett. Ezt a ferencesek által végzett oktatást nem fogta rendszerbe valamiféle központi előírás, mégsem lehet a színvonalat pusztán ebből kiindulva alábecsülni. Kájoni János Csíksomlyón 1676-ban a Szentszék engedélyével nyomdát állított fel, hogy a növendékek tankönyveiről gondoskodni tudjanak. A Szárhegyen írt énekeskönyvéről, a Cationale Catholicumról híresült el ugyan a nyomda, amelynek mottója így szólt: „Édes hazámnak akartam szolgálni.” Ám ez volt az indítéka Kájoni János és társai iskolákban végzett munkájának is.¹³

A piaristák alföldi fellelővárában, Kecskeméten, ahol lassan a harmadik centenáriumba lehet készülni, Kalasanoi Szent József rendjéről szükségtelen hosszan beszélni. A rend Közép-Európában 1631-ben jelent meg, s a „kegyes atyák” a fejük fölött tornyosuló fellegek ellenére, már az alapító életében megtelepedtek hazánkban: elsőként az akkor lengyel fennhatóság alatt álló, de magyarországinak számító, a tizennégy elzálogosított szepességi városhoz tartozó Podolinban (1642).¹⁴ A piaristák lengyel földről jöttek ide, Lubomirszky Szaniszló herceg biztatására, éspedig kettős céllal: biztosítani az ifjúság vallásos nevelését, elősegíteni a protestáns lakosság katolikus hitre térítését. Már az első esztendőben tizenkilenc tanár közel kétszáz ifjút tanított. A növendékek többsége német és szlovák volt, de a magyarok számára is akadt hely. A piaristák az oktatás terén azért jelentkeztek a jezsuiták mellett, mert az anyagi alapokat illetően Szent Ignác fiaival lényegesen szerényebbnek bizonyultak. Privigye volt az első hazai területen fekvő város, ahol a piaristák iskolát alapítottak (1666). Ezt követte Breznóbánya (1673), Kőszeg (1677), Pozsony mellett Szentgyörgy (1685). Ezek a házak 1695-ig a lengyel rendtartomány részét képezték, majd 1695 és 1721 között a német tartomány kebelén működtek. Ez utóbbi már félig-meddig függetlenséget jelentett, mert a német matematikus, a piarista Mönsch Lukács – aki Buda visszavételénél az ostromló tábor elhelyezésének tervét kidolgozta, és Sobieski János lengyel király tanácsadója, lelki vezetője volt – a rendet tudatosan felkészítette a hódoltság területén történő letelepedésre. A nyitrai rendház 1701-ben „Vak” Bottyán János kuruc ezredes és a kamalduli remeték is pártoló Mattyasovszky László nyitrai püspök alapítványából született.¹⁵ Ezt követték: Veszprém (1711), Vác (1714), Kecskemét (1714), Beszterce (1717), Debrecen (1719), Szeged (1720), Korpona (1720). Az 1715-ös országgyűlés 102. cikkelye „magyar honoságot” adott a piaristáknak, és 1721-ben a magyar rendtartomány tizenkét rendházban 82 piarista szerzetessel kivívta önállóságát, első provinciális Zajtányi Lénárd lett. A hazai piaristák „nagy” százada a jezsuitákhoz hasonlatosan a XVIII. század volt. A további rendházak: Nagykároly (1725), Tokaj (1727), innen 1789-ben a pálosok helyébe, Sátoraljaújhelyre költöztek, Rózsashegy (1729), Máramarosziget (1730), Kiszteben (1739), Magyaróvár (1739), Szentanna (1750), ahonnan 1788-ban Temesvárra mentek, Nagyka-

¹³ Uo.

¹⁴ Balanyi György–Bíró Vince–Bíró Vencel–Tomek Vince: *A magyar piarista rendtartomány története*. Bp. 1942. 13–19.

¹⁵ Uo. 25–26.

nizsa (1765), Tata (1765). A jezsuita rend feloszlásakor három gimnáziumot vettek át tőlük: Kolozsvárott, Selmecen, Trencsénben. A listáról hiányzik még néhány rövidebb életű házuk: Szenc (1765–1776), Medgyes (1741–1789), Nagybecskerek (1846–1922), Kalocsa (1760–1865), Buda (1832–1880), Szepesbéla (1674–1852), Murány (1667–1687), Tall (1765–1773).¹⁶ Felesleges hangsúlyozni a piaristák tanrendszerének korszerű voltát. A matematika, a természettudományok, nyelvek oktatása nem kötötte le minden energiájukat. Magyarország történetének, a magyar nyelvnek oktatására is gondot fordítottak.

Jezsuiták, ferencesek, piaristák mellett, igaz, csekély mértékben, ám egy olyan szerzetesrend is részt vállalt az oktatásból, amelyről nehezen tétélezni fel az utókor, ha nem tanúskodnának megbízható források, s ez az egyetlen hazai alapítású rend, a pálosok. Ugyanis Pápa városának földesura és várkapitánya, Csáky László 1638-ban köházat vásárolt, hogy a pálosokat letelepedésre bírja. A hat főből álló közösség hamarosan kicsiny templomot épített Gyümölcsoltó boldogasszony tiszteletére és iskolát nyitott, és ez utóbbi a XVIII. században középiskolává fejlődött. Ennek előzménye az 1577-es lepglavai káptalan határozata, amely a világi ifjúság oktatását szorgalmazta. A pápai pálos iskolában eleinte csak elemi ismeretekre, hittanra tanították a protestáns oktatás fellegvárában élő katolikus szülők gyermekeit; 1721-től azonban négy, majd 1762-től hat osztályban tanítottak, s ez utóbbi már komoly középiskolának számított. Másik fontos oktatási intézményük Sátoraljaújhelyen működött 1646-tól 1786-ig, amely a pápaihoz hasonlatosan elemi iskolaként kezdte és abból fejlődött rangos, középfokú ismeretanyagot közvetítő intézménnyé. Amikor II. József rendelkezése 1786-ban feloszlatta a rendet, az újhelyi pálosok – világi státusban – még három évig helyükön maradhattak, és 1789-ben piaristák vették át tőlük a gimnáziumot. E két iskola meglete gondviselésszerűen felkészítette a pálos rendet arra, hogy kényszerűségből ugyan és csak átmenetileg, de nagyobb részt vállaljon az oktatásból.¹⁷ A jezsuita rend XIV. Kelemen pápa általi, 1773-ban történt eltörlése után Horvátországban a pozsegi és a varasdi, Magyarországon az ungvári, székesfehérvári, szokolcai, szatmári és sárospataki jezsuita gimnáziumokat a pálosok vették át, s bőségesen bizonyították társadalmi hasznosságukat. Ám mindez nem akadályozta meg a jozefinista egyházpolitika képviselőit a rend egy évtized utáni felszámolásában.¹⁸

A jezsuiták iskoláit a pálosok és piaristák mellett ferencesek, minoriták, bencések, ciszterciek és premonstreiek vitték tovább. Számos nehézség közepette ugyan, ám még színesebbé vált a katolikus tanulóifjúság oktatása.

II. József – társadalmi hasznosságukat belátva – a piaristáknak megkegyelmezett a szerzetesrendek eltörlésekor, de eltiltotta őket a nemzetközi kapcsolatok ápolásától, ami a tanítás folyamatos megújítását némileg gátolta. A bécsi udvar a XVIII. század utolsó harmadában a latin és a nemzeti nyelvek kárára szorgalmazta a német nyelv terjesztését. Ezen a téren a piarista szerzetesek a többi tanító rend közül kiténtek hazafiságukkal.

¹⁶ Török i. m. 169–172.

¹⁷ Kisbán Emil: *A pálosrend története. II.* Bp. 1940. 216–220.

¹⁸ Uo. 231–233.

Ez nem pusztán ellenzéki gesztus volt részükről, hanem egyenes következménye annak, hogy a piaristák teljes sorsközösséget vállaltak a ország népével, főként az egykori hódoltsági területen, az Alföldön. Ez a sorsközösség intézményes formában is jelentkezett, s komoly mértékű társadalmi mobilitást eredményezett. A piaristák ugyanis ingyen vállalták a szegény diákok tanítását, némi apró, a fiatalok által könnyen teljesíthető szolgálat ellenében. A felvilágosodott II. József ezt megtiltotta, és parancsba adta a minden diákra kivétel nélkül érvényes tandíjfizetési kötelezettséget. Ezzel a már említett társadalmi mobilitásnak akart gátat vetni, vagyis az alsóbb néprétegek tehetséges fiataljainak polgárosulását, értelmiségivé válását szándékozott megakadályozni. Ezzel a társadalom egészséges fejlődésének állított akadályt, és a fiatalok tehetsége helyett a szülők vagyoni állapotát tette az oktatásban meghatározó tényezővé.¹⁹

A XVII. században két, az oktatás terén is nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szerzetesrend a másutt bevált módszerek birtokában vett részt az iskolahálózat megreemtésében, s mellettük a helyi igények kényszerítésének engedelmeskedve, pusztán hazai tapasztalatokból kiindulva, két másik rend, lényegesen kisebb mértékben – ám ez mégsem elhanyagolható! – alulról kezdett építkezni. A jezsuita rend felszámolása egyszerre hozta magával a hazai középiskolai oktatás sokszínűvé válását, valamint a fenyegetettség érzését; hiszen a XVIII. század utolsó évtizedeinek államhatalma másra sem vágyott, mint uralni az alattvalók teljes életét, beleértve az iskolázást, az oktatásügyet is. Erre majd csak a XX. század derekán lesz példa.

A szerzetesség a fiúifjúság mellett a leányifjúság oktatásán is munkálkodni akart. Az újkor elején e téren először Merici Szent Angéla (†1540) ismerte föl a tennivalót, és Bresciában jámbor társulatot keltett életre 1535-ben kettős céllal: betegek ápolására és gyermekek, főként a leányifjúság nevelésére. A társulat szabályait III. Pál pápa (1534–1549) hagyta jóvá 1544-ben. Borromei Szent Károly, a Trienti zsinat (1545–1563) reformjainak megvalósítója ismerte föl a jámbor társulatban rejlő nagy lehetőségeket és Milánóba hívta őket; támogatta terjedésüket. A társulat Franciaországban alakult át szerzetesrenddé és az alapítóánya szabályzata mellett Szent Ágoston Regulája lett a közösségi élet alapja. A hármass fogadalomhoz a most már apácastátussal rendelkezők hozzáfűzték a negyediket, amely az ifjúság nevelésére kötelezte őket. V. Pál pápa 1612-ben hagyta jóvá a Szent Orsolyáról nevezett Társaságot. A „társaság” elnevezés jezsuita befolyásra utal, és valóban ez érvényesül a rend szervezetének kiépítésében, a központosított, hierarchikus rendet az élete végéig megválasztott generális-anya irányította. Az apostolkodás közben a környező világgal szoros kapcsolatban maradtak, és ez a rendi szellemet az akkori időkhöz viszonyítva föltöbb korszakúvé tette. Hazánkban először Pozsonyban telepedtek meg (1676), majd ezt követte Nagyszombat (1724), Győr (1727), Sopron (1747), Váradoszi, Nagyszeben, Kassa. Mária Terézia támogatta az orsolyitákat, és amikor 1773-ban Sopronban járt, először az orsolyita apácákhoz tért be.²⁰

A birodalom gondos anyjának bőkezű támogatásából jutott a másik nőnevelő rend, az angolkisasszonyok számára is. Alapítójuk, Ward Mária (1585–1645) az angol kato-

¹⁹ Balanyi *i. m.* 146–149.

²⁰ Török *i. m.* 172.

likusok üldözésének idején a szigettel szembeni partvidéken lévő Saint Omer városban (1609) azért szervezte meg honfitársnői segítségével az első közösséget, hogy a kontinensen hős lelkű, hithű angol nőket neveljenek az angliai, üldözött katolikusságnak. Nevüket az alapítók nemzeti hovatartozása adta. Ward Mária újításai (klauzúra megszüntetése, a közösségi zsolozsma háttérbe szorítása, a Szentszékeknek való közvetlen alárendeltség) számos kortársat ellenkezésre készítettek, s a megpróbáltatások nem hiányoztak a rendalapító életéből. Bár a pápai jóváhagyás sokáig késett (az angolkisasszonyok csak 1703-ban nyerték el XI. Kelemen pápától), rendkívül gyorsan terjedt az új, tette kész női rend.²¹ Bizonyára Ward Mária is tudomást szerzett arról, hogy Pázmány Péter megkísérelte letelepítésüket, de a feltételek az eredményes munkához akkor még hiányoztak. Mária Terézia 1770-ben a Budai várban nyolc angolkisasszonynak adott otthont, és nyolc bennlakó növendék ellátásáról alapítvány útján gondoskodott. Ezen kívül ötvenhatvan növendék számára volt hely az iskolában, internátusban. Tette ezt annál szívesebben, csakhogy neki ne kelljen, még rövid időszakra sem, a Budai várba költöznie. Amikor a nagyszombati egyetem a Budai várba került (1777), Migazzi Kristóf váci püspök kijárta, hogy az angolkisasszonyok székvárosába kerüljenek. II. József 1787-ben a pesti domonkos kolostort adta nekik otthonul a mai Váci utcában.²² A többi rendház alapítása már a következő században történt.

A két, rendkívül aktív, jezsuita ihletésű női rend mellett az újkori alapítású, francia eredetű, Miasszonyunkról nevezett kanonoknők kongregációja feltétlenül új szint vitt a leányifjúság nevelésébe, amikor is a szemlélődő élet mellé vállalta föl az oktatást. Talán ez az oka, hogy nehezebben gyökerezett meg hazai földön. Először Pozsonyban telepedtek le a kanonoknők, 1764-ben, majd Pécsen, 1851-ben.²³

Ezzel az alapítással elérkeztünk a XIX. századhoz, amelynek két fő jellemző vonása van az oktatásügy terén. Az egyik a bencések, ciszterciek, premontreiek visszaállítása 1802-ben, annak fejében, hogy komoly részt vállalnak a hazai középfokú oktatásban.²⁴ Így lett a két monasztikus, valamint az arisztokratikus kanonoki rend hazánkban tanító renddé. A bencések kereken tíz gimnáziumban kezdték meg a működést, ezek száma az idők során módosult. A ciszterciek, premontreiek ennél kevesebbet vállaltak, ám az idők során bekövetkezett terebélyesedés folytán joggal vetekedtek a bencésekkel. A ferencesek főként Erdélyben folytatták töretlenül az oktatói, nevelői tevékenységet a XIX. század során.

A nőnevelésre visszatérve, a leglátványosabb, legkiterjedtebb tevékenységgel két, felső fokban akklimatizálódott női rend büszkélkedhetett. A francia eredetű Szeretet Leányai Társulat német változatának magyarrá válása hozta létre a Szatmári Irgalmas Nővérek rendjét, melynek tagjai félévesnél több helyen kezdtek tanítani néhány évtizeden belül.²⁵

²¹ Uo. 172–173.

²² Uo. 173.

²³ Uo. 173–174.

²⁴ Uo. 181–182.

²⁵ Uo. 186.

Sajátos a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének sorsa. Először Csajághy Sándor csanádi püspök telepítette le őket Temesvárot, majd két évvel később Kunszt József kalocsai érsek a székvárosában. Jóllehet azonos nevelő-, tanító munkát végeztek, mégis két különálló szerzetesi ág lett belőlük, eleinte a két egyházmegye elhelyezkedését követve, később ezen túllépve. A rend új ágának Mária Terézia erős egyéniségével megszabta a követendő irányvonalat és a kalocsai iskolanővérek szabályzatát X. Piusz pápa 1907-ben jóváhagyta. A csanádi püspök a Miasszonyunk-nővéreket Münchenben ismerte meg és a Regensburg városában 1835-ben Gebbhardinger Karolina által újjáalakított irányzatot hívta Temesvárra.²⁶

Kiemelkedő személyiség Ranolder János veszprémi püspök, aki egyszerre támogatta az Angolkisasszonyokat és az Irgalmasnővéreket oly módon, hogy a róla elnevezett pesti Ranolder Intézet egyedi vonásokkal rendelkezett. A XIX. század utolsó évtizedeiben újabb női rendek érkeztek, főként német területekről, mellettük a Szent Szív Társaság. A francia katolicizmus hazai terjesztőjének bizonyult.²⁷

A XX. század első évtizedeiben főként a szerzetesrendek mutattak föl nagyfokú szociális érzékenységet, és az iparos ifjúság, illetőleg a szakmát tanuló fiúk nevelésébe aktívan bekapcsolódtak. Az ifjúság modern apostolai, a szaléziaiak, az ipari társadalom peremén hányódó fiúknak biztosítottak szakmai oktatást, keresztény nevelést. A kalazantinusok 1920-tól szintén ezt a fiúréteget vették célba munkásságukkal.²⁸

Mindez 1948-ig tartott, amikor az ún. szocialista országokban megfosztották a szerzeteseket iskoláiktól és neveltjeiktől.²⁹ Ezzel elkezdődött a magyar oktatásügy nem keresztény szakasza.

²⁶ Uo. 186.

²⁷ Uo. 187.

²⁸ Uo. 192.

²⁹ Mészáros István: Mindszenty és Ortutay. Bp. 1989. – Hervay Ferenc: Szerzetesrendek 1945–1948. In: *Magyar Katolikus Almanach* II. Bp. 1988. 157–231.

RÔZNOFAREBNOSŤ REHOĽNÉHO ŠKOLSTVA V ČASE NOVODOBÉHO UHORSKA

Monopol cirkevného školstva bol síce v stredoveku nespochybniteľný, ale v kráľovských, kniežacích a šľachtických kruhoch sa objavovali svetské osoby, ktoré síce vedome nenarúšali tieto ideové princípy, ale v praktickej činnosti ich popierali, veď dennodenne odovzdávali mládeži informácie nahustené svetskými privilégiami, ktoré vládnuce kruhy považovali za nevyhnutné. Cirkevné inštitúcie, kde sa rehoľné komunity formovali z rozličných spoločenských štruktúr mali opačné poslanie a tieto úlohy nemohli splňať.

Stredoveké uhorské cirkevné školstvo v prelomovom XVI. storočí takmer úplne zaniklo, takže s nástupom novej éry, paralelne s hospodárskymi a spoločenskými zmenami, dostala aj katolícka cirkev voľnú ruku pri obnove cirkvi a cirkevného školstva. Väčšia voľnosť však bola sprevádzaná nemalými ťažkosťami, ktoré vyplývali z rozpadu krajiny na tri časti, čím sa sťažila, ba až znemožnila transformácia nižšieho i vyššieho školského systému. V kráľovskej časti krajiny disponovala katolícka cirkev nespochybniteľnými výhodami, ale v kruhoch meštianstva nemeckého pôvodu v banských mestách sa rýchlo šírilo luteránstvo, čo malo svoje dôsledky i v oblasti školstva: katolíci prijali pozitívne prácu novodobých reholí¹, resp. sa rýchlo upevňovalo školstvo protestantov.² V Sedmohradsku, ktoré smerovalo k nezávislosti, sa udržiavala náboženská rôznofarebnosť, čo v prvých rokoch, najmä v čase panovania Báthoryovcov, pozitívne pociťovali aj katolíci, pričom aj v oblasti školstva sa najviac angažovali jezuiti.³ V tom istom čase je však badateľný aj mohutný nástup protestantských vzdelaneckých inštitúcií, ktoré síce najprv plnili iba požiadavky saských občanov, ale neskôr tento protestantský systém vzdelávania ovládol celé Sedmohradsko.⁴ Najhoršia bola situácia v tretej časti Uhorska, ktoré bolo od roku 1526 okupované osmanskou ríšou. Po páde Budína čakal na kultúru a vzdelanosť osud Atlandídy, pustošenie, úpadok a klesanie na dno tureckého mora. Posledné zachránené skromné zvyšky mohli len dúfať a udržiavať svetielko nádeje, že po skončení poroby sa cirkev obrodí a bude môcť opäť odovzdávať kultúrne hodnoty a vzdelanie širokým ľudovým vrstvám.

Tento príspevok si kladie skromné ciele: chce z rozličných pohľadov predstaviť školské aktivity rehoľných rádov a to v období od rozpadu krajiny na tri časti cez postupné zjednocovanie od roku 1686 až po osudový rok 1948, keď tieto inštitúcie zanikajú pod tlakom totalitárnej štátnej moci. Radikálna likvidácia rehoľného systému sa vykonala v roku 1950, keď štátna moc konala v rozpore so všetkými občianskymi a ľudskými právami, nešetiac ani slobodu ani ľudský život. Tento široký záber nemôže byť úplný, ale dúfame, že predstavíme aspoň podstatu tohoto duchovného bohatstva, ktorého sa nemôže zrieknuť žiaden spoločenský a politický systém.

¹ Hermann Egyed: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. 221–227.

² Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981. 249–258.

³ Tamže 242–248.

⁴ Tamže 327–333.

Tento výskum možno síce realizovať aj z aspektu katolíckeho i protestantského, ale nepopierateľným faktom zostane, že vznik, uchovanie a rozvoj rehoľného školstva v rámci cirkvi sa sústreďovalo v prvom rade na upevňovanie kresťanských hodnôt a to aj tam a vtedy, keď hovoríme o svetskom vzdelávacom procese (čítanie, písanie, počítanie...). Isteže, po rozkole v cirkvi sa v odlišnej voľbe metód a obsahovej náplne odrážali a upevňovali aj náboženské protiklady.

Najvýraznejší rozmach školstva je badateľný v XVI. storočí. Na upresnenie uvedieme tri dôvody. Produktívne, bohaté i aristokratické renesančné idey sa postupne spájali so stredovekými duchovnými tradíciami, vznikol tak širší vzdelávací systém, kde prostredníctvom latinčiny prenikali humanistické ideály aj do širších spoločenských vrstiev. Vtedajší školský systém výrazne formoval nielen názory mladého Martina Luthe- ra, ale aj jeho duchovný obzor v reholi, čo je zachytené aj v jeho práci o kresťanských povinnostiach v školstve.⁵ Prirodzene, že aj iní sa vyjadrovali o týchto otázkach. Spomenieme len rektora parížskej univerzity Johanna Gersona,⁶ ktorý inovoval vierouku tým spôsobom, že ju preložil do jazyka širokých mas. Staré a pravé kresťanské zásady pretavil do nového jazyka, a predstavil ich v novej prístupnejšej forme. Oproti nemu na katolíckej strane stojí – neskôr aj vysvätený – Ignác z Loyoly, ktorý po vojnových skúsenostiach sa začal vzdelávať. Napriek svojmu vyššiemu veku neváhal stáť v jednom rade s deťmi, aby mohol vzápätí študovať na univerzite najprv v rodnom Španielsku a neskôr v Paríži. Po takejto školskej príprave nie je prekvapením, že po založení Spoločnosti Ježiša zdôrazňoval dôležitosť školstva a vzdelávania a založil veľmi efektívnu školskú sieť, ktorá pôsobila na celom území Európy.⁷ Možno teda povedať, že humanizmus ovplyvnil školský systém na oboch stranách posilňujúc jednotu viery a morálky a jej realizáciu v každodennom živote.

V čase skúšky ľudskosti, v XVI. storočí, pracovali dve rehoľné spoločenstvá, ktoré sa snažili bezozvyšku naplňať svoje poslanie. Boli to jezuiti a františkáni, ktorí aj v oblasti školstva zanechali trvalé hodnoty. Prečo? Príslušníci týchto rehoľ pôsobili aj tam, odkiaľ boli bežní kňazi prinútení zutekať. Obnovenie trnavskej katolíckej školy v roku 1554 ostrihomským arcibiskupom Mikulášom Oláhom, kapitulou a mestskou honoráciou mohlo ešte vyvolať dojem, že ide o predlžovanie stredovekých metód. Z pohľadu skromných materiálnych podmienok sa to aj potvrdzuje.⁸ Keďže bol v tom čase na Turkami okupovanom území nedostatok kňazov, vzdelávanie katolíckeho náboženstva zabezpečovali cirkvou poverení nevinní laici a licenciáti. Bolo to východisko z núdze a riešenie, ktoré nemohlo celkom splniť svoj cieľ a poslanie. Napriek tomu to bola záslužná činnosť, a služba, vďaka ktorej sa podarilo udržať katolícku vieru v širokých ľudových vrstvách. Na tých miestach – Zadunajsko, Horné Uhorsko, Sedmohradsko – kde nepretržite pôsobili nižšie katolícke školy, sa vychovávala mládež, ktorá potom pokračovala v štúdiách na jezuitských gymnáziách a konviktoch.

⁵ Földváry Antal: *A magyar református egyház a török uralom alatt*. Bp. 1940. 40.

⁶ Combes, François: *Jean Gerson commentateur dionysien*. Paris, 1940. 16–20.

⁷ Zr. Brucker, Joseph: *Compagnie de Jésus*. Paris, 1919.

⁸ Mészáros c. d. 229–232.

Je všeobecne známe, že určujúcou zásadou jezuitského rádu je fungujúci výchovno-vzdelávací systém. Ratio Studiorum vytváral jednotný duchovný systém, cieľavedomosť a plánovitosť vo výchovnej práci. Dokazuje to už aj činnosť prvej školy v Trnave (1561), ktorá sa od začiatku svojou úrovňou vyrovnávala podobným najmodernejším typom škôl v západnej Európe.⁹ Pravda, počiatky neboli vždy najoptimálnejšie, ale nasledujúcich približne 200 rokov potvrdilo, že aj uhorské jezuitské stredné školy boli súčasťou širšej siete a zohrali veľmi dôležitú rolu v kontexte rozvoja európskej kultúry a vzdelávania. V XVIII. storočí pôsobilo 52 kláštorov, vzdelávanie sa z nich realizovalo v 42 stredných školách a v niektorých na úrovni vysokých škôl. V Trnave bola univerzita a 4 základné školy. Vráťme sa však ešte k počiatkom. V sedmohradských končinách sa jezuiti objavujú v roku 1575, ale už o šesť rokov neskôr dosahujú v Kluži také úspechy, že im pápežský dekrét Gregora XIII. dokonca dovoľoval snívať o univerzite v meste, ktoré bolo vlastne bránou do Sedmohradska.¹⁰ Ich účinkovanie v tomto priestore síce trvalo len krátko, ale ich činnosť pokračovala tak na území kráľovského Uhorska, ako aj na veľmi nebezpečnom Turkami okupovanom území. Do Pät'kostolia prichádzali v roku 1612, po krátkom čase síce museli mesto opustiť, ale v roku 1617 sa opäť vracajú a zakladajú školu, pravda, iba nižšiu.¹¹

Popri jezuitoch najviac vzdorovali nebezpečenstvám františkáni, ktorí bránili katolicizmus na Dolnej Zemi i v Sedmohradsku. Duchovné centrum sedmohradských Sikulov Csíksomlyó, bolo silne poznačené náboženskými vojnami, ale v rozhodujúcom momente o zotrvanie františkánov sa zasadil dokonca aj kardinál a ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány. Rakúski kapucíni by boli veľmi radi vyslali do tohoto priestoru nemeckých rehoľníkov, ale Peter Pázmány tomu chcel predísť. Pozval si provinciála salvatoriánov, Jánosa Váradiho, ktorého poveril vyslaním rehoľníkov do Sedmohradska. Predstavený, ktorý sídlil v Gyöngyösi sa bránil tým, že nemá ľudí. „Potom choď sám“, znela odpoveď.

Nakoniec, so svojimi druhmi predsa len išiel do Csíksomlyó a rozprúdil činnosť františkánov.¹² Prečo to spomíname v súvislosti so školstvom? Poslaním rehoľných rádov bolo aj rozvíjanie školstva. Pri františkánskom kláštore pôsobila od roku 1667 základná škola, ktorá sa neskôr (1711) rozšírila na strednú školu. Škola v Csíksomlyó však nebola jediná, podobné inštitúcie, základné školy pri kláštoroch, pracovali aj v Esztelneku a Mikháze, kde prichádzali mladí chlapci v zimnom období na výučbu najmä čítania a písania. Školský systém františkánov síce nepracoval podľa stanovených regúl a zásad, ale tieto aktivity nemožno vôbec podceňovať. Svätá stolica súhlasila s tým, aby v Csíksomlyó v roku 1676 založil János Kájoni aj tlačiareň na výrobu učebníc, ktorá sa preslávila najmä jeho spevníkom *Cantionale Catholicum* napísaným v Szárhegyi. „Chcel som slúžiť sladkej vlasti“, tento citát jasne ukazuje pohnútky k aktivitám Jánosa Kájoniho.¹³

Piaristi pôsobili aj v dolnozemskej meste Kecskemét, kde už pomaly budú oslavovať tristoročnicu. O zakladateľovi rádu sv. Jozefa Kalazanského netreba hovoriť.

⁹ Péteri János: *Az első jezsuiták Magyarországon (1561–1567)*. Róma, 1963.

¹⁰ Mészáros István: *Az iskolatűgy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981. 242–248.

¹¹ Török József: *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon*. Bp. 1990. 149.

¹² Tamže 152.

¹³ Tamže

V stredoeurópskom priestore sa táto rehoľa objavuje v roku 1631 a piaristi sa usadili najprv v severných regiónoch Uhorska, konkrétne v mestečku Podolíne (1642), ktoré spolu s inými spišskými mestami bolo v poľskej zálohe.¹⁴ Piaristi prišli do Horného Uhorska z poľského územia vďaka iniciatíve kniežaťa Lubomirského, s cieľom zabezpečiť vzdelávanie a výchovu mládeže ako aj pomáhať k navráteniu protestantského obyvateľstva na katolícku vieru. Už v prvom roku 18 profesorov vyučovalo 200 žiakov. Chovancami boli zväčša Nemci a Slováci, ale našli sa aj Maďari. V porovnaní s jezuitmi pracovalo piaristické školstvo v oveľa skromnejších materiálnych podmienkach. Prvá školu založili v Prievidzi (1666), potom v Brezne (1673), Kysaku (1677), Svätom Jure (1685). Tieto rehoľné domy boli najprv súčasťou poľskej provincie, ale neskôr, v rokoch 1695–1721, prešli pod nemeckú správu, čo však znamenalo už viac-menej aj nezávislosť rehole. Zaslúžil sa o to aj nemecký matematik a piarista Lukáč Mönsch, ktorý bol aj poradcom a duchovným vodcom poľského kráľa Jána Sobieskeho, vypracoval projekt pôsobenia piaristov na územiach oslobodených od tureckej okupácie, ktoré sa začalo oslobodením Budína v roku 1686. Rehoľný dom v Nitre (1701) vznikol zásluhou kuruckého plukovníka Jána Bottyána a nitrianskeho biskupa Ladislava Mattyasovszkého,¹⁵ ktorý vystupoval aj ako ochranca kamaldulských mníchov. Rehoľné domy vznikali aj neskôr: Vesprím (1711), Vacov (1714), Kecskemét (1714), Bystrica (1717), Debrecín (1719), Segedín (1720), Krupina (1720). V roku 1715 prijal snem zákon – článok 102, v ktorom sa potvrdila „uhorská príslušnosť piaristov“. Znamenalo to nezávislosť 82 rehoľných domov, pričom prvým provinciálom sa stal Lenárd Zajkányi. Podobne ako jezuiti aj piaristi mohli považovať XVIII. storočie za „veľké“. Možno spomenúť aj ďalšie rehoľné domy: Nagyvárad (1725), Tokaj (1727), odkiaľ sa v roku 1789 presťahovali do Nového Mesta pod Šiatrom, kde vymenili paulínov, Ružomberok (1729), Máramaros (1730), Sabinov (1739), Magyaróvár (1739), Szentanna (1750), odkiaľ sa presťahovali v roku 1788 do Temešváru, Nagykanizsa (1765) Tata (1765). Po rozpustení jezuitského rádu prebrali piaristi tri gymnáziá – v Kluži, Štiavnicí a Trenčíne. V zozname ešte chýba niekoľko domov, ktoré však mali iba krátke trvanie: Senec (1765–1776), Medgyes (1741–1789), Nagybecskerek (1846–1922), Kalocsa (1760–1865), Budín (1832–1880), Spišská Belá (1674–1852), Muráň (1667–1687), Tall (1765–1773).¹⁶ Na tomto mieste je hádam zbytočné vyzdvihovať a zdôrazňovať modernosť piaristického školského systému. Výučba matematiky, prírodných vied a jazykov ich nevyčerpávala a veľa pozornosti venovali aj dejinám Uhorska a maďarskému jazyku.

Popri jezuitoch, františkánoch a piaristoch vzdelávanie rozvíja, aj keď v menšej miere, ale pramenné materiály to potvrdzujú, aj paulínska rehoľa, ktorá ako jediná vznikla na území Uhorska. Veľkostatkár a hradný kapitán mesta Pápa, László Csáky, zakúpil v roku 1638 kamenný dom, aby tam usadil paulínov. Šesťčlenné spoločenstvo najprv vystavilo malý kostolík a otvorili školu na počesť zvestovania Panny Márie, ktorú koncom XVIII. storočia povýšili na strednú školu. Predchádzalo tomu nariadenie kapi-

¹⁴ Balányi György–Bíró Vince–Bíró Vencel–Tomek Vince: *A magyar piarista rendtartomány története*. Bp. 1942. 13–19.

¹⁵ Tamže 25–26.

¹⁶ Török c. d. 169–172.

tuly z Lepoglave roku 1577 vyzývajúce k iniciatívam vo vzdelávaní a výchove mládeže. V paulínskej škole v Pápe sa vzdelávali deti katolíckych rodičov protestantského školského centra, ktoré sa spočiatku oboznamovali iba s katechizmom, ale neskôr – od roku 1721 – sa už učilo v štyroch a od roku 1762 už aj v šiestich triedach, čo už znamenalo úroveň solidnej strednej školy. Ďalšie dôležité centrum paulínov sa sformovalo v Novom Meste pod Šiatrom (1646–1786), kde podobne ako v Pápe sa pôvodná nižšia škola rozširovala na školskú inštitúciu stredného stupňa. Keď v roku 1786 zrušil cisár Jozef II. túto rehoľu, v Novom Meste pod Šiatrom ako svetskí mohli zostať. O tri roky neskôr prebrali ich gymnázium piaristi. Činnosť týchto dvoch škôl dostatočne pripravila paulínov na to, aby hoci z núdze, aj oni sa pričínili o rozvoj cirkevného školstva.¹⁷ Po zrušení jezuitského rádu pápežom Klimentom XIV. v roku 1773, preberajú paulíni gymnázia: v Chorvátsku vo Varaždíne a Požegu a v Uhorsku v Užhorode, v Stoličnom Belehrade, Skalici, Sattmári a Blatnom Potoku, čím potvrdili svoju spoločenskú prospešnosť. To však nestačilo a cisársky dvor o desať rokov neskôr zareagoval zrušením aj paulínskej rehole.¹⁸

Jezuitské školstvo preberali okrem pulínov a piaristov aj františkáni, minoriti, benediktíni, cisterciáni a premonštráti. Napriek mnohým ťažkostiam sa katolícky vzdelávací systém mládeže ešte spestril. Jozef II. uznal prospešnosť piaristov a nezrušil ich, ale zakázal im udržiavať medzinárodné styky, čo ich značne pribrzdžovalo v revitalizácii školstva. Viedenský dvor v posledných desaťročiach XVIII. storočia presadzoval rozvoj nemčiny a to na úkor latinčiny a národných jazykov. V tomto smere sa piaristi zachovali ako vlastenci, čo nemožno vnímať len ako čisté gesto odporu, ale vychádzalo to z prirodzenej a tesnej spätosti piaristov so širokými vrstvami ľudu, s ktorými sa zbližili najmä na územiach dolného Uhorska, ktoré sa oslobodili od tureckej okupácie. Spájal ich spoločný osud – spoločenská krivda, čo vyvolalo nečakanú mobilitu v ľudových vrstvách. Piaristi totiž vzdelávali mládež z chudobných vrstiev zadarmo, za malú protihodnotu v podobe ľahkých služieb pri údržbe kláštorov a škôl. Cisár Jozef II. to zakázal a nariadil povinnú platbu za štúdium, čím chcel zabrániť už spomínanej spoločenskej mobilite. Inými slovami, snažil sa prerušiť proces vzdelávania sa a občianskeho uvedomovania si širokých ľudových vrstiev. Pribrzdžoval tak prirodzený a zdravý chod spoločnosti. Vzdelávanie záviselo od majetnosti rodičov a nie od prirodzeného talentu mladého adepta.¹⁹

Možno teda povedať, že v XVII. storočí na poli katolíckeho vzdelávania pôsobili dve rehole, ktoré mali bohaté medzinárodné kontakty a vychádzali zo všeobecne platných pravidiel a nariadení. Ďalšie dve rehole boli nútené prispôbovať sa miestnym stiesneným pomerom a ich aktivity boli aj priamo úmerné horším podmienkam, ale ani to nemožno zanedbávať, veď oni budovali systém od základu a od počiatkov. So zrušením jezuitského rádu nastáva na jednej strane rozširovanie a spestrenie škály katolíckeho vzdelávacieho systému, ale na strane druhej vznikajú aj pocity ohrozenosti, veď na konci XVIII. storočia túžila štátna moc iba po jednom: ovládať a kontrolovať celý spoločenský život, vrátane škôl a školského systému. Podobný príklad sa objavuje potom až v polovici XX. storočia.

¹⁷ Kisbán Emil: *A pálosrend története*. II. Bp. 1940. 216–220.

¹⁸ Tamže 231–233.

¹⁹ Balanyi c. d. 146–149.

Rehoľné rády sa však nezameriavali iba na výchovu chlapcov, ale svoju starostlivosť venovali aj dievčatám. Na počiatku novoveku bola iniciátorkou týchto aktivít sv. Angela Merici (žila do roku 1540), ktorá v meste Brescia založila roku 1535 bohabojné spoločenstvo nevinných, ktorého cieľom bola opatera chorých a detí a výchova mladých dievčat. Stanovy tejto rehoľnej komunity uznal pápež Pavol III. (1534–1549) v roku 1544 a sv. Karol Boromejský (1545–1563), najvýznamnejší aktivista a realizátor výsledkov tridentského koncilu, videl zmysel tejto rehole, podporoval jej rozvoj a pozval ich do Milána. Spoločenstvo sa na rehoľu transformovalo vo Francúzsku na zásadách jej zakladateľky i regúl sv. Augustína. K trojitému sľubu ženského mníšskeho rádu sa pridal aj štvrtý, ktorý členky zaväzoval k výchove mladých dievčat. V roku 1612 uznal pápež Pavol V. Spoločenstvo sv. Uršule, pričom označenie „spoločenstvo“ naznačuje vplyv jezuitov, čo sa potvrdzuje aj vo vnútornej hierarchii, kde spoločenstvo až do svojej smrti spravuje matka predstavená. Napriek svojej apoštolskej činnosti si udržiavali čulý kontakt s vonkajším svetom a duch tejto rehole bol na vtedajšie pomery veľmi moderný. V Uhorsku sa prvýkrát usadili v Prešporku (1676), neskôr v Trnave (1724), Rábe (1727), Šoproni (1747) a neskôr v mestách Košice, Váradolaszi a Nagyszeben. Uršulinky podporovala aj kráľovná Mária Terézia, ktorá svoju návštevu mesta Šopron v roku 1773 začala návštevou tohoto kláštora.²⁰

Zásluhou panovníčky sa rozvíjala aj činnosť ďalšej ženskej rehole – anglických panien, ktorú založila v roku 1609 Mária Ward (1585–1645) v čase prenasledovania anglických katolíkov na brehoch európskeho kontinentu v mestečku Saint Omer. Malo to byť útočisko a miesto pre výchovu hrdinských Angličaniek a prenasledovaných nezlomných katolíčiek. Názov rehole súvisel s etnickou príslušnosťou zakladateľiek. Reformné kroky Márie Ward (zrušenie klauzúry, zatlačenie do úzadia spoločného odriekanie žalmov a priama závislosť od Svätej stolice) vyvolávali nedôveru viacerých súčasníkov a ani utrpenia nechýbali zo života zakladateľky. Napriek tomu, že uznanie od pápeža Klementa XI. prišlo až v roku 1703, rehoľa sa veľmi rýchlo a dynamicky rozvíjala.²¹ O možnosti ich usadenia sa v Uhorsku uvažoval dokonca aj Peter Pázmány, ale vtedy neboli ešte vhodné podmienky. V roku 1770 panovníčka Mária Terézia poskytla priestory na budínskom hrade ôsmim anglickým pannám a ôsmim chovankyniam. Okrem toho vytvorila miesto aj pre 50–60 mladých slečien v škole a internáte. Urobila to veľmi vďačne, aby sa ona sama nemusela ani na krátky čas sťahovať do Budína. Keď sa trnavská univerzita presťahovala na budínsky hrad (1777), vacovský biskup Krištof Migazzi presadil, aby sa anglické panny sa dostali do jeho sídelného mesta. Cisár Jozef II. im dal v roku 1787 bývalý dominikánsky kláštor v Pešti na dnešnej „Váci utca“.²² Ostatné kláštory vznikajú až v ďalšom storočí.

Popri týchto dvoch ženských reholiach, budovaných na jezuitských zásadách, vzniklo aj novšie, pôvodom francúzske spoločenstvo, ženská kanonická kongregácia Notre Dame, ktorá vniesla nové svetlo do spôsobu vzdelávania mladých dievčat. Táto

²⁰ Török c. d. 172.

²¹ Tamže 172–173.

²² Tamže 173.

spoločnosť však v Uhorsku nezapustila hlbšie korene. Kanoničky sa usadili najprv v Prešporku (1764), potom v Páfkostolí (1852).²³

Týmto založením rehole sme sa už dostali do XIX. storočia, ktoré v oblasti školstva charakterizujú dva dôležité momenty. Obnovenie činnosti benediktínov, cisterciánov a premonštrátov v roku 1802, pod podmienkou, že prispievajú k rozvoju stredoškolského vzdelávania.²⁴ Takýmto spôsobom sa aristokratické a monastické rehole pretransformovali na vyučujúce rády. Benediktíni začali svoju činnosť v desiatich gymnáziách, ale tento počet sa časom menil. Benediktíni a premonštráti začínali s menším počtom škôl, ale neskôr sa aj ich aktivity rozširovali a dokonca konkurovali benediktínom. V XIX. storočí bolo františkánske školstvo najviac rozšírené v Sedmohradsku.

Vzdelávanie žien najefektívnejšie a najvýraznejšie presadzovali dve rehoľné komunity. Nemecká mutácia pôvodnej francúzskej Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sa v Uhorsku zachytila ako maďarská Satmárske milosrdné sestry a za niekoľko desaťročí začala vyučovať na stovkách miest.²⁵ Zaujímavý osud mala rehoľa Chudobných školských sestier Notre Dame. Najprv ich v Temešvári usadil csanádsky biskup Alexander Csajághy a potom o dva roky neskôr vo svojom sídelnom meste kaločský arcibiskup Jozef Kunszt. Obe ženské spoločnosti vykonávali podobnú prácu, ale predsa to boli dve rozličné rády, najprv na území dvoch diecéz, neskôršie aj mimo nich. Právomoci kaločských školských sestier značne obmedzila Mária Terézia, ale v roku 1907 ich reguly schválil pápež Pius X. Csanádsky biskup sa s rádom sestier Notre Dame zoznámil v Mníchove, a do Temešváru pozval odnož, ktorú v roku 1835 založila v Regensburgu Karolina Gebbhardingier.²⁶ Významnou osobnosťou bol aj vesprímsky biskup Ján Ranolder, ktorý v rovnakej miere podporoval tak Anglické panny ako aj Milosrdné sestry. V peštianskom Ranolderovom inštitúte sa používali postupy z obidvoch spoločenstiev. Koncom XIX. storočia sa objavujú nové ženské rehole, prichádzajúce najmä z nemeckých území. Popri nich sa Spoločnosť Svätého srdca považovala za adaptovanú verziu francúzskeho katolicizmu.²⁷

V prvých desaťročiach XX. storočia preukazovali vysoký stupeň sociálneho citenia najmä mníšske rehole. Angažovali sa pri výchove chlapcov študujúcich priemyselné odvetvia či remeslá. Modernými apoštolmi mládeže sa stali saleziáni, ktorí pomáhali pri výchove remeselníckej mládeže, ocitajúcej sa často na okraji spoločnosti. Podobné zameranie mali od roku 1920 aj kalazantiáni.²⁸ Všetko to trvalo do roku 1948, keď rehoľníci boli vyhnaní zo škôl a odtrnutí od svojich chovancov.²⁹ V Maďarsku a v tzv. socialistických krajinách sa začína obdobie výchovy a vzdelávania na princípoch, ktoré už nie sú kresťanské.

²³ Tamže 173–174.

²⁴ Tamže 181–182.

²⁵ Tamže 186.

²⁶ Tamže 186.

²⁷ Tamže 187.

²⁸ Tamže 192.

²⁹ Mészáros István: *Mindszenty és Ortutay*. Bp. 1989. – Hervay Ferenc: *Szerzetesrendek 1945–1948*. In: *Magyar Katolikus Almanach* II. Bp. 1988. 157–231.

CANTUS CATHOLICI VO SVETLE LEX ORANDI – LEX CREDENDI

Pred necelým mesiacom sa ukončili oslavy veľkého jubilea. Udalosti, ktoré boli spojené so Svätým rokom 2000, boli často nevšedné a nezabudnuteľné. Počas veľkého jubilea sa Rím stal, výraznejšie ako predtým, mestom stretnutia ľudí z mnohých kultúr a národov. Hoci Rím je atraktívnym turistickým centrom, vo Svätom roku prichádzali do tohto mesta milióny pútnikov predovšetkým preto, aby navštívili miesta prvých apoštolov a obnovili svoju vieru pri slávení Eucharistie so Svätým Otcom. Na pozvanie oslavy veľkého jubilea zareagovali takmer všetky vrstvy obyvateľstva, od predstaviteľov štátov, cez umelcov a športovcov, ľudí takmer všetkých profesií a veku. Neopakovateľný bol najmä svetový deň mládeže, na ktorom sa zúčastnili asi dva milióny mladých ľudí.

Pri príležitosti veľkého jubilea mnohé štáty venovali pápežovi Jánovi Pavlovi II. umelecké diela a koncerty. Jedným z koncertov, ktoré zazneli v Aule Pavla VI. vo Vatikáne, bol koncert 22. októbra 2000, ktorý pápežovi venovala Česká republika. Zaiste každý by očakával, že Brnenská filharmónia predvedie hudobné diela českých skladateľov, ako sú Antonín Dvořák alebo Leoš Janáček. Takisto by sa očakávalo, že sólistami tohto večera budú umelci z Českej republiky. Na prekvapenie mnohých zaznelo oratórium *Kristus* od maďarského skladateľa Františka Liszta a medzi sólistami boli dve speváčky zo Slovenska. Prvé slová tohto oratória sú citáciou z Evanjelia podľa Matúša: „Ty si Peter a na tejto skale postavím svoju Cirkev a pekelné brány ju nepremôžu“ (Mt 16,18). Za prítomnosti pápeža nadobudli tieto slová novú aktuálnosť a silu. Cez reč umenia tak zaznelo Krédo, vyznanie, že Kristus, ktorý ustanovil Petra za hlavu Cirkvi, je neustále prítomný v dejinách ľudstva.

Okolnosti spomínaného podujatia presahovali rámec koncertu, neboli iba predvedením hudobného diela, ale stali sa symbolom hlbších súvislostí. Reč umelcov zo Slovenska, Čiech a Talianska cez dielo maďarského skladateľa symbolicky zaznela ako odpoveď na slová, ktoré Ježiš vyjadril vo veľkňazskej modlitbe, kde prosil za všetkých, ktorí uveria v neho, aby boli jedno, ako Otec v Synovi a Syn v Otcovi (porov. Jn 17,21).

Hudobné diela, na interpretácii ktorých sa podieľajú umelci z mnohých krajín, tlmočia určitý náboj vízie, čo často presahuje logicko-rationálny úsudok. Na základe čoho tvrdím túto skutočnosť? Dovoľte mi, aby som uviedol jeden príklad, ktorý ma inšpiroval k tomuto tvrdeniu. Prepáčte mi však, ak budem možno príliš osobný.

V roku 1988 bolo mesto západný Berlín vyhlásené za „kultúrne mesto Európy“. Počas toho roku sa v západnom Berlíne uskutočnili mnohé kultúrne udalosti. Jednou z takýchto udalostí bolo aj stretnutie dvoch mládežníckych orchestrov: Európskeho mládežníckeho orchestra, ktorý pozostával zo študentov z krajín Európskej únie, a Gustav Mahler Jugendorchester, v ktorom hrali študenti najmä z Rakúska, Maďarska a bývalého Československa. Členovia oboch európskych orchestrov boli ubytovaní v jednom hoteli. Asi tristo mladých hudobníkov z krajín východného i západného bloku malo tak možnosť bývať pod jednou strechou takmer tri týždne. Pre mnohých z nás, najmä z bývalých socialistických krajín, bola táto skutočnosť nezabudnuteľnou skúsenosťou.

Možnosť stretnúť sa s kolegami zo západných krajín, ale aj viesť s nimi dialóg, to všetko pomáhalo k tomu, aby sa v našich srdciach zbúrali múry rozdelenia, ktoré sa pokúšal stavať predchádzajúci socialistický režim medzi štátmi. V tom istom čase som mal možnosť vidieť berlínsky múr zo západnej strany, čo bolo pre mňa v istom zmysle bolestnou skúsenosťou. Vedel som, že iba niekoľko metrov za týmto múrom bývajú mnohí príbuzní tých, ktorí žili v západnom Berlíne, ale dlhé roky sa nemohli spolu stretnúť, lebo ich delil hrubý múr, múr ideológie.

Historické stretnutie dvoch mládežníckych orchestrov, kde sa – vďaka existencii hudobných diel – stretli mladí hudobníci z celej Európy, nechcem nijako absolutizovať, ani z neho nechcem odvodzovať kauzálne dôsledky. Toto stretnutie bolo však akoby predzvesťou udalostí, ktoré nasledovali o rok neskôr a ktoré úplne zmenili vývoj bývalých socialistických krajín. Revolúcia v roku 1989 odstránila múr rozdelenia medzi západným a východným Berlínom a odstránila ostatné drôty, či ploty medzi krajinami východného a západného bloku.

Jestvuje však medzi ľuďmi i medzi národmi ešte jeden druh múru, ktorý nie je tak viditeľný ako bývalý múr v Berlíne. Tento múr sa nachádza uprostred ľudského srdca. Hoci ho nemožno vidieť tak zreteľne, predsa jeho trpké ovocie je znakom jeho prítomnosti. Či nie sú dôkazom jeho prítomnosti rozdelenia v rodinách? Nerozprávajú o ňom bolestné napätia medzi národmi?

Ako odstrániť tento druh rozdelenia, ktorý je zakotvený na dne srdca? Ako hľadať cestu k jednote a k pokoju, ktorý si vždy na začiatku roka navzájom prajeme? Jestvuje nejaká predzvesť tohto jednotenia a harmónie, jestvuje nejaké „umelecké dielo“, ktoré by naznačovalo, alebo viedlo k harmónii?

Jestvuje „umelecké dielo“, ktoré nám môže priblížiť odpoveď na tieto otázky. Podmienkou preto, aby toto „dielo“ mohlo účinnejšie prinášať ovocie, je však odpoveď tých, ktorým bolo zverené. Týmto „dielom“, ktoré sme dostali ako dar, je sviatosť Eucharistie. Kristus, ktorý ustanovil Eucharistiu pri svojej poslednej večeri so svojimi učeníkmi, pozýva všetkých: „Poďte ku mne všetci... a ja vás posilním“ (Mt 11,28). Tak ako spomínané oratórium *Kristus* spojilo umelcov mnohých krajín, aby spoločne utvárali harmóniu a krásu hudobného diela, tak Kristus, Emanuel, živý a neustále prítomný Boh medzi nami, nás pozýva, aby sme utvárali „umelecké dielo“, živé spoločenstvo bratov a sestier. Neodmysliteľným prostriedkom na utvorenie takéhoto spoločenstva je liturgické slávenie.

Spoločná modlitba a viera tých, ktorí ju prijali do svojho života, už utvorila mnoho mostov medzi ľuďmi rôznych národov alebo náboženstiev. Ako príklad možno uviesť spoločenstvo bratov v mestečku Taizé, ktorí aj napriek rozdielnosti vyznání žijú v jednom spoločenstve. Prameňom spoločného života je však spoločná modlitba, ktorá je životodarnou miazgou a bez ktorej by toto spoločenstvo nemohlo jestvovať.

Liturgická modlitba je teda výrazom živej viery človeka. Túto skutočnosť veľmi výstižne vyjadrujú slová *Lex orandi, lex credendi*. Encyklika pápeža Pia XII. *Mediator Dei* poznámenáva, že „Cirkev a svätí otcovia, keď sa rokovalo o nejakej neistej a spornej pravde, nezanedbali hľadať svetlo v úctyhodných obradoch, čo nám zanechal starovek. Takto máme tú známu a úctyhodnú výpoveď: „Nech zákon modlitby určuje zákon viery“

(Legem credendi lex statuat supplicandi)“¹. Liturgická modlitba však nie je vyjadrená iba hovoreným slovom, ale participujú na nej gestá, symboly, pohyb, farby atď. Neoddeliteľnou súčasťou liturgickej modlitby je aj hudba.²

K dôležitým prameňom liturgickej hudby na Slovensku patrí *Cantus Catholici* (1655). Jeho zostavovateľom bol P. Benedikt Szöllösi S. J. Peter Ruščin vo svojej dizertačnej práci *Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov 17. storočia* hovorí: „Ako prvý upozornil na P. Benedikta Szöllösiho S. J. ako možného zostavovateľa *Cantus Catholici* (1655) Stanislav Weiss-Nägel, ktorý si všimol v literatúre o jezuitských spisovateľoch pri jeho mene poznámku ‚vulgavit Cantus ungarico-latinos et latino-slavonicos‘. Podobné referencie možno nájsť pri mene Benedikt Szöllösi aj v iných prácach týkajúcich sa osobností spätých s dejinami jezuitského rádu.“³ Už v roku 1651 vyšlo v Levoči prvé vydanie maďarského spevníka *Cantus Catholici*. V tej istej levočskej tlačiarňi Vavrinca Brewera o štyri roky neskôr vyšiel slovensko-latinský spevník. Po smrti Benedikta Szöllösiho⁴ vyšlo druhé vydanie tohto spevníka v Trnave v roku 1700.

V úvode vo vydaní *Cantus Catholici* z roku 1655 P. Benedikt Szöllösi S. J. zdôraznil skutočnosť, že výrazným prejavom nábožnosti je duchovný spev: „Náš národ panónsky, ktorého slávu pripomínajú od najstarších čias početné pamiatky, po prijatí kresťanstva za vlády Svätopluka hlásaním viery apoštolskými mužmi Cyrilom a Metodom, hoci vynikal vo všetkých prejavoch nábožnosti, predsa však najviac v duchovnom speve. To dokazujú jeho rozmanité, tak cirkevným slávnostiam, ako aj iným príležitostiam obdivuhodne prispôsobené piesne... Duchovný spev bol u Panónov vždy v takej obľube, že sa nenájde ani jeden iný národ, odvažujem sa tvrdiť, čo by sa mu v tomto vyrovnal. Keď sa totiž zhromaždia v kostole na bohoslužbách, svorne všetci spievajú žalmy a piesne, takže možno povedať, že koľko je ľudí, toľko je spevákov.“⁵

Liturgické slávenie a liturgický spev sú teda dôležitými prostriedkami na utváranie vzťahov tak medzi Bohom a človekom, ako aj medzi ľuďmi navzájom. Bezpochyby, *Cantus Catholici*, či už je to slovensko-latinské alebo maďarsko-latinské vydanie, je dielom, ktoré počas stáročí napomáhalo rozvoj liturgického spevu a liturgického slávenia, a tak rozvíjalo vzájomné vzťahy.

Nech teda odkaz *Cantus Catholici* je aj pre nás pozvaním k tomu, aby sme – aj napriek rozdielnosti jazykov a kultúr – svojimi vzájomnými vzťahmi odpovedali na Kristove slová vo veľkňazskej modlitbe, kde prosil za všetkých, ktorí uveria v neho, aby boli jedno, ako Otec v Synovi a Syn v Otcovi (Jn 17,21).

¹ Pius XII., Encyklika o posvätnnej liturgii *Mediator Dei*, 47; Košice 1948, s. 31.

Na správne pochopenie tejto výpovede je potrebné zohľadniť celý kontext encykliky *Mediator Dei*. Bolo by totiž nesprávne tvrdiť, že „posvätná liturgia je akousi skúškou pre pravdy, ktoré treba veriť“ (*Mediator Dei*, 45). Touto problematikou sa zaoberá napríklad Mario Rigetti v *Manuale di Storia Liturgica* (Righetti, M., *Lex orandi, lex credenti*, in: M. Rigetti, *Storia liturgica*, I. volume, Milano 1964, 35–37).

² Gelineau, J., *Sacred music, liturgical music, religious music*, in: J. Gelineau, *Voices and instruments in Christian worship*, Collegeville 1964, 59–65.

³ Ruščin, P., *Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov 17. storočia*, Bratislava 1999, 67.

⁴ P. Benedikt Szöllösi SJ zomrel 15. 12. 1656 v Kláštore pod Znievom.

⁵ Krapka, E.–Mikula, V., *Dejiny Spoločenosti Ježišovej na Slovensku*, Cambridge, Ontario 1988, 198.

**A CANTUS CATHOLICI A LEX ORANDI
– LEX CREDENDI FÉNYÉBEN**

Nem egészen egy hónappal ezelőtt fejeződtek be a nagy jubileum ünnepesei. A Szent-
évvvel kapcsolatos események gyakran nem mindennapiak és feledhetetlenek voltak. A
nagy jubileum alatt Róma még inkább a különböző nemzetek és kultúrák találkozópon-
tjává vált. Bár Róma vonzó turisztikai központ, a Szentévbén a zarándokok milliói első-
sorban azért jöttek, hogy ellátogassanak az első apostolok működésének színhelyeire, és
megújítsák hitüket az Eucharisztia ünneplésével a Szentatyával. A nagy jubileum ünne-
plésének hívására a lakosság szinte minden rétege reagált, államférfiaktól művészekre és
sportolókon át, minden foglalkozás- és korcsoportból. Főként az ifjúság világnapja volt
ismételhetetlen, amelyen közel kétmillió fiatal vett részt.

A nagy jubileum alkalmából sok ország ajánlott II. János Pál pápának művészi al-
kotásokat és koncerteket. Az egyik hangversenyt, amely 2000. október 22-én hangzott el
a vatikáni VI. Pál Aulában, a Cseh Köztársaság ajánlotta a pápának. Bizonyára minden-
ki azt várta volna, hogy a Brnói Filharmonikusok valamelyik cseh zeneszerző, Antonín
Dvořák vagy Leoš Janáček művét adja elő. Ugyanígy várható volt, hogy ezen az estén a
Cseh Köztársaság művészei lesznek a szólisták. Sokak meglepetésére Liszt Ferenc ma-
gyar zeneszerző Krisztus-oratóriuma csendült fel, és a szólisták között két szlovákiai
énekesnő volt. Ennek az oratóriumnak az első szavai Máté evangéliumából valók: „Pé-
ter vagy, erre a sziklára építem egyházamat, s az alvilág kapui sem vesznek rajta erőt”
(Mt 16,18). A pápa jelenlétében ezek a szavak új erőt és aktualitást nyertek. Így hang-
zott el a művészet nyelvéen a hitvallás, hogy Krisztus, aki Pétert az Egyház fejévé tette,
állandóan jelen van az emberiség történelmében.

Az említett rendezvény körülményei túlmutattak egy koncert keretein. Nemcsak
egy zenemű előadása volt ez, hanem mélyebb összefüggések szimbólumává vált. A
Csehországból, Szlovákiából, Olaszországból érkezett művészek szava a magyar zene-
szerző művén keresztül úgy hangzott, mint válasz Jézus szavaira főpapi imájában, ami-
kor mindazokért fohászkodott, akik hisznek őbenne, hogy egyek legyenek, mint az Atya
a Fiúban és a Fiú az Atyában (lásd Jn 17,21).

Azok a zeneművek, amelyeknek előadásában több országból érkezett művészek
vesznek részt, egy vízió töltetét tolmácsolják, amely gyakran túllép a logikus-racionális
véggkövetkeztetésen. Minek alapján állítom ezt? Engedjék meg, hogy bemutassak egy
példát, amely ehhez az állításhoz vezetett. Bocsássák meg, kérem, ha túlságosan szemé-
lyes leszek.

1988-ban Nyugat-Berlint „Európa kultúrvárosává” kiáltották ki. Ebben az évben
Nyugat-Berlinben sok kulturális eseményre került sor. Az egyik két ifjúsági zenekar
találkozója volt: az Európai Ifjúsági Zenekaré, amely Európai Unió-beli diákokból állt,
és a Gustav Mahler Jugendorchesteré, amelyben főleg Ausztriából, Magyarországról
és a volt Csehszlovákiából érkezett diákok játszottak. A két európai zenekar tagjait
ugyanabban a szállodában szállásolták el. Így körülbelül háromszáz, a keleti és a nyu-
gati blokkból származó fiatal zenésznek nyílt lehetősége, hogy csaknem három hétig

egy fedél alatt éljenek. Sokunknak, főleg a volt szocialista országból ez feledhetetlen tapasztalat volt. A találkozás és a párbeszéd lehetősége nyugati kollégáinkkal segített, hogy leomoljanak szíveinkben a megosztottság falai, amelyet a szocialista rendszer próbált felhúzni az országok között. Ugyanebben az időben lehetőségem nyílt látni a berlini falat a nyugati oldalról, ami bizonyos értelemben fájdalmas tapasztalat volt számomra. Tudtam, hogy pusztán néhány méterrel e fal mögött a nyugat-berliniek rokonai laknak, de hosszú évekig nem találkozhattak velük, mert vastag fal, az ideológia fala választotta el őket.

A két ifjúsági zenekar történelmi találkozását, ahol – hála a zeneművek létének – fiatal zenészek találkoztak egész Európából, nem akarom abszolutizálni és nem akarok belőle formális következtetéseket levonni. Ez a találkozó azonban mintha azoknak az eseményeknek az előhírnöke lett volna, amelyek egy évre rá következtek be és teljesen megváltoztatták a volt szocialista országok fejlődését. Az 1989-es forradalom eltávolította a Kelet- és Nyugat-Berlin közti falat és a többi drótot és kerítést a keleti és a nyugati blokk között.

Van azonban még az emberek és a népek között is egy olyan fal, amely nem úgy látható, mint az egykori berlini fal. Ez a fal az emberi szív közepén húzódik. Ha nem látható is, keserű gyümölcse mégis jelzi létezését. Vagy nem bizonyítja létét a családokon belüli széthúzás? Nem szól róla a nemzetek közti fájó feszültség?

Hogyan lehet ezt a szívek mélyére beágyazódott megosztottságot eltávolítani? Hogyan keressük az utat az egység és a béke felé, amelyet minden újkor kívánunk egymásnak? Létezik ennek az egyesülésnek és harmóniának valamilyen előhírnöke, létezik valamilyen „műalkotás”, amely jelezné vagy elvezetne a harmóniához?

Létezik „műalkotás”, amely közel hozza a választ ezekre a kérdésekre. Annak feltevése, hogy ez a „mű” hatékonyabban gyümölcsözzön, azoknak a válasza, akikre rábízott. Ez a „mű”, amit ajándéku kaptunk, az Oltáriszentség, az Eucharisztia. Krisztus, aki az utolsó vacsorán tanítványaival az Oltáriszentséget szerezte, mindenkit hív: „Gyertek hozzám mindnyájan... én megkönnyítlek titeket” (Mt 11,28). Ugyanúgy, ahogy az említett Krisztus-oratórium összekötötte sok ország művészeit, hogy együtt alakítsák a zenemű harmóniáját és szépségét, úgy hív minket Krisztus, Emanuel, az élő és állandóan köztünk lévő Isten, hogy „műalkotást” alkossunk, testvérek élő közösségét. Egy ilyen közösség kialakításának elengedhetetlen eszköze a liturgikus ünneplés.

Sok hidat vert már különböző nemzetiségű és vallású emberek között a közös ima és a hit, amit befogadtak életükbe. Példaként említeném a taizéi testvérek közösségét, akik a hitvallásbeli különbségek ellenére egy közösségben élnek. A közös élet forrása pedig a közös imádság, amely életadó nedv és amely nélkül e közösség nem létezhetne.

A liturgikus imádság tehát az ember élő hitének kifejezése. Ezt a tényt nagyon találóan fejezik ki a *Lex orandi, lex credendi* szavak. XII. Pius pápa *Mediator Dei* c. enciklikája megjegyzi, hogy „az Egyház és a szentatyák, ha valamilyen bizonytalan vagy vitás igazságról tárgyaltak, nem mulasztották el a fény keresését az ókorból ránk maradt tiszteletre méltó szertartásokban. Innen van ez az ismert és tiszteletre méltó megállapítás: „Az ima törvénye határozza meg az a hit törvényét” (Legem credendi lex statuat sup-

plicandi)”.¹ A liturgikus imádságot tehát nemcsak a kimondott szó fejt ki, hanem részei a gesztusok, szimbólumok, mozgások, színek stb. is. A liturgikus imádság elengedhetetlen része a zene is.²

A liturgikus zene fontos forrása Szlovákiában a *Cantus Catholici* (1655). Összeállítója Szöllősi Benedek jezsuita volt. Peter Ruščin írja *17. századi kottázott szlovák katolikus énekeskönyvek egyházi énekei* c. disszertációjában: „Elsőként Stanislav Weiss-Nägel hívta fel a figyelmet Szöllősi Benedekre, mint a *Cantus Catholici* (1655) lehetséges összeállítójára. A jezsuita írókról szóló irodalomban észrevette neve mellett a ’vulgavit Cantus ungarico-latinos et latino-slavonicos’ megjegyzést. Más, a jezsuita rend történetével összefüggő személyekről szóló munkákban is hasonló hivatkozásokat találunk Szöllősi Benedek neve mellett”.³ Már 1651-ben megjelent Lőcsén a *Cantus Catholici* magyar énekeskönyv első kiadása. Ugyanitt, Brewer Lőrinc lőcsei nyomdájában jelent meg négy évvel később a szlovák–latin énekeskönyv. Szöllősi Benedek halála után⁴ megjelent ennek az énekeskönyvnek a harmadik kiadása Nagyszombatban 1700-ban.

A *Cantus Catholici* 1655-ös kiadásának előszavában P. Szöllősi Benedek S. J. hangsúlyozta, hogy a vallásosság kifejező megnyilvánulása a vallásos ének. „A mi pannon nemzetünk, melynek dicsőségét ősidőkből származó számos emlék hirdeti, miután az apostoli Konstantin és Metód hirdette a hitet, Szvatopluk ideje alatt felvette a kereszténységet, és bár a vallásosság minden megnyilvánulásában kitűnt, mégis leginkább a vallásos énekek tekintetében tette ezt. Ezt bizonyítja a számos ének, mely csodálatosan alkalmazkodott az egyházi ünnepekhez és más alkalmakhoz... A vallási énekeket a pannonok mindig úgy szerették, hogy merem állítani, nincs még egy nemzet, amely ebben hasonló lenne hozzá. Ha ugyanis a templomban istentiszteletre gyülekeznek, mindnyájan zoltárokat és énekeket zengnek, úgyhogy azt lehet mondani, ahány ember, annyi ének”.⁵

A liturgikus ünneplés és a liturgikus ének fontos eszköz az Isten és ember közti kapcsolat kialakításában és kölcsönösen az emberek között is. Kétségtelen, a *Cantus Catholici*, akár a szlovák–latin, akár a magyar–latin kiadás olyan mű, amely évszázadokon át segített a liturgikus ének fejlődésében és a kölcsönös kapcsolatokat is fejlesztette.

Legyen tehát a *Cantus Catholici* üzenete felhívás számunkra, hogy a nyelvek és kultúrák különbözősége ellenére kapcsolatainkkal Krisztus főpapi imájának szavaira feljünk, amiben mindazokért könyörgött, hogy akik hisznek öbenne egyek legyenek, mint az Atya a Fiúban és a Fiú az Atyában (lásd Jn 17,21).

¹ XII. Pius, Encyklika o posvätnej liturgii Mediator Dei, 77, Košice 1948.

E megállapítás helyes értelmezése érdekében át kell tekinteni a Mediator Dei enciklika minden összefüggését. Helytelen lenne ugyanis azt állítani, hogy „a szent liturgia valamiféle vizsga az igazságok számára, amelyeket hinni kell.” (Mediator Dei, 15.) Ezzel a problematikával foglalkozik például Mario Rigetti a *Manuale di Storia Liturgica*-ban (Rigetti, M., Lex orandi, lex credendi, in: M. Rigetti *Storia Liturgica*, I. volume, Milano 1964, 35–37.)

² Gelineau, J., Sacred music, liturgical music, religious music, in: J. Gelineau, *Voices and instruments in Christian worship*, Collegeville 1964, 59–65.

³ Ruščin, P., Duchovné piesne notovaných slovenských katolíckych spevníkov 17. storočia, Bratislava 1999, 67.

⁴ P. Benedikt Szöllősi S. J. 1656. 12. 15-én halt meg, Znióváralján.

⁵ Krapka, E.–Mikula, V., *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*, Cambridge, Ontario 1988, 198.

DANCZI VILLEBALD, A MAGYAR BENCÉS SZLAVISTA

Egy napon lekéstem a közös ebédet, mivel sürgős elintéznivalóm volt. Néhányan voltak, akiknek ilyen esetekben később kellett ebédelniük. Közben különféle dolgokról beszélgettünk. Egy idős atya azokat az időket emlegette, amikor Pannonhalma a második világháború végén a Vöröskereszt védnöksége alatt több, mint 3000 menekültnek biztosított menedéket. Így merült fel Villebald atya neve is, akkor hallottam róla először.

Pannonhalma, Főapátság, 1945. március 28, szerda. A marsall elhajtott. Leülök a kapu mellett a kőalapzatra. Ott szoktam eltölteni a „felvonulások” között adódó perceket. Most értem meg Nagy Szent Gergely följegyzését Szent Benedek életrajzában, hogy Benedek nyugtalanító időkben a kolostor előtt szokott üldögélni...

– Jó napot! – köszön rám oroszul egy velem egykorú, jókedvű közlegény.

– Jó napot! Ül ide mellém!

– Nem akarok felfázni. Sietünk tovább.

Majd elmondja, hogy a lábbelije miatt aggódik. A bakancs talpa kezd leválni.

– Gyere csak velem, majd megjavítjuk. Működik itt egy cipésműhely. Enged az un-szolásnak. Nagyon sürgős a munka. A bakancs percek alatt elkészül. A javított lábbeli tulajdonosa távoztában megáll, hozzám hajol:

– Otthon én is pópa vagyok. Isten veled!

– Isten veled!

Villebald atya visszaemlékezéséből idéztem e történetet. Ezt és még néhány más tanulmányát olvasva, érzéseimet egyetlen gondolatban tudtam igazán megfogalmazni: bencés volt. A szónak az eredeti és átvitt értelmében egyaránt.

Abban az időben, mikor már senki sem tudta igazán ki kivel van, ki kivel és miért harcol, amikor előnyös volt gyűlölni nemcsak az ellenséget, hanem a szomszédot is, aki-vel eddig békében éltek, ő független tudott maradni, és felül tudott emelkedni a háborús mentalitás és kora árnyékán. Tudott elfogulatlan lenni, tudott elfogulatlanul írni. Felföl-di származását, nyelvtudását a kiengesztelődés szolgálatába állította. Valóban bencés volt, a kiengesztelődés, a megbékélés szolgája. Az a földrajzi útvonal, amelyet tanulmányai során végigjárt – Érsekújvár, Prága, Pozsony, Budapest, Zágráb –, mintha szimbó-luma lenne egész életében teljesített hivatásának.

Danczi József Villebald a szlovákiai Kürtön született. A hat elemít Kürtön végezte, a gimnáziumot Érsekújvárt. Beöltözése és a noviciátus után teológiai tanulmányait részben Pannonhalmán, részben – előljárói kérésére – a prágai Károly Egyetem Hittudo-mányi Karán végezte. 1936-ban szentelték pappá, ezután katonai szolgálatot teljesített három évig Prágában. A következő állomás Pozsony volt, a Komenský Egyetem, ahol magyar–csehszlovák szakos tanárnak készült, majd Budapesten a Pázmány Péter Egye-temen szerzett tanári oklevelet magyar–csehszlovák–latin szakból. Ugyanitt tette le a doktorátushoz szükséges szigorlatokat magyar nyelvészet, szlavisztika és szlovák iroda-lomból. Közben és a következő években nyelvészeti és néprajzi tanulmányokkal foglal-kozott.

1941 márciusában a szláv nyelvekkel való foglalkozás végett beiratkozott a zágrábi egyetemre, ahonnan a hitleri betörés miatt haza kellett jönnie. Ezután Pannonhalmán tanított. 1945-től kezdve a szovjet hadsereg érkezésekor és utána gyakran tolmácsként működött.

A közeledő őrmesternek intek, hogy üljön mellém. Nem is vonakodik. Érdeklődik, mi ez itt? Elmondom a már jól begyakorolt szöveget. Kiemelem, hogy gyermekmenedékhely, sőt, itt van elhelyezve egy leány árvaház is. Beszélgetés közben benyul a csizmaszárbá. Előhúz egy vékony köteget. Kibontja: a debreceni kormány pénze. Errefelé még nincs használatban. Megszámolja, s átnyújtja:

– Itt van! Hétszáz pengő. Adja át az árvaháznak.

1974-ben egy TV-interjúra készülve orosz nyelvi tanulmányaira egy levélben így emlékezett vissza:

„Az orosz nyelvet 1944. okt. 15-én kezdtem tanulni, előzetes szláv filológiai tanulmányaimra alapozva. A tanulási idő – egyéb sűrű elfoglaltságom miatt – este 1/2 10-től elalvásig tartott. Az elalvás a könyv felett történt.

Könyvből tanultam, régebbi kiadású magyar és a német Langenscheid alapján, régebbi szótárak és múlt századi kiadványok alapján.

Pannonhalma községben lakott egy orosz ember, aki az első világháborúból maradt itt, és családot alapított. A Főapátság dolgozójaként kereste kenyerét. Nagy bajuszú, foghíjas ember volt... Néhányszor igénybe vettem a kiejtés miatt.

Orosz kiejtésem ellenőrzésére háromszor volt alkalmam. Mind a háromszor a véletlen jött a segítségemre: német fogságba esett szovjet katonákkal találkoztam, s velük volt módomban rövidebb ideig „beszélgetni”.

Orosz nyelvtudását nagyon jól tudta hasznosítani. Folytassuk az idézetet:

„A felszabadulás napján a pannonhalmi nagykapu előtt fogadtam az érkező szovjet katonai egységeket – egy kis szöveg volt a kezemben.¹ A következő napokban magához Malinovszkij marsallhoz is volt szerencsém. A községbeliek és a környékbeli falvak lakói gyakran kérték tolmácsolási készségemet ügyes-bajos dolgaik intézésénél; a Pannonhalmára kijáró győri városparancsnokok mellett is én tolmácskodtam.

1945 májusában és júniusában Pannonhalmán felnőtteknek – kb. 40 személynek – nyelvi kurzust tartottam. Ennek keretén belül kaptam az első elismerést orosz nyelvi oktatásom területén. Egy szibériai kazah, szovjet katona bejött az egyik órára, az óra végén hozzám jött, megveregette a vállam, s közben mondogatta széles mosollyal: Harasó, harasó!

Majd következett az iskolai orosz nyelvkönyv megírása. A Szent István társulat kért fel tankönyvírásra. Persze, számomra ez nagy meglepetés volt, de a rendfőnök, Kelemen Krizosztom főapát kívánságára vállalkoztam – újra az éjszakai órákban. 1946

¹ Ez a kis cédula a hagyatékban történt kutatásom során előkerült az ott található orosz nyelvkönyvből. Latin betűkkel a következő orosz szöveg van ráírva. Magyarul Villebald atya fordításában: „Parancsnok! Ez az épület a Nemzetközi Vöröskereszthez tartozik. Az épület: kolostor és iskola; most gyermekmenedékhely is. Az itt lakók nagyobbik része 14 év alatti gyermek. Katona, politikus a menhelyen nincs. A katonai dolgok jegyzéke megtekinthető. A Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt lévő területet az angol és amerikai bombázók, s a német hadsereg is tiszteletben tartotta. Kérem a Vörös Hadsereg helyi parancsnokát, hogy a nemzetközi jogot szintén tartsa tiszteletben.”

szeptember második felében fogtam a könyv megírásához, december 24-én postára adtam a kéziratot. A munka nehéz volt, mert ilyen természetű tankönyvet soha nem láttam. Ez a körülmény – természetesen – nem vált a könyv előnyére. De elkészült. A kézirat leadásától a könyv megjelenéséig elég hosszú idő telt el: az 1947. tanév kezdetén jelent meg, szeptemberben.”

Danczi Villebald személyét leginkább a gyorsan megtanult orosz nyelv, illetve az első orosz nyelvkönyv elkészítése tette annyira emlékezetessé. Ezért a munkáért a csekély előlegen kívül szinte semmi tiszteletdíjat nem kapott. Amikor tíz évvel a könyv megjelenése után levélben fordult a kiadóhoz, a következő választ kapta: „A tankönyvre a Stephanum nyomda és könyvkiadó RT szerződött az íróval, mely 1948. márc. 25-ével államosított és a következő évben teljesen felszámoltatott. A Szent István Társulattal szemben ezért semmiféle követelése nem lehet...”

Oroszul tehát viszonylag később tanult meg. Ő maga írja – a fenti idézetre utalok –, hogy a nyelv tanulását 1944 októberében kezdte. Az orosz írásnak, írásainak és tankönyvének bemutatása eléggé nagy munka lenne. Erre ezen előadás ideje alatt nincs lehetőség. Most Danczi Villebald munkásságának arra a területére térek át, amely jóval kevésbé ismert, pedig – látni fogjuk – megérdemelné a nagyobb ismertséget.

Mivel Villebald atya vegyes lakosságú, magyar–szlovák területről származott, gyermekkori adottsága, hogy anyanyelve, a magyar mellett, kitűnően beszélt szlovákul is, később pedig csehországi, prágai tanulmányai idején megtanult csehül. Mindvégig feladatának érezte, hogy a szlovák nép kultúráját és történelmét ismertté tegye a köz számára.

Különösen sok cikke jelent meg a háborút megelőző és az azt követő időszakban. Ezek között voltak fordítások, pl. P. Marcián Shaller OSB: Szent Benedek (Prága, 1947), tanulmányok, pl. A Beneš-féle Biblia szláv szórványmondatáról, Népi gondolat érvényesítése a nemzeti nevelésben, és sok más egyéb tanulmány. Ezek leginkább a Pannonhalmi Szemlében, az Irodalomtörténeti Közleményekben, illetve a Magyar Könyvszemlében jelentek meg. Ezekből a cikkekből szeretnék néhányat bemutatni, hogy így Danczi Villebald gondolkodásmódját is megismerhessük.

1941-ben a Pannonhalmi Szemlében jelent meg *Pázmány Péter hatása a szlovák irodalomra* c. írása. Pázmány közvetett szerepére mutat rá benne a szlovák irodalmi nyelv fejlődésében. A nagyszombati érsek eredményes térítő munkája a szlovákoknál sem csupán a lelkiek terén mutatkozott meg, hanem maradtak nyomai az irodalomban is. Pázmánytól származó szlovák nyelvű eredeti irodalmi alkotás ugyan nincs, de dinamikus ereje el nem hallgatható munkát indított meg a szlovák irodalomban. Ha tehát az irodalom a nemzet szellemi mérlege, Pázmány hatása a szlovák irodalomra nem mellőzhető, mert ő ott áll annak második lépésénél, nem ugyan mint egyedüli tényező, hanem mint fontos összetevő. Hatását két ágra bontva lehet vizsgálni: polemikus művekben és az irodalmi nyelvben.

Pázmány hatásának alapját a szlovákság szellemi életére a nagyszombati egyetem magyarázza meg. „Unum necessariumként” hangoztatja a papság műveltségének emelését, nemzetiségre való tekintet nélkül, a katolikus szellemiség ébredésének érdekében. Ebben az irányban fogott tüzet tőle a szlovák papság lelkesebb része, és nemcsak szóval, hanem tollal is megindult a rekatolizációs munka a szlovákok között. Három könyv kö-

zül kettőben nem csak Pázmány-hatással, hanem Pázmányra vonatkozó név szerinti utalás is található. Az egyik katolikus: Mikuláš Thamassy: *Prawá Katolícka Ručny Knyžka: „...aki erről többet akar tudni, olvassa el a római egyház dicső emlékü kardinálisának Kalauzát.”* „...olvassasson Bellarmin, Pázmány és mások vita-irataiban.” A másik evangélikus: Zachariás Lányi: *Pseudo-Spiritus Posoniensis. Aneb Saud o falessném Duchu Presspurském.* Benne a két szín alatti áldozásról vitázva igyekszik megcáfolni Pázmányt, a második esetben saját véleményének igazolására hivatkozik Pázmányra. Ezeken kívül van még néhány olyan könyv, amelyek Pázmány tanítását követik.

A XVIII. századból három szlovák nyelvű Pázmány-fordítás maradt fenn. Megvan a Kalauz, és lefordították a Balduinnak írt feleleteket is. Az egyik fordítás 1734-ből származik: *Ku prawde wodyci predchudce.* A másik Kalauz, szintén kéziratban, 1791–92-ből való. Címe: *Hodoegus k prawde weduci Kalaus, kterého spisal w Uherském Gazyku 1613 Kardynal Pazmany na slowensky obratil Pater Antonin Benčič františkán.* A címből kiderül, hogy a fordító egy Anton Benčič nevű ferences szerzetes volt. Benčič ezen kívül lefordította *Az setit hajnalcsillagot* ezen a címen: *Za tmawú Dennicu blúdicich Lutheranow Woditel, kterí na cestu napravwuge Wittemberskeg Akademii, skrze Fridricha Balduina na svetlo widané Odpowedi na Kalauza, Peter Pázmán ho spisal Uherskim Gazikom.*

Sokkal mélyebb azonban az a hatás, amelyet a Pázmány által indított élénk nagyszombati kulturális élet hagyott a szlovák nyelv további fejlődésében. Bátran mondhatjuk, hogy a rekatolizáció kezdte kiszorítani a cseh nyelvet a szlovák irodalomból. A cseh könyvek áramlását a Pázmánytól elindult hullám akasztotta meg. A nagyszombati egyetem megalakítása után a nyugati szlovák papság hallatlan élnökséggel kezdett részt venni az irodalmi életben. E munkában a főszerep a szlovák jezsuitáké volt. A nagyszombati könyvek nyelvében két jellegzetesség volt: a szerző nyelvjárásának nyomai alaktanban, szókincsben, illetve a nagyszombati jezsuita korrektor olyan mértékű simításai, hogy e könyvek nyelvét „jezsuita szlovák nyelvnek” lehet nevezni. Nagy fontosságú volt ez a szlovák irodalmi nyelv fejlődésében, mert eddig a Králicei biblia cseh nyelven írtak. Az evangélikusok továbbra is ragaszkodtak az archaikus nyelvezethez, hiszen minden szent szövegük ezen a nyelven íródott, a Bibliájuk maga a Králicei volt. A katolikusok számára könnyű volt ez az újító lépés, hiszen a vallásos érzés nem kötötte őket a hagyományozott irodalmi nyelvhez, sőt magát a nyelvet is eretneknek tartották. Így indul el a cseh nyelvtől különváltan az önálló szlovák irodalmi nyelv. Ez a lépés pedig nemcsak a nyelv, hanem a nemzetné válás útján haladó szlovákság életében is mérhetetlenül fontos lett, mert ez a nyelv bizonyítja, hogy a szlovák nemzet a szlávok kebelén belül etnikailag önálló.

1943-ban jelent meg – szintén a Pannonhalmi Szemlében – a *Litterata Slavica Societas*ról írt tanulmánya. Hasonlóképpen az előző íráshoz, ebben a cikkben is a szlovák nyelv különválásának történetéről ír. 1780-ban jelenik meg Juraj Papánek műve a *Historia Gentis Slavae*. Ez a könyv rámutat a katolikusok szemében állandóan szálka, a szlovákoktól is használt cseh irodalmi nyelvre, leírja a szlovákok régi dicsőségét – mindezt latinul –, és felkelti a vágyat nagyobb szabású szlovák irodalmi, tudós társaság alapítására. Többek között ez a könyv is hatékonyan ösztönözte a fiatalságot, hogy

nemzetük, illetőleg nyelvük ápolásához az eddiginél égetőbb lánggal fogjanak hozzá. Így jött létre 1792 végén a *Litterata Slavica Societas, a Slovenské učené tovaryšstvo*, az az irodalmi társaság, amelytől a szlovák nemzeti ébredést lehet számítani. Az előbb már hallottuk, milyen fontos szerepe volt az ellenreformációnak a szlovák nyelv önállósodásában. A katolikusok a cseh nyelvet egyre inkább – logikusan gondolkozva – eretnek nyelvnek tartották. De a nemzeti nyelvnek a valláson kívül segítségére sietett az ébredező nemzeti érzés, és a magyar nyelvre való féltékenység is. Az 1793-ban megjelent Fándli–Papánek–Szklenár: *Compendiata Historia Gentis Slavae* pedig már a szlovák nyelv számára ugyanazokat a jogokat követeli, amelyek megilletik a magyar nyelvet. A királyi kegy már 1790-ben engedélyezte a tanszéket a szlovák nyelv számára. A nemzeti ébredésnek ezt a fokát gyönyörűen mutatja Fándli György nahácsi plébánosnak, az egyik alapító tagnak 1793-ban megjelent könyve (*Zelinkár – Fűvészkönyv*): „*Néhány év múlva meglátja a művelt világ, hogy a szlovák nyelv és annak írói tolla mindig nagy dicsőséggel tud más európai nyelvekhez hasonlítani mind lelki, mind világi könyveivel.*” A könyvkiadásnál ez is a céljuk: „...*bebizonyítani, hogy a katolikus szlovákok felébredtek és szükséges a szlovák irodalmat önállósítani, hogy egyszer már a mi dicső szlovák nemzetünknek helyesírása és helyes kiejtése a mély sötétségből világosságra jusson... Mert itt az idő – mondja tovább –, hogy a szlovák összeszedje magát a múlt századok nemtörődömségéből, hogy ne hagyja el haszon nélkül az iskola padjait, hogy nyelvével, írásával vezethesse nemzetét, ha nem is arany-, legalább az ezüstkor felé.*“

A nyelvi küzdelmeken kívül erős szeparatista irányzat jött létre a csehekkel szemben Bajza Ignác József pozsonyi kanonok és Bernolák Antal útmutatásával, akik – koruk ideológiájának megfelelően – a cseh irányzat helyébe nem szlovák állameszmét, hanem a szlovák népi érdekeknek megfelelően tudatos hungarizmust² ápoltak, pedig szívvel-lélekkel szlovákok voltak. A többi nemzetiség is, akárcsak a szlovák, arra készült fel, hogy az őszintén hazájuknak tartott hungarista állam³ keretein belül találják meg boldogulásukat. Amíg Kollár és Stúr a nagy szláv világ számára nevelték a szlovákokat, addig Bernolák, Papánek, Fándli és a Societas megmaradt a régi haza határai között. Bár ők is érezték a rokonságot a többi szláv néppel, és büszkéek voltak rájuk, nem akartak egy nemzetnek sem, még ha az rokon is, zsákmányává lenni.

Villebald atya kutatásokat folytatott Ludovít Štúr győri diákeveivel kapcsolatosan is. Ennek a munkának eredményeit Az Irodalomtörténeti Közlemények 1959/1. számában közölte *Ludovít Štúr tanulóévei Győrött* címmel. Ebben a győri evangélikus líceum két kéziratos jegyzőkönyvében talált tanulmányi adatok kerültek feldolgozásra. Stúr 12 évesen került Győrbe az 1827–28-as tanévben. A *Protocolumból* megtudjuk, hogy a Győrött töltött két tanévben Ludovít Štúr a grammatico-syntaxista tanulmányokat végez-

² *Hungarizmus* – Talán meghökkentő lehet ezt olvasni, hiszen rossz csengése van. Természetesen nem a szélsőséges hungarista nacionalizmusra kell itt gondolnunk. Ma inkább így mondjuk: *hungarus tudat*, amely alatt azt értjük és Bernolákék is így értették, hogy mindnyájunk közös hazája a *Magyarhon*, magyaroké ugyanúgy, mint szlovákoké, és így ehhez az országhoz tartozunk. Villebald atya „*hungarista*”-t írt, én nem akartam megváltoztatni, de mindenképpen fontos tisztázni a tartalmát.

³ *Hungarista állam* – A szlovák nyelvben külön szó jelzi a Trianon előtti Magyarországot és az azt követőt. A régi Magyarország – *Uhorsko*, amelyet magyarul úgy fordíthatnánk (ahogy az előbbi lábjegyzetben is tettem): *Magyarhon*. A Trianon utáni sokkal szűkebb: *Mad'arsko*.

te, milyen tantárgyakból tett vizsgát, kik voltak az osztálytársai és hogy mind e négy fél-évben Petz Lipót volt a tanára. Ez a Petz Lipót volt az, aki sokat buzdította a fiatal Štúrt anyanyelve és nemzete szeretetére. Amikor a XX. század derekán Štúr emlékére emléktáblát avattak, Danczi Villebald mondta szlovák nyelven az avatóbeszédet. A magyar és a szlovák nép kapcsolatáról így beszélt: „*Győr városa folyók partján fekszik. Ezek a folyók mintha városunk és megyénk történelmének jelképei lennének. Olykor szörnyű áradásokat, tragédiákat hoznak magukkal, máskor áldást jelentenek... Történelmünkben ugyanígy találunk fájdalmat de örömet is. Boldog vagyok, hogy északi szomszédunk, a szlovák nemzet történelmét és egyúttal a saját történelmünket is tanulmányozhatom. Úgy érzem, hogy közös múltunk az összetartásnak szép példáit mutatja, amelyek elmélyítik és megerősítik a barátságunkat és e két nemzet kölcsönös megértését a jelen nehéz korban... Ebben a szerény házban lakott a győri diákéveit élő L. Stúr. Ez a kis épület kicsi és egyszerű Győr más nagy és díszes épületeihez képest, úgy, ahogy Stúr is kicsi volt akkor, mikor itt lakott, de naggyá lett. Ez a szerény épület az őrzője emlékének. Eszembe jut Stúr életéből az az epizód, amikor ebben a házacskában feküdt betegen és a jó magyar bor lett gyógyszer, ez adta vissza egészségét...*”

Danczi Villebald 1977. dec. 21-én hunyt el. Temetése 1978. január 3-án volt Győrött, ahol bencés életének legtöbb idejét élte le.

Július van. Már nem időzöm állandóan a kapunál. Munkahelyemen, a rektori hivatalban megszólal a telefon. A portás beszél:

– Oroszok érkeztek. Tessék lejönni!

A főmonostort és a diákothont összekötő folyosóról szoktam szemlét tartani: milyen témára kell felkészülnöm. A mostanihoz hasonló alakulatot még nem láttam. Nagyszerű filmkocka. A kapun belül negyven kopaszra nyíratkozott katona, négyes sorokban, levett sapkával vigyázállásban áll. Odaérek. Én kezdem a szót:

– Nem szükséges a vigyázállás: vezényelj pihenjt!

A parancsnok válaszol:

– Nem, kérem. Tudjuk, hogy szent ez a hely. Megadjuk a tiszteletet.

Íme, a genius loci, a hely ihlető ereje – a jóakaratú emberekben...

BENEDIKTÍN SLAVISTA, VILLEBALD DANCZI*

Jedného dňa som zmeškal spoločný obed, pretože som musel vybaviť niečo súrne. Bolo nás niekoľko, ktorí sme v takýchto prípadoch museli obedovať neskôr. Medzitým sme sa bavili o rôznych veciach. Jeden starší páter spomenul časy, keď Pannonhalma na konci druhej svetovej vojny, pod patronátom červeného kríža, poskytla azyl viac ako 3000 utečencom. Tak sa objavilo aj meno pátra Villebalda. Vlastne, vtedy som o ňom prvýkrát počul.

„Pannonhalma, arciepátstvo, 28. marca 1945, streda. Maršal odišiel. Sadol som si na kamenné základy vedľa brány. Tam som zvykol tráviť svoje voľné chvíle medzi jednotlivými 'sprievodmi'. Teraz už chápem poznámky svätého Gregora Veľkého v životopise svätého Benedikta, prečo Benedikt v rušných časoch zvykol sedávať pred kláštorom...

– Dobrý deň! – zdraví ma po rusky vojak v dobrej nálade.

– Dobrý deň! Sadni si ku mne!

– Nechcem prechladnúť. Ponáhľame sa ďalej.

Potom mi porozprával, že sa bojí o svoje baganče. Podrážka bagančí sa mu už oddeľuje.

– Pod' so mnou, neďaleko býva majster, ktorý ti ich opraví.

Išiel so mnou. Obuvník pracoval šikovne. Baganče boli za chvíľu hotové. Majiteľ opravenej obuvi sa pristavil a sklonil sa ku mne.

– Doma aj ja som pop. Zbohom!

– Zbohom!

Túto historku som vybral zo spomienok pátra Villebalda. Keď som si prečítal od neho toto a podobné príhody, mal som zvláštny pocit, ktorý by som mohol najlepšie opísať jedným slovom: bol benediktín. A to aj v pravom aj v prenesenom zmysle slova.

V tom čase, keď už nikto nevedel presne, kto s kým je, kto s kým a prečo bojuje, keď bolo výhodné nenávidieť nielen nepriateľa, ale aj suseda, s ktorým človek doteraz žil v mieri, on dokázal zostať nestranným. Nestotožňoval sa s vojnovou mentalitou a výrazne sa vyvíšil z tieňa vtedajšej doby. Bol nezaujatý a tak aj písal. Pochádzal z Horniakov a z toho vyplývajúce danosti postavil do služby zmierenia. Bol naozaj benediktínom, sluhom zmierenia a pokoja. Životná cesta, ktorú prešiel aj geograficky, Nové Zámky, Praha, Bratislava, Budapešť, Záhreb, veľmi dobre vyjadruje celé jeho pôsobenie.

Jozef Villebald Danczi sa narodil v Strekove na Slovensku. Šesť tried ľudovej školy absolvoval v Strekove, na gymnázium chodil do Nových Zámkov. Po obliečke a uplynutí noviciátu študoval teológiu zčasti v Pannonhalme, zčasti – na žiadosť predstaviteľov rádu – na Bohosloveckej fakulte na Karlovej univerzite v Prahe. V roku 1936 ho vysvätili za kňaza. Potom vykonával trojročnú vojenskú službu v Prahe. Ďalšia zastávka bola v Bratislave, na Univerzite Komenského. Tu študoval na maďarsko-československom odbore. Potom získal diplom na Univerzite Petra Pázmánya v Budapešti na maďarsko-českoslo-

* Slovenský variant textu je prácou autora.

vensko–latinským odbore. Úspešne dokončil aj doktorát z maďarskej jazykovedy, slavistiky a slovenskej literatúry. Počas štúdia, aj po skončení sa zaoberal lingvistikou a etnológiou.

V marci 1941 sa prihlásil na univerzitu v Záhrebe, odkiaľ sa však kvôli Hitlerovmu vpádu musel vrátiť domov. Potom ako mních učil v Pannonhalme. Po príchode ruských vojsk pôsobil ako tlmočník.

Mávöl som na približujúceho sa strážmajstra, aby si sadol vedľa mňa. Prišiel ku mne, a začal sa vypytovať. „Čo je to tu za budovu?“ Povedal som mu už dobre naučený text. Vyzdvihol som, že to je detský domov, kde je umiestnený aj dievčenský sirotinec. Medzitým si siahol do čižmy. Vytiahol tenký zväzok. Rozbalil ho: peniaze debrecínskej vlády. U nás sa ešte ani nepoužívali. Prepočítal ich a podal mi ich: „Tu máte! Sedemsto pengó. Dajte to na sirotinec.“

V roku 1974 napísal: „Po rusky som sa začal učiť 15. októbra 1944 na základe mojich štúdií zo slovanskej filológie. Čas na štúdium – kvôli iným povinnostiam – trval od pol desiatej až do zaspania. Zaspával som nad knihou. Učil som sa z knihy, podľa dávnejšie vydaných maďarských a nemeckých Lagenscheid, pomocou starších slovníkov a z kníh z minulého storočia.

V obci Pannonhalma žil človek ruskej národnosti, ktorý tu ostal po prvej svetovej vojne a založil si rodinu. Pracoval v opátstve. Mal veľké fúzy, chýbali mu zuby... Občas som s ním hovoril kvôli výslovnosti.

Trikrát som mal príležitosť na overenie mojej ruskej výslovnosti. Vždy mi pomohla náhoda: Stretával som ruských vojakov, ktorí padli do nemeckého zajatia, občas som mal možnosť hovoriť s nimi.“

Svoje ruské jazykové znalosti mohol veľmi dobre využiť. Citujem ďalej:

„V deň oslobodenia som čakal ruské vojenské jednotky pred hlavnou bránou – mal som v ruke pripravený krátky text¹. V nasledujúcich dňoch som mal šťastie stretnúť sa s maršalom Malinovským. Ľudia z Pannonhalmy a okolitých dedín ma viackrát prosili o tlmočenie pri vybavovaní rôznych záležitostí; tlmočil som aj vojenským veliteľom mesta Ráb, ktorí chodievali do Pannonhalmy.“

„V máji a júni 1945 som viedol jazykový kurz pre 40 dospelých osôb v Pannonhalme. V rámci toho som dostal prvé uznanie v oblasti vyučovania ruského jazyka. Na vyučovaciu hodinu prišiel sovietský vojak, sibírsky Kazach. Na konci hodiny prišiel ku mne, potľapkal ma po pleci a so širokým úsmevom povedal: Charašó, charašó!

Potom nasledovalo zostavenie a vydanie učebnice ruského jazyka. O napísanie učebnice ma požiadal Spolok svätého Štefana. Samozrejme, pre mňa to bolo obrovské prekvapenie, ale na žiadosť arcipáta, Krizostoma Kelemena som sa pustil do toho – zase v nočných hodinách. Písať som začal v druhej polovici septembra r.1946, 24. decembra bol rukopis hotový. Práca bola ťažká, pretože knihu takého charakteru som ešte nikdy

¹ Veliteľ! Táto budova patrí Medzinárodnému červenému krížu. Budova je kláštor a škola; teraz je i útulňou detí. Väčšina tunajších sú deti do 14. roku. Vojakov, politikov v útulni niet. Inventár vojenských vecí je k dispozícii. Areál pod ochranou medzinárodného červeného kríža rešpektovali anglické a americké bombardovacie lietadlá, aj nemecká armáda. Prosím veliteľa Červenej armády, aby medzinárodné právo tak isto rešpektoval.

nevidel. Táto skutočnosť – prirodzene – nebola prednosťou knihy, ale kniha sa predsa len dokončila. Od odovzdania rukopisu po vydanie uplynulo veľa času: vydali ju až na začiatku školského roku 1947, v septembri.“

Najznámejším dielom Villebalda Dancziho bola práve táto prvá učebnica ruského jazyka, hoci ruský jazyk si osvojil veľmi rýchlo a v krátkom čase. Za túto prácu okrem dopredu zaplatenej zálohy nedostal skoro nič. Keď sa o desať rokov po vydaní učebnice v liste obrátil na vydavateľstvo, dostal nasledovnú odpoveď: „Zmluvu o napísaní učebnice so spisovateľom podpísala Tlačiareň a vydavateľstvo Stephaneum a.s., ktorá sa 25. marca 1948 zoštátnila a v ďalšom roku sa úplne zrušila. Voči Spolku svätého Štefana preto nemôže mať žiadne požiadavky...“

Hoci sa páter zaoberal slovanskými jazykmi, po rusky sa naučil relatívne neskoro. Ako sám píše, učiť sa začal v októbri 1944. Prezentácia ruského jeho smeru, ruských spisov a učebnice je obsiahla tematika. Ja by som sa chcel uberať iným smerom. Prešiel by som na takú oblasť práce Villebalda Dancziho, ktorá je menej známa, avšak – ako uvidíme – zaslúžila by si väčšiu pozornosť.

Keďže páter Villebald pochádzal zo zmiešaného, maďarsko-slovenského územia, hovoril okrem materinského jazyka, maďarčiny výborne aj po slovensky, a neskôr, počas svojich štúdií v Prahe, naučil sa aj po česky. Vždy považoval za svoju úlohu rozširovať kultúru a dejiny slovenského národa.

Najviac článkov napísal v rokoch pred vojnou a v povojnovom čase. Medzi nimi boli preklady, napr. od Marciána Shalleru OSB: Svätý Benedikt (Praha 1947), štúdie, napr. o slovanských písomných pamiatkach v Benešovskej Biblii, o uplatnení ľudového myslenia v národnej výchove a iné články. Tie vyšli najčastejšie v časopise Pannonhalmi Szemle, v Irodalomtörténeti Közlemények a v Magyar Könyvszemle. Z týchto článkov jasne cítiť zmýšľanie Villebalda Dancziho.

V roku 1941 vyšiel v Pannonhalmi Szemle jeho článok „Vplyv Petra Pázmánya na slovenskú literatúru“. Poukazuje v ňom na nepriamu úlohu Pázmánya na vývoj slovenského literárneho jazyka. Jeho presvedčovací činnosť sa ani u Slovákov neuskutočnila iba na poli duchovnom, ale ostali jej stopy aj v literatúre. Síce od Pázmánya pôvodné slovenské dielo nie je známe, jeho dynamická sila sa nepopierateľne prejavila aj v rozvoji slovenskej literatúry. Ak tvrdíme, že literatúra je duševnou mierou národa, potom Pázmányov príspevok k obohateniu týchto hodnôt pre slovenskú literatúru nie je bezvýznamný. Stál v druhom slede jej vývoja, pravda, nie sám a jediný, ale predsa len ako dôležitý činiteľ. Jeho pôsobenie môžeme skúmať v dvoch rovinách: v polemických dielach a v literárnom jazyku.

Základ Pázmányovho vplyvu na duchovný život Slovákov môžeme vysvetliť pôsobením trnavskej univerzity. V záujme protireformácie, ako „Unum necessarium“, zdôrazňuje dôležitosť zvyšovania kultúrnej úrovne kňazov nezávisle od ich národnosti. V tomto zmysle začala pracovať aj nadšená skupina slovenských kňazov, a medzi Slovákami sa začala protireformátorská práca nielen slovami, ale aj v písomnej forme. V dvoch z troch kníh z týchto čias sa nachádza aj menovitý odkaz na Pázmánya. Katolík Mikuláš Thamassy v knihe *Prawá Katolicka Ručny Knyžka* píše takto „... kto chce vedieť o tejto veci viac, nech si prečíta Sprievodcu nášho slávneho kardinála rímskej cirkvi, ... nech

číta Bellarmína, Pázmánya ...“. Evanjelik Zachariáš Láni v diele „*Pseudo-Spiritus Posoniensis, aneb Saud o falessném Duchu Presspurském*“ polemizuje s Pázmányom a pokúša sa vyvrátiť jeho učenie vo veci svätého prijímania pod obojím. V ďalšom prípade sa taktiež odvoláva na Pázmánya na potvrdenie vlastného stanoviska. Okrem týchto sú ešte aj ďalšie knihy, ktoré vychádzajú z Pázmányovho učenia.

Z XVIII. storočia sa zachovali tri Pázmányove preklady. Poznáme Kalauz a boli preložené aj pre Balduina písané odpovede. Preklad diela: Ku prawde wodyci predchudce pochádza z roku 1734. Druhý je z rokov 1791–1792 tiež v rukopise. Jeho názov je: „*Hodoegus k prawde weduci Kalaus, kterého spísal w Uherském Jazyku 1613 Kardynal Pazmany, na slowensky obratil Pater Antonin Benčič františkán*“. Okrem toho preložil aj knihu *Az setit hajnalcsillag* pod názvom *Za tmawú dennicu blúdicich Lutheranuw Woditel, kteří na cestu naprawuje Wittemberskej Akademii, skrze Fridricha Balduina na svetlo widané Odpowedi na Kalauza, Peter Pázmán ho spísal Uherskim gazikom*.

Oveľa väčší vplyv na vývoj slovenského jazyka má však čulý trnavský kultúrny život, ktorý sa vytvoril okolo Pázmánya. Môžeme tvrdiť, že následkom protireformácie dochádzalo k postupnému vytláčaniu českého jazyka zo slovenskej literatúry. Príliv českých kníh zastavilo práve hnutie vychádzajúce od Pázmánya. Po založení trnavskej univerzity sa totiž západní slovenskí kňazi začali nesmiernou intenzitou zúčastňovať literárneho života. V tejto činnosti hlavnú rolu mali slovenskí jezuiti. V jazyku trnavských kníh boli dve charakteristické črty: typické nárečie autorov v tvarosloví a slovnej zásobe a úpravy trnavského jezuitského korektora v takej miere, že jazyk týchto kníh bol veľmi charakteristický a môžeme ho nazývať jezuitskou slovenčinou. Bolo to veľmi dôležité z hľadiska vývoja slovenského literárneho jazyka, lebo doteraz sa písalo v českom jazyku známom z Kralickej biblie. Evanjelici naďalej používali tento archaický jazyk, veď všetky sväté texty evanjelikov sa písali týmto jazykom a ich biblia bola sama Kralická biblia. Pre katolíkov obnovenie jazyka nebol ťažkým krokom, náboženské čítanie ich neviazalo k tradičnému literárnemu jazyku, dokonca niekedy tento jazyk považovali za kacírsky. Takto sa začína oddelene od českého jazyka samostatne vyvíjať slovenský literárny jazyk. Tento krok bol nesmierne dôležitý nielen z hľadiska jazyka ale aj z hľadiska zosilnenia slovenského národného sebavedomia. Je to jazyk, ktorý dokazuje, že slovenský národ medzi slovanskými národmi je etnicky samostatný.

V roku 1943 v časopise Panonnhalmi Szemle vydal páter Villebald štúdiu: *Litterata Slavica Societas*. Podobne ako v predchádzajúcom článku, aj tu píše o histórii osamostatnenia slovenského jazyka. V roku 1780 vyšlo dielo Juraja Papánka: *Historia Gentis Slavae*. Táto kniha poukazuje na to, že medzi katolíkmi je odsudzované použitie českého jazyka, ktorý je mnohými Slovákami ešte stále používaný. Popisuje dávnu slávu Slovákov a vzbudzuje túžbu po založení významnejšej slovenskej literárnej a vedeckej spoločnosti. Jazykom tohto diela je latinčina. Medzi inými práve táto kniha účinne podnecovala mládež, aby na ochranu jazyka svojho národa pristupovala s väčším zanietením. Tak vznikli koncom roka 1792 *Litterata Slavica Societas*, Slovenské Učené tovaríšstvo, literárna spoločnosť ktorá môže byť prameňom slovenského národného prebudenia. Ako bolo skôr spomenuté, významnú úlohu pri osamostatnení slovenského jazyka mala protireformácia. Katolíci považovali český jazyk stále viac za kacírsky. Okrem toho slovenskému národ-

nému jazyku pomohlo aj stále silnejšie národné cítenie a obavy z použitia maďarčiny. V roku 1793 vyšlo dielo autorskej trojice Fándly–Papánek–Sklenár: *Compendiata Historia Gentis Slavae*, v ktorom pre slovenský jazyk požadujú také isté práva, aké prináležia aj maďarskému jazyku. Kráľ povolil v roku 1790 otvorenie katedry pre slovenský jazyk. Túto etapu národného prebudenia výstižne opisuje kniha Juraja Fándlyho, naháčskeho farára a zakladajúceho člena, pod názvom *Zelinkár*, ktorá vyšla v roku 1793: „*O niekoľko rokov vzdelaný svet uvidí, že slovenský jazyk sa dokáže s veľkou slávou vyrovnáť iným európskym jazykom so svojimi duchovnými aj svetskými knihami*... Vydanie knihy majú aj takýto cieľ: „... dokázať, že katolícki Slováci sa prebudili a je potrebné slovenskú literatúru osamostatniť, aby sa pravopis a výslovnosť nášho slávneho slovenského národa konečne dostali z hlbokej temnoty na svetlo sveta ...”, „*Lebo prišiel čas – hovorí ďalej – aby sa Slovák povzniesol zo zanedbanosti minulých storočí, aby neopustil bez úžitku školské lavice, aby svojim jazykom a písmom mohol viesť svoj národ aj keď nie k zlatému, aspoň k striebornému veku*.“

Okrem jazykových sporov sa vytvoril ďalší silný protičeský separatistický smer, usmernený prešporským kanonikom Jozefom Ignácom Bajzom a Antonom Bernolákom, ktorí ale – podľa ideológie doby, aj keď boli zo srdca Slováci – namiesto českého smeru nepresadzovali slovenský štátny princíp, ale podľa slovenských ľudových záujmov pestovali uhorské vedomie². Úprimne verili v to, že s ostatnými národmi nájdu svoj blahobyt v rámci hungaristického štátu³, ktorý považovali za svoju vlasť. Kým Kollár a Štúr vychovávali Slovákov pre slovanský svet, zatiaľ Bernolák, Papánek, Fándly a Societas ostávali medzi hranicami starého domova. Cítili sice príbuzenstvo s ďalšími slovanskými národmi a boli na to hrdí, ale nechceli sa stať korisťou žiadneho národa, ani keď je to národ príbuzný.

Páter Villebald skúmal aj študentské roky Ľudovíta Štúra v Rábe. Výsledky tejto práce publikoval v prvom čísle *Irodalomtörténeti Közlemények* v roku 1959 pod názvom *Študentské roky Ľudovíta Štúra v Rábe*. Tu páter spracoval údaje z dvoch rukopisných zápisníc Evanjelického lýcea v Rábe. Štúr sa dostal do Rábu ako 12 ročný v školskom roku 1827–28. Z Protocolu sa dozvedáme, že počas dvoch školských rokov strávených v Rábe sa zúčastnil gramatiko-syntaktických štúdií, z akých predmetov vykonával skúšky, kto boli jeho spolužiaci a že počas celého štúdia jeho profesorom bol Leopold Petz. Leopold Petz bol ten, ktorý často povzbudzoval mladého Štúra k láske k materinskému jazyku a k láske k svojmu národu. Keď v polovici 20. storočia odhalili Štúrovu pamätnú tabuľu, slávnostný prejav mal práve Villebald Danczi v slovenskom jazyku. O vzťahoch maďarského a slovenského ľudu tu hovorí takto:

„Mesto Ráb leží na brehoch dvoch riek. Tieto rieky ako keby boli symbolmi dejín nášho mesta a našej župy. Občas prinášajú hrozné povodne, tragédie, inokedy znamenajú požehnanie... V našich dejinách nájdeme tak isto bolesť, ale aj radosť. Som rád, že môžem skúmať dejiny našich severných susedov, dejiny slovenského národa, ako aj naše

² Hungarizmus – Môže sa čítať až zhoršujúco, veď má neprijemné pozadie. Pravdaže nemáme myslieť na krajne pravicový hungarizmus. Dnes sa hovorí vedomie „hungarus“, čo znamená, že Uhorsko je spoločnou vlasťou Slovákov i Maďarov. Otec Villebald používal termín „hungarista“, a aj som to nechcel zmeniť.

³ V slovenčine sú dve slová na predtrianonský a potrianonský štát. Staré je Uhorsko – toto by sme mohli prekladať ako 'Magyarhon', ako som to robil aj v predošlej poznámke. Potrianonské je oveľa užšie: Maďarsko.

*vlastné dejiny. Mám pocit, že naša spoločná minulosť ukazuje pekné príklady spolu-
nažívania, ktoré prehlbujú a zosilňujú naše priateľstvo a porozumenie oboch národov v
tejto ťažkej dobe... V tomto skromnom dome žil počas študentských rokov v Rábe Ľudovít
Štúr. Táto budova je malá a jednoduchá oproti veľkolepým budovám. Tak ako aj Štúr bol
vtedy malý, ale stal sa veľkým. Táto skromná budova je strážcom jeho pamiatky.“*

Na začiatku sedemdesiatych rokov Villebalda Dancziho premáha telesná slabosť,
podlomuje sa mu zdravie. Tento úprimný a veselý človek sa stáva stále viac osamelejším.
Zomrel 21. decembra 1977, jeho pohreb bol 3. januára 1978 v Rábe, kde strávil najviac
času svojho benediktínskeho života.

*Je júl. Už sa nezdržiavam stále pri bráne. Na mojom pracovisku v rektorskom úrade
zvonil telefón. Ozval sa vrátnik:*

– Prišli Rusi. Príďte dole, prosím.

*Na spojovacej chodbe medzi kláštorom a internátom som rozmýšľal, na akú tému sa
mám pripraviť. Podobnú skupinku som tu ešte nevidel. Naskytol sa mi úžasný pohľad. Za
bránou stálo štyridsať naholo vystrihaných vojakov, v štyroch radoch s čiapkou v ruke.
Došiel som k nim. Začal som:*

– Nemusíte stáť v pozore. Zaveľte pohov!

Veliteľ odpovedal:

– Nie, prosím. My vieme, že to je sväté miesto. Musíme si ho uctiť.

Hľa, genius loci, sila vnuknutia miesta – v ľuďoch dobrej vôle.

NIEKTORÉ ASPEKTY VZŤAHU KOMUNIZMU A CIRKVI V ČESKOSLOVENSKU – MIEROVÉ HNUTIE KATOLÍCKEHO DUCHOVENSTVA

V roku 1948 sa v Československu definitívne chopili moci komunisti. Znamenalo to, že postupne ovládli všetky sféry spoločenského, kultúrneho aj ekonomického života. Jestvovala však jedna štruktúra, s ktorou mali od začiatku (a do konca) veľké ťažkosti: bola to cirkev. Už zo spisov klasikov marx-leninskej ideológie vyplýva, že náboženstvo má byť vyhladené. Proti tomuto ideologickému cieľu však stál fakt, že vysoké percento obyvateľov boli katolíci. Keďže komunistická moc potrebovala istý čas na upevnenie moci, v zmysle už Leninom vyslovených inštrukcií sa pokúsila získať veriacich na spoluprácu. Jedným z prvých cieľov bolo teda prieť biskupov k tomu, aby verejne vyhlásili svoju lojalitu s režimom. Biskupi však také vyhlásenie nikdy neurobili, okrem iného aj preto, že čoskoro sa ukázali neklamný známky začínajúceho prenasledovania. Prvé kroky protináboženského režimu bolo postupné oslabovanie vplyvu a samostatnosti cirkvi. K prvým úkonom patrilo znárodnenie cirkevného školstva, rozpustenie katolíckych spolkov a postupné obmedzenie katolíckej tlače. Mediálne obmedzovanie cirkvi bolo veľmi dôležité, lebo tlač bola jedným z prostriedkov prostredníctvom ktorého sa cirkev mohla brániť. Aj do Katolíckych novín, jedného z mála ponechaných periodík, bola v júni roku 1949 dosadená komunistická redakcia, celkom poplatná režimu. Šéfredaktorom sa stal exkomunikovaný kňaz Ladislav Škoda, jeden z najdôležitejších exponentov falošnej Katolíckej akcie.

Vrcholom obmedzovania cirkvi bola konfiškácia jej majetku s tým, že štát sa na jeseň roku 1949 zaviazal cirkev „hmotne zabezpečiť“. Toto rozhodnutie bolo v komunistických médiách prezentované ako dôkaz blahosklonnosti režimu voči cirkvi a veriacim, v skutočnosti to znamenalo jej úplné podriadenie štátu. Každý duchovný totiž, ktorý mal poberať štátny plat, musel disponovať takzvaným „štátnym súhlasom pre výkon duchovenskej činnosti“. Tento súhlas však štátne inštitúcie vydávali iba tým duchovným, ktorých uznali za hodných. To znamenalo riadiť kňazov a vlastne ich aj vymaniť spod kompetencie biskupa.

Vzťahy režimu s biskupmi sa totiž v tom istom roku definitívne zmrazili. Na biskupskej konferencii v Novom Smokovci, ktorá mala rokovať o konečnom zaujatí stanoviska voči požiadavkám štátu, biskupi počas svojho rokovania objavili odpočívacie zariadenie. Hoci niektorí z nich (napr. Kamil Trochta) sa pokúsili riešiť napätú situáciu zmierlivo, v konečnom dôsledku nájdenie „plošnice“ definitívne zmrazilo vzťahy biskupov a štátu. Predstavitelia režimu stratili nádej na pozitívny postoj biskupov, biskupi zasa prestali veriť v úprimné úmysly štátu voči cirkvi.

Podľa analýz najvyššieho vedenia strany jednou z príčin neústupnosti členov českého a slovenského episkopátu bola aktivita vatikánskeho internuncia Gennara Verolína. Poslednou kvapkou do pohára bola jeho náhla a neohlásená (a preto štátnou bezpečnosťou nedostatočne rozpracovaná) okružná cesta po Slovensku, ktorej účelom bolo zasa povzbudiť biskupov a kňazov v čítaní „protištátneho“ pastierskeho listu.

Niet sa čomu diviť, že najvyššie stranícke špičky rozhodli, že hoci diplomatické vzťahy s Vatikánom formálne prerušené nebudú, predstaviteľ Vatikánu musel byť odstránený. Po urážlivých prístupoch, zatknutí Verolinovho tajomníka a bezprecedentnom legitimovaní samotného diplomata napokon v júli 1949 Verolino opúšťa Prahu. Podobne arogantným spôsobom bol o niekoľko mesiacov z Prahy vypudený chargé d'affaires Ottavio de Liva, ktorého obvinili z organizovania „cirkevných zázrakov“ a dokonca rozhlasom vyzvali do troch dní opustiť republiku. Iljovi Rathovi, ktorý zastupoval Československo vo Vatikáne, po predvolaní na Štátny sekretariát bez obalu vytkli, že vatikánsky diplomat bol z Prahy „vyhnaný ako pes“. Podobne bizarne skončili vzťahy v Ríme: diplomatický zástupcovia Československa pri Vatikáne opustili svoju rezidenciu bez toho, aby čokoľvek avizovali kompetentným miestam Vatikánu.

Faktické prerušenie kontaktov s Vatikánom bolo súčasťou širšieho scenára, ktorého hlavným tvorcom bol vtedajší líder komunistickej cirkevnej politiky, Gottwaldov zať Alexej Čepička. Hlavným námetom jeho plánu bolo vytvorenie národnej katolíckej cirkvi so zavádzajúcim názvom „Katolícka akcia“, ktorej najdôležitejším a najvytúženejším atribútom mala byť nezávislosť na Vatikáne. Predstavitelia falošnej Katolíckej akcie mali byť budúcou náhradnou hierarchiou národnej cirkvi. Katolícka akcia bola intenzívne pripravovaná od marca roku 1949 a bola vyhlásená v polovici júna toho istého roku. Realizácia národnej cirkvi troskotala od svojho samého začiatku. Slovenský minorita Jozef Fiala, Čepičkov dôverník a úzky spolupracovník, po rozhovore s biskupom Jozefom Beranom emigroval, a do svetového éteru vykričal, aká je pravda o komunistickej cirkevnej politike.

Súčasťou plánu na dosiahnutie celospoločného uznania mala byť masová podpisová akcia, ktorá mala pred verejnosťou vytvoriť dojem všeobecnej a bezpodmienečnej podpory Katolíckej akcie. Lenže aj v tomto prípade bol výsledok celkom opačný: keďže boli podpisy zbierané násilím, a mnohé z uverejnených boli sfalšované, zdvihla sa vlna rozhorčenia a masového odvolávania podpisov s následným vyjadrovaním vernosti voči biskupom.

K odhalieniu falošnosti „Katolíckej akcie“ najvýznamnejšie prispel pastiersky list biskupov a ordinárov „*V hodine veľkej skúšky*“. Bol to vlastne prvý dokument svojho druhu v ktorom biskupi po prvý krát bez obalu a diplomatických eufemizmov demaskovali proticirkevné postupy vlády a varovali veriacich pred Katolíckou akciou ako zvodným pokusom komunistickej moci odtrhnúť veriacich od jednoty s pápežom. Biskupov podporili dva dokumenty z Vatikánu, jeden exkomunikoval členov a sympatizantov Katolíckej akcie, druhý členov komunistickej strany. Tento diskutovaný akt Apoštolského stolca bol z hľadiska priebehu Katolíckej akcie jediným správnym počínom: jasne a od začiatku oddelil pravdivé od falošného, cirkevné od rozkolníckeho. Komunistická moc sa pýtala, ako by mala byť exkomunikácia aplikovaná. Najprv agenti, operujúci v okolí biskupa Pavola Petra Gojdiča hlásili, že vatikánsky dekrét bude slávnostne vyhlásený na spoločnej veľkej omši všetkých biskupov, ale táto forma bola od zákazu zhromažďovania neuskutočniteľná. V skutočnosti mala byť exkomunikácia aplikovaná prostredníctvom spovede, pričom spovedníci mali inštrukciu vyslovne sa pýtať na stranícku príslušnosť, respektíve účasť na Katolíckej akcii. Podľa informácii londýnskeho katolíckeho časopisu „The Tablet“ Štátna bezpečnosť posielala ku spovedi svojich agentov,

aby otestovali správanie sa svedníkov. Varovným signálom pre všetkých kňazov bol proces s českým kňazom Aloisom Fajstlom, ktorý bol za odmietnutie rozhršenia chorej komunistke Pačíkovej odsúdený na 8 rokov tvrdého väzenia, stratu občianskych práv i majetku.

Mimochodom, podrobná kontrola a sledovanie kňazov sa stala aktuálnou už skôr a zabezpečovalo ju niekoľko štruktúr. Predovšetkým Štátna bezpečnosť, ktorá iba v roku 1949 zvýšila počet svojich priamych zamestnancov o viac ako 100%. Podľa mimoriadne zaujímavého dokumentu „Prehľad o činnosti ŠtB na Slovensku v roku 1949“ jej agenti prezreli okolo pol milióna listov, odpočuli okolo 3000 telefonátov, analyzovali 60 000 hlásení. Samozrejme, mnohé z toho sa týkalo „nepriateľa“ číslo jedna, ktorým bola cirkev. Najmä v Čepičkovom archíve (dnes Vojenský historický archív na pražskej Invalidovně) je možné nájsť odpočúvacie protokoly z telefonátov kňazov. Napríklad telefonát kňazovi z americkej tlačovej agentúry United Press, rozpísaný ako presný scenár otázok a odpovedí. V slovenských archívoch možno čítať aj odpočúvací protokol zo spomínanej biskupskej konferencie v Smokovci, kde agent zaznamenáva „hlasy neznámych biskupov“.

Na Ministerstve vnútra vzniká dokonca zvláštne cirkevné oddelenie Pre dokonalú kontrolu terénu Štátna bezpečnosť prekádrala všetkých riaditeľov pôšt, pričom zostať vo funkcii nemali šance tí, čo odmietli záväzok spolupráce.

Kým tajná bezpečnosť pracovala tajne, verejne existovala paralelná štruktúra takzvaných cirkevných tajomníkov, krajských a okresných. Kým krajské mali skôr koordinačnú funkciu a mali na starosti kontakty s funkčne vyššími predstaviteľmi cirkvi, okresní tajomníci pracovali v teréne, priamo kontaktovali a „vyhodnocovali“ kňazov. V jednej kurióznej inštrukcii sa im napríklad prikazovalo vychádzať z fary s úsmevom, aby sa okolie domnievalo, že s farárom sa dobre dohodli. Cirkevní tajomníci vypracovávali kádrové dotazníky kňazov, v ktorých okrem iného vyhodnocovali aj ich slabosti (ženy, alkohol, politické postoje v minulosti...), ktoré by sa v budúcnosti mohli využiť k ich kompromitácii a vydieraniu. Okrem kádrovania vyhodnocovali „cirkevno-politickú situáciu“, ich správy sa syntetizovali a pravidelne zasielali na bratislavské ústredie. Pravidelnosť zasielaných správ závisela od „napätia“ v cirkevno-politickej oblasti. Boli obdobia, v ktorých situáciu vyhodnocovali denne. V Slovenskom národnom archíve je napríklad zachovaných 300 strán takýchto denných správ, v ktorých sa napríklad dočítate, čo biskup Gojdič povedal pri obede, že totiž v rámci aktivít proti „Katolíckej akcii“ najazdil 40 000 kilometrov.

Medzi najfanatickejšie cirkevné tajomníčky nesporne patrila súdružka Irena Kováčová z Banskej Bystrice. Udalá a nechala vyšetrovať rehoľníčku, kto si na polnočnej omši dovolila čítať pápežovu modlitbu, nechala preložiť a navrhovala zastavenie platu kňazovi, kto svojich veriacich varoval pred čítaním *Katolíckych novín*, po smrti bansko-bystrického biskupa Andreja Škrábika navrhovala zamedziť procesii po meste. Podľa niektorých neoverených informácií zomrela kajúcou smrťou, pričom v pozadí jej fanatizmu bola údajne snaha zachrániť syna, kompromitovaného počas poslednej vojny.

Aj pomocou takýchto mechanizmov sa v radoch kňazstva podarilo vyselektovať tých, čo sú ochotní spolupracovať s režimom, pričom podľa tohoto kritéria boli kňazi

rozdelení do štyroch skupín. Prvá zahŕňala kňazov celkom lojálnych voči štátu, s ktorými mohol režim plne počítať, v štvrtej skupine boli kňazi „reakční“, s ktorými režim vôbec nepočítal.

V skupine „lojálnych“ dlhodobo vynikali v Čechách najmä Josef Plojhar, ktorý istý čas zastával funkciu ministra zdravotníctva, jeho slovenským ekvivalentom bol Alexander Horák, povereník pôst a spojov. Pri archívnom výskume som sa snažil zistiť, či u mierových kňazov možno zistiť nejaké spoločné črty. Porovnávacia analýza nám dovoľuje urobiť nasledovné uzávery. Kňazi, ktorí spolupracovali s komunistickým režimom, boli spravidla ambiciózni intelektuáli disponujúci dobrou výrečnosťou, ktorí v určitom momente zakúsili vzťahovú frustráciu vo vzťahu ku svojim vyšším cirkevným predstaviteľom. Veľmi markantné to bolo u Horáka, ktorého by som chcel uviesť podrobnejšie ako príklad.

Horáka ako predstaviteľa Spolku sv. Vojtecha v Budapešti vyhostil zo svojej diecézy sám arcibiskup József Mindszenty, pretože – ako to písal v zdôvodňujúcom liste – Horák pri návšteve obcí skôr kontaktoval miestnu komunistickú skupinu ako farára, teda neprijateľným spôsobom propagoval ideológiu, naprosto sa priečiacu poslaniu kňaza. Ako vyplýva z dokumentácie, krátko po Mindszentyho zásahu kontaktujú Horáka československé politické špičky, zrejme s ponukou politickej funkcie. Horák sa skutočne stal povereníkom pôst. Je kuriózne, že išlo skutočne o čestnú funkciu, pretože tento kňaz drvivú väčšinu času trávil pri výkone svojich „ideologických“ funkcií, ako boli napr. členstvo v rôznych mierových výboroch. Alebo keď sa vrátil z Moskvy, podnikol niekoľko mesačné prednáškové turné s témou „moje dojmy so Sovietskeho zväzu“. Prirodzene, tieto dojmy nesmeli byť iné ako výborné. Ako sa zdá zo zaujímavého rozhovoru pre jedného holandského novinára, Horák bol úprimne presvedčený o možnej symbióze komunizmu a náboženstva. Ale ak máme dať za pravdu hláseniu jedného tajného agenta, Horák sa cítil byť v pasci, pretože vraj pred biskupmi raz plakal s tvrdením, že zo svojich aktivít ustúpiť nemôže, pretože emigrovať sa nedá, a o svoj život sa bojí. Zatiaľ musíme výskum tejto rozporuplnej osobnosti nechať otvorený, pretože podľa môjho názoru jestvuje ešte mnoho dokumentov, ktoré bude treba dôkladne a kriticky preskúmať aj z hľadiska ich výpovednej hodnoty, a až potom robiť definitívne zábery.

Vznik Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva (MHKD) začiatkom päťdesiatych rokov okrem iného znamenalo, že sa mierových kňazov celkom nepodarilo plne infiltrovať do vedúcich funkcií v cirkvi, teda na čelo diecéz – ako im to pôvodne sľuboval Čepička. Ale mierové hnutie katolíckeho duchovenstva bol trójsky kôň v cirkvi, ktorý mal verejnosť presvedčiť o možnej pozitívnej spolupráci režimu s cirkvou, a zároveň bola predĺženou rukou komunistického režimu, ktorý podporou „mierových“ kňazov vlastne obmedzil pôsobnosť biskupov na minimum.

Na záver stručne zhrniem dejiny pôsobenia tejto rozkladnej štruktúry: prvá fáza skončila rokom 1968, keď MHKD zaniklo, lebo od pojanuárového vývoja sa vedúcou silou v cirkvi stalo Hnutie koncilovej obnovy, ktoré nešetřilo ostrými výhradami voči bývalým mierovým kňazom. HKO však trvalo krátko, lebo príchod sovietskych vojsk zastavil demokratizačné procesy vo všetkých vrstvách spoločnosti. Je len prirodzené, že v dobe normalizácie sama strana iniciovala (v spolupráci s dočasne odstavenými

duchovnými) vznik novej „mierovej platformy nazvanej zavádzajúco „Pacem in Terris“ podľa známeho dokumentu Jána XXIII. Smrtiacou ranou tejto organizácii bolo vydanie dokumentu „Quidam Episcopi“ v roku 1982 a následné potvrdenie toho, že Vatikán zákaz účasti kňazov v politických organizáciách sa vzťahuje aj na „Pacem in Terris“. Vtedy komunistické analýzy konštatovali, že organizácia začala definitívne odumierať. Rozpustená bola v roku 1989.

A KOMMUNIZMUS ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYÁNAK NÉHÁNY VONÁSA CSEHSZLOVÁKIÁBAN – A KATOLIKUS PAPSÁG BÉKEMOZGALMA

A kommunisták 1948-ban véglegesen magukhoz ragadták a hatalmat Csehszlovákiában. Ez azt jelentette, hogy fokozatosan kezükbe került a társadalmi, kulturális és a gazdasági élet valamennyi területe. Létezett azonban egy szervezet, amellyel kezdettől fogva (majd mindvégig) nagy nehézségeik voltak: az egyház. Már a marx–lenini ideológia klasszikusainak írásaiból is következik, hogy a vallást ki kell iktatni. Ennek az ideológiai célnak ellentmondott a tény, hogy a lakosság nagy százaléka volt katolikus. Mivel a kommunista hatalomnak szüksége volt bizonyos időre uralmának megerősítésére, a már Lenin által megfogalmazott instrukciók szellemében kísérletet tett a hívők együttműködésének elnyerésére. Az első célok egyike tehát az volt, hogy a püspököket vegyék rá lojalitásuk nyilvános kifejezésére. A püspökök azonban ilyen kijelentést sosem tettek, többek között azért sem, mert hamarosan megmutatkoztak a kezdődő üldöztetés csillogó jelei. A vallásellenes rendszer első lépése az egyház befolyásának és önállóságának fokozatos gyengítése volt. Az első intézkedések közé tartozott az egyházi oktatás államosítása, a katolikus egyesületek feloszlatása és a katolikus sajtó fokozatos korlátozása. Az egyház tömegtájékoztatásának korlátozása nagyon fontos volt, mert a sajtó volt az egyház egyik védekezési eszköze. 1949 júniusában a néhány meghagyott folyóirat (Katolícke noviny – Katolikus Újság) élére kommunista, teljesen a rendszer által fizetett szerkesztőseget ültettek. A főszerkesztő Ladislav Škoda exkommunikált pap, a hamis Katolikus Akció egyik legfontosabb képviselője lett.

Az egyház korlátozásának csúcspontja vagyonának elkobzása volt azzal, hogy az állam 1949 őszén kötelezte magát az egyház „anyagi ellátására”. Ezt a döntést a kommunista médiumokban a rezsim jó szándékának bizonyítékeként mutatták be az egyházzal és a hívőkkel szemben. A valóságban az egyháznak teljesen az állam alá rendelését jelentette. Minden papnak ugyanis, aki fel akarta venni az állami fizetést, úgynevezett „állami hozzájárulással” kellett rendelkeznie lelkesítő tevékenységének végzéséhez. Ezt azonban az állami intézmények csak azoknak a lelkészeknek adták ki, akiket megfelelőnek találtak. Ez a papok irányítását jelentette és kivonásukat a püspök illetékessége alól.

A rendszer és a püspökök kapcsolata ugyanis ez évben végleg befagyott. Az újtárfüredi püspöki konferencián, ahol az állami követelésekkel kapcsolatos végső álláspontról kellett volna tárgyalni, a püspökök lehallgató berendezést találtak. Bár néhányan (pl. Kamil Trochta) békülékenyen próbálták megoldani a feszült helyzetet, végül a „poloska” megtalálása befagyasztotta a püspökök és az állam kapcsolatait. A rezsim képviselői nem reménykedhettek tovább a püspökök pozitív hozzáállásában, a püspökök pedig nem hittek többé az állam őszinte szándékában az egyház iránt.

A legfelső pártvezetés elemzései szerint a cseh és a szlovák püspöki kar hajthatatlanságának egyik oka Gennaro Verolino vatikáni internuncius tevékenysége volt. Az utolsó csepp a pohárban az ő hirtelen és be nem jelentett (ezért az állambiztonság által

nem eléggé kidolgozott) szlovákiai körutazása volt azzal a céllal, hogy megint buzdítsa a püspököket és a papokat az „államellenes” pásztorlevél felolvasására.

Nem csoda, hogy a legfelső pártvezetés döntése értelmében, bár a diplomáciai kapcsolatok nem szakítják meg, a Vatikán képviselőjét el kellett távolítani. Olyan sértő lépések után, mint Verolino titkárának letartóztatása és a diplomata példátlan igazoltatása, Verolino 1949 júliusában elhagyta Prágát. Hasonló arrogáns módszerekkel üldözték el néhány hónappal később Ottavio de Liva chargé d'affaires-t, akit „egyházi csodák” szervezésével vádoltak és végül rádión keresztül szólították fel az ország elhagyására három napon belül. Ilja Rathal, Csehszlovákia vatikáni képviselőjével köntörfalazás nélkül közölték az Államtikárságon, hogy a vatikáni diplomatát „úgy kergették el Prágából, mint egy kutyát”. Hasonló bizarr véget értek a római kapcsolatok: Csehszlovákia vatikáni diplomáciai képviselői anélkül hagyták el rezidenciájukat, hogy bármit is közöltek volna a vatikáni illetékesekkel.

A kapcsolatok gyakorlati megszakítása a Vatikánnal egy nagyobb forgatókönyv része, melynek kiagyalója Klement Gottwald veje, Alexej Čepička, a kommunista egyházpolitika akkori vezetője volt. Tervének alapja nemzeti katolikus egyház kialakítása a megtévesztő „Katolikus Akció” néven. Legfontosabb és legkívánatosabb eredménye a Vatikántól való függetlenség lett volna. A hamis Katolikus Akció képviselői lettek volna a nemzeti egyház leendő hierarchiája. A Katolikus Akciót 1949 márciusától készítették elő intenzíven és ugyanez év júniusában hirdették meg. A nemzeti egyház létrehozása kezdettől fogva kudarcra volt ítélve. Jozef Fiala szlovák minorita, Čepička bizalmasa és közvetlen munkatársa a Josef Beran püspökkel folytatott beszélgetése után emigrált és világga kürtölte az igazságot a kommunista egyházpolitikáról.

A teljes társadalmi elismertetés tervének része volt egy tömeges aláírás-gyűjtési akció, amelynek az volt a szerepe, hogy a Katolikus Akció általános és feltétlen támogattságának benyomását keltse a közvélemény előtt. Csakhogy ebben az esetben is teljesen ellenkező eredményt értek el: mivel az aláírásokat erőszakkal gyűjtötték és a nyilvánosságra hozottak között sok volt a hamisított, a felháborodás és az aláírások visszavonásának tömeges hulláma indult meg a püspökhöz való hűség kifejezésével együtt.

A Katolikus Akció hamisságának leplezéséhez leginkább a püspökök és ordináriusok „A nagy próba órájában” c. pásztorlevele járult hozzá. Ez a maga nemében az első dokumentum volt, amelyben a püspökök kertelés és diplomáciai eufemizmusok nélkül leplezték le a kormány egyházellenes lépéseit, és figyelmeztették a hívőket a Katolikus Akció félrevezető kísérletére, hogy a kommunista hatalom el akarja szakítani a hívőket a pápától. A püspököket két vatikáni dokumentum támogatta: az egyik exkommunikálta a Katolikus Akció tagjait és szimpatizánsait, a másik a kommunista párt tagjait. A Szent széknél ez a vitatott lépése a Katolikus Akció alakulása szempontjából az egyedüli helyes tett volt: kezdettől fogva és világosan szétválasztotta az igazat a hamistól és az egyházat a szakadártól. A kommunista hatalom azt kérdezte, hogyan fogantatosítanak az exkommunikációt. Először a Pavol Peter Gojdič püspök körül tevékenykedő ügynökök jelentették, hogy a vatikáni dekrétumot ünnepélyesen fogják kihirdetni az összes püspök nagy közös miséjén, de ez a forma megvalósíthatatlan volt a gyülekezési tilalom miatt. Az exkommunikációt ténylegesen gyónás keretében kellett alkalmazni: a gyón-

tatók azt az utasítást kapták, hogy kifejezetten kérdezzenek rá a párttagságra, illetve a részvételre a Katolikus Akcióban. A „The Tablet” c. londoni katolikus folyóirat információi szerint az Állambiztonság gyónni küldte ügynökeit, hogy teszteljék a gyóntatók viselkedését. Minden pap számára figyelmeztető jel volt Alois Fajstl cseh pap pere, aki megtagadta egy beteg kommunista asszony, Paclíková feloldozását és ezért 8 év szigorú börtönbüntetésre, jog- és vagyonesztésre ítélték.

A papok alapos ellenőrzése és megfigyelése egyébként már korábban időszerűvé vált és jó néhány szervezet biztosította: mindenekelőtt az Állambiztonság, amely csak 1949-ben több mint 100%-kal növelte közvetlen alkalmazottainak számát. Az „Áttekintés az Állambiztonság szlovákiai tevékenységéről 1949-ben” c. különösen érdekes dokumentum alapján az ügynökök körülbelül félmillió levelet néztek át, 3000 telefonbeszélgetést hallgattak le és 60 000 jelentést elemeztek. Ebből természetesen sok érintette az első számú „ellenséget”, az egyházat. A papok telefonbeszélgetéseinek lehallgató jegyzőkönyvei főként Čepička archívumában találhatók (Vojenský historický archiv – Katonai Történeti Levéltár a prágai Invalidovna negyedben). Például az amerikai United Press hírugynökségtől egy paphoz érkezett telefonhívás a kérdések és válaszok szintjéig leírva. Szlovák levéltárakban olvasható a már említett tátrafüredi püspöki konferencia lehallgatási jegyzőkönyve is, ahol az ügynök tesz megjegyzést „ismeretlen püspökök hangjáról”.

A belügyminisztériumban még külön egyházi osztályt is létrehoztak. A terep alapos ellenőrzésének érdekében az Állambiztonság lekáderezte az összes postaigazgatót, és akik megtagadták az együttműködési kötelezettséget, nem volt esélyük a hivatalban maradásra.

Míg a titkosszolgálat titokban dolgozott, nyilvánosan létezett egy párhuzamos struktúra, az úgynevezett kerületi és járási egyházi titkárok szervezete. Míg a kerületieknek inkább egyeztető szerepük volt és kapcsolattartás magasabb rangú egyházi személyekkel, addig a járási titkárok a terepen dolgoztak, közvetlenül érintkeztek a papokkal és „kiértékelték” őket. Egy érdekes utasításban például elrendelték nekik, hogy mosolyogva lépjenek ki a plébániáról, így keltsék azt a benyomást, hogy jó egyezséget kötöttek a plébánossal. Az egyházi titkárok kidolgozták a papok káder-kérdőívét, amelyben többek között értékelték emberi gyengéiket is (nők, alkohol, múltbeli politikai hovatartozás...). Ezeket aztán később felhasználhatták kompromittálásukra és zsarolásukra. A káderozáson kívül értékelték az „egyház-politikai helyzetet” is, híreiket összesítették és rendszeresen elküldték a pozsonyi központba. A beküldött hírek gyakorisága az egyház-politikai terület „feszültségétől” függött. Volt olyan időszak, amikor naponta értékelték a helyzetet. A Szlovák Nemzeti Levéltárban például 300 oldal ilyen napi hír maradt fenn. Például megtudhatjuk belőlük, hogy Gojdič püspök ebéd közben azt mondta, 40 000 km-t utazott a Katolikus Akció elleni tevékenység keretében.

A beszercebányai Irena Kováčová elvtársnő kétségtelenül a legfanatikusabb egyházi titkárok közé tartozott. Följelentette és kivizsgáltatta annak az apácának az esetét, aki az éjféli misén fel merészelte olvasni a pápa imádságát; áthelyeztette és javasolta fizetése megvonását attól a paptól, aki figyelmeztette a hívőket, hogy ne olvassák a Katolické novinyt; Andrej Škrábik beszercebányai püspök halála után javasolta, hogy korlátozzák a városban a körmenetet. Meg nem erősített információk szerint bűnbánó halált

halt, fanatizmusának háttérében az az igyekezete állt, hogy megmentse a háború idején kompromittált fiát.

Ilyen mechanizmusok segítségével is sikerült kiszűrni a papság soraiból azokat, akik hajlandóak voltak együttműködni a rendszerrel. E szempont alapján négy csoportba osztották a papokat: az első volt a teljesen államhű papok rétege, akikre a rendszer mindenben számíthatott, a negyedikben voltak a „reakciósök”, akikkel a rendszer egyáltalán nem számolt.

A „lojálisak” közül Csehországban hosszú ideig kitűnt Josef Plojhar, aki egy ideig az egészségügyi miniszteri posztot töltötte be. Szlovák megfelelője Alexander Horák közlekedési és postaügyi megbízott volt. Levéltári kutatásaim során igyekeztem megállapítani, van-e a békepapoknak valamilyen közös vonásuk. Az összehasonlító elemzés az alábbiakra enged következtetni: Azok a papok, akik együttműködtek a kommunista rendszerrel, rendszerint ambiciózus, jó szónoki képességű értelmiségiek voltak, akik egy bizonyos pillanatban frusztrációt éltek át az egyházi feljebbvalóikhoz fűződő kapcsolatban. Ez nagyon markánsan mutatkozott meg Horák esetében, akit példaként részletesebben szeretnék bemutatni.

Horákot, mint a Szt. Adalbert Társaság budapesti képviselőjét maga Mindszenty érsek utasította ki egyházmegyéjéből, mivel – mint az indokló levélben írja – Horák a községek látogatásakor inkább a helyi kommunista csoporttal lépett kapcsolatba, mint a plébánossal, tehát elfogadhatatlan módszerrel népszerűsítette a papi hivatással szöges ellentétben álló ideológiát. Mint a dokumentációból kiderül, nem sokkal Mindszenty beavatkozása után a csehszlovák politikai elit kapcsolatot keresett Horákkal, nyilván politikai funkció ajánlatával. Horák valóban postaügyi megbízott lett. Kuriózum, hogy valóban tiszteletbeli funkcióról volt szó, mert a pap túlnyomórészt „ideológiai” funkcióival foglalkozott, mint például tagság különféle békebizottságokban. Vagy amikor visszatért Moszkvából, néhány hónapos előadókörtutató tartott „Benyomásaim a Szovjetunióból” címmel. Ezek a benyomások, természetesen, nem lehettek mások, csak kitűnőek. Amint az egy holland újságíróval folytatott érdekes beszélgetéséből kiderül, Horák őszinte meggyőződése volt a kommunizmus és a vallás lehetséges együttélése. Ám ha hitelt adnánk egy titkos ügynök jelentésének, Horák csapdában érezte magát. Állítólag egyszer elsírta magát a püspökök előtt, hogy nem tud felhagyni ezzel a tevékenységével, mivel emigrálni nem lehet, és félti az életét. Egyelőre nyitva kell hagynunk ennek az ellentmondásokkal teli személynek az elemzését. Véleményem szerint nagyon sok dokumentum létezik még, amit mind alaposan és megfelelő kritikával át kell vizsgálni igazságtartalmuk szempontjából is, és csak utána lehet végkövetkeztetéseket levonni.

A Katolikus Papság Békemozgalmának (Mierové hnutí katolíckeho duchovenstva, MHKD) létrejötte az ötvenes évek elején többek között azt jelentette, hogy a békepapokat nem sikerült egészen beszivároztatni az egyház vezető tisztségeibe, az egyházmegyéik élére, mint ahogy azt nekik eredetileg Čepička ígérte. De a békemozgalom trójai faló volt az egyházban, a nyilvánosság meggyőzését szolgálta, hogy lehetséges a rendszer és az egyház gyümölcsöző együttműködése. Egyben a kommunista rezsim meghosszabbított karja volt, ami a békepapok támogatásával minimálisra csökkentette a püspökök mozgásterét.

Végezetül röviden összefoglalom a bomlasztó szervezet történetét: Az első időszak 1968-cal végződik, amikor az MHKD megszűnt, mert a január utáni fejlődéstől a HKO (= Hnutie koncilovej obnovy, Zsinati Megújítási Mozgalom) vált az egyház vezető erejévé, amely nem takarékoskodott az éles kifogásokkal a volt békepapokkal szemben. A HKO azonban nem tartott sokáig, mert a szovjet csapatok bevonulása a társadalom minden rétegében leállította a demokratizálódási folyamatot. A normalizáció korszakában természetesen maga a párt kezdeményezte az ideiglenesen félreállított papokkal együttműködve egy új békeplatform létrejöttét a megtévesztő „Pacem in Terris” elnevezéssel, XXIII. János ismert dokumentuma alapján. Ezen a szervezeten 1982-ben halálos sebet ejtett a „Quidam Episcopii” c. dokumentum kiadása és annak a vatikáni tiltásnak a megerősítése, mely tiltja a papok részvételét politikai szervezetekben, beleértve a „Pacem in Terris” is. Ekkor a kommunisták elemzései szerint megkezdődött a szervezet végleges elhalála. 1989-ben feloszlatták.

AZ ADAPTÁLÁS ÉS A MŰVÉSZETI EXEGETIKA

Az adaptálás (a francia ‘adaptation’ átdolgozás, átírás szóból) több tudományág szakki-fejezése. A biológiában az állatok és növények életkörülményekhez való alkalmazkodását jelenti; a szociológiában hasonló jelentése van – az egyén és a csoportok alkalmazkodása társadalmi körülményekhez. A második esetben főleg a társadalmi normák inter-aktív elsajátítását értjük alatta.

A művészetekkel kapcsolatban a kifejezés egy irodalmi mű átírását jelenti szín-, film- vagy rádiójátékká. František Hečko *Červené víno* (*Vörös bor*) c. regényét televízióra alkalmazták, Ladislav Ballek *Pomocník*jából (*A segéd*) színmű és film, ugyanazon szerző *Južná pošta* (*Posta délen*) c. novellaciklusából film született. Milo Urban *Za Vysným mlynom* (*A Felső malom mögött*) c. novellája alapján írta Eugen Suchoň a *Krůňava* (*Örvény*) c. operát. A világirodalom más témáit többször átdolgozták, ill. adaptálták. Két példát említek erre:

1. A Faust-téma (a lélek eladása az ördögnek) gyökere a fennmaradt források szerint Faust doktor létezése a reformáció idején. Johannes Faust (1480–1540 körül) német alkimista, asztrológus és mágus, életének irodalmi feldolgozása által vált híressé, mert egyébként keveset tudunk róla. A Faust-prototípus középkori alkimista és reneszánsz tudós keveréke, aki meg van győződve az ember hatalmáról a természet fölött. A Faust-téma már több mint 400 éve élénken foglalkoztatja az európai művészetet. A kezdet a Frankfurtban 1587-ben megjelent Faust Népkönyv. Tudjuk, hogy ugyanebben a városban született Johann Wolfgang Goethe, aki világhírűvé tette Faustot, akit sokan sarlatánnak és csavargónak tartottak. A Fausról szóló könyvet 1592-ben lefordították angolra és ki is adták. Ezt a fordítást a szakirodalom EFB (English Faustus Book)-ként tartja nyilván. Ez alapján Christopher Marlowe, Shakespeare kortársa írta az első Faust-drámát. A 19. században Goethe művéből írja Gounod a *Faust és Margaréta* c. operát (bemutató 1859-ben Párizsban). A 20. században ez a téma számtalan feldolgozást ért meg – új drámák, elbeszélések, operák, bábjátékok, novellák, hosszabb-rövidebb költői művek keletkeznek e téma alapján (Žilka, 2000, 157–170). Sőt, a film, a rádió és a televízió is felfedezte a témát, de a színház továbbra is érdeklődik iránta. A brünni HaDivadlo színház repertoárján az angol Mark Ravehill *Faust halott* c. darabja szerepel, Lengyelországban Leszek Kołakowski dolgozta fel a témát *Faust* c. költői művében. A cseh irodalomban egy új regény van ebben a témában, szerzője Robert Branda. 1998-ban jelent meg a *Klíč k oběma světům* (*Kulcs mindkét világhoz*) címmel. A könyv számítógépes játék mintájára íródott: a főhős rejtélyes számítógépes játékokon keresztül, melyeket a híres előd, Wagner szerkesztett, állandóan nyomoz, utazik és veszélyes helyzetekben találja magát. A Faust-téma itt számítógépes játékká fejlődik a rejtély és annak megfejtése alapján. Faust tehát behatol a szórakoztatás és a művészi ábrázolás újabb formáiba is.

2. Az Othelló-téma a féltékenységről szól, reneszánsz eredetű, és először az olasz Giambattista Cinzio Giralaldi (1504–1573) dolgozta föl *Maur és Desdemona* címmel. Példája Boccaccio *Dekameron*ja. Még a történetek kerete is ugyanaz volt. A Rómából Marseille-be tartó hajón férfiak és nők csoportja történeteket mesél, az egyik Mauré és

Desdemonáé. Ez lett Shakespeare Othelló c. tragédiájának alapja, amely közvetlenül a Hamlet után következett. Ez a 17. sz. elején volt (1604), a híres angol drámaíró alkotó korszakának csúcán. Csak megemlítjük, hogy ugyanettől a szerzőtől vette Shakespeare az ötletet a *Szemet szemért* c. színművéhez. Számunkra fontosabb, hogy az *Othellót* Verdi operájaként ismerjük, amely Arrigo Boito librettójából született (bemutató 1887-ben Milánóban).

Természetesen sokkal több példát is találhatnánk, de itt inkább az adaptáció illusztrálásáról és a művészetben belüli kötődéséről van szó. Az adaptáció megköveteli az alkotó hozzáállást az eredetihez és az új művészet törvényszerűségeinek betartását (a drámában a konfliktus kiélezését és fordítva – a leíró részek háttérbe szorítását, szinte kiküszöbölését). Az adaptáció bizonyos eltolódásokkal valósul meg; ezeknél a következő folyamatok érvényesülnek:

1. elimináció (részek, ill. bizonyos elemek elhagyása – akár egy szereplő, akár a történet egy részének elhagyása),
2. addíció (az eredeti mű bővítése új részekkel, szereplőkkel),
3. kontamináció (több szövegből egy új szöveg alakulhat ki).

Elhagyáskor (elimináció) a cselekmény dinamikusabbá válik, az egész mű koncepciója megváltozhat.

A szöveg bővítésekor a szerző általában aktívan beavatkozik a cselekménybe, mivel bizonyos jelentéselemeket kibővít. A kontaminációnál a szerző több forrásból merít, de egy szereplőt is lehet kontaminálni. Luis Puenzo argentin rendező *Pestis* (1994) c. filmjében, amely Albert Camus azonos című regényének adaptációja, két férfiszereplőből – az újságíró Rambertből és a krónikás Tarrouből – az újságíró figuráját alkotta meg.

A szerző szempontjából kétféle lehetőség van adaptációs átírássra:

1. Maga a szerző alkalmazza művét más művészeti ágra. Például Peter Jaroš maga írta át a szövegeit forgatókönyvvé (segített a rendező is). Maga az adaptáció ugyanis a megvalósítás fázisában többnyire csapatmunka.

2. Az eredeti irodalmi művet más szerző írja át. Ladislav Ballek *A segéd* c. regényét Ondrej Šulaj dramatizálta.

A modern és főleg a posztmodern korszakban az adaptáció (az adaptációs kötődés) a művészi alkotás elengedhetetlen részévé vált (Pethő, 1992, 70–71.). Ha az adaptáció fogalmát kibővítjük az adaptációs kötődéssel, akkor ebbe a specifikus témakörbe kapcsolhatjuk egy irodalmi mű kötődését egy másik, korábban keletkezett irodalmi műhöz. Így Thomas Mann *József és testvérei* c. regényét az Ószövetségből kiinduló műként tartathatjuk számon. James Joyce *Ulyssese* hasonlóan lazán kapcsolódik Homérosz *Odüsszeiájához*, de alapjában átalakítja, új jelentéssel látja el a cselekményt. Ezt a jelenséget Lubomír Doležel irodalmi adaptációnak nevezi. A transzdukció fő csatornáit azok az aktív feldolgozási módok, amelyekkel az irodalmi szöveget másik irodalmi szöveggé dolgozzák át. (Doležel, 2000, 189.) Ebben az összefüggésben két fogalommal kell dolgozunk: előszöveg és utószöveg. Az előszöveg a kiindulás, a minta, míg utószövegnek a célszöveget nevezzük, amely az előzőhöz kötődik. Az ősi eredetit néha archiszövegnek nevezzük – Salome történetének archiszövege a Biblia. Így Joyce regényének előzménye Homérosz eposza. A regény az előszöveg kontroverz feldolgozása, mert a lényegét

(emelkedett tartalom) kiforgatja, parodizálja, ironikusan kezeli. Az előszöveg értékei alapvetően megváltoznak és ellentétes jelentést kapnak. Erről tanúskodnak a szereplők is: Bloom a modern Odüsszeusz szerepében nem emelkedett, hanem az ír (dublini) társaság hétköznapi alakja, felesége, a modern Penelopé nem a hűség prototípusa, mint híres elődje az eposzból, mert szeretője van és gondolkodásmódjával teljes ellentéte előszövegbeli irodalmi prototípusának. Joyce műve (az utószöveg) utal, kötődik az antik műre, ugyanakkor tagadja is a homéroszi mű tematikai együttthatóit. Az Ulysses a kiindulási szöveg esztétikai és művészi értékeinek, értéksíkjainak tagadása. Ha azonban az előszöveget nem az új szöveg kiindulópontjaként, alapjaként azonosítanánk, akkor aligha értenénk meg a szerző parodizálási szándékát, minden komponensével és jelentéstöltetével.

Csak egy megjegyzés Joyce regényéhez: a terjedelmes mű egész cselekménye egyetlen nap alatt játszódik le, mégpedig 1904. június 16-án Dublinban, a szerző szülővárosában. A dubliniak ezt a napot választották a világhírű regény alapján ünnepükké és minden évben megünneplik a főhős után elnevezett Bloomsdayt. Ez annak a bizonyítéka, hogyan kerül át manapság a fikció a valóságba és nem fordítva!

A kapcsolódás másik fajtáját képviseli Thomas Mann *József és testvérei* c. műve, amelyben a szerző az ószövetségi Mózes 1. könyvének történetéhez nyúl vissza. Az egyes bibliai szereplőket a szerző továbbgondolja, világos, emberi vonásokkal ruhazza fel, emellett meghagyja az egész történet bibliai jellegét. A főhős a „lelki arisztokratizmus” megtestesítője, ami Friedrich Nietzsche filozófiai értekezéseinek terméke (Nietzsche 1993, 3.). Az egyén a tömeggel szemben, a kiválasztott mint kitagadott – ez József jellemének „összképe”. A kivételesség megtestesítőjeként provokál, testvérei meggyűlölnek. Szertelensége és a többiek feletti fölénye gyűlöletet vált ki, ezért meg akarják ölni, de aztán eladják Egyiptomba. A szerző művészi nyelvvvel bizonyítja, hogy a bűnt az átlagos, gyenge, alávetett, gyáva emberek követik el; náluk a legkiterjedtebb a rossz birodalma, mint ahogy Friedrich Nietzsche állítja. A leggyengébb képességű ember a rossz birodalmát fogja látni mindenütt – a testvér is ellenséggé válhat, mert meghaladja őt, szellemileg fölötte áll. József a nietzschei „Übermensch” megtestesítője – ez modern filozófia, a modern ember filozófiája. Az ember torzszülött és emberfeletti – így gondolja Nietzsche József „Übermensch” testvéreivel szemben, akik a tömeg átlagosságát képviselik. Amikor a testvér megöléséről vagy eladásáról gondolkodnak, torzszülötté válnak.

Már itt alapvető különbség van az irodalmi modern és posztmodern között, mert míg a modern alapja az előszöveg és utószöveg alkotó köteléke, addig a posztmodern az előszöveg utószöveg általi szétrombolásán alapszik. Az előszöveg kiindulópont, ösminta és a dekonstrukció (rekonstrukció) alapjául szolgál. A ‘posztmodern’ kifejezés a ‘plurális’ szinonimája és ugyanakkor a művészeti stílusokhoz való hűség elvesztésének jele, kifejezése. (Gabiková, 199, 76.) Az egység és homogenitás helyére a szabadság zsarnoksága lép a művészetben is. Ez nem kis mértékben érinti a bibliai témák feldolgozását is.

A bibliai témák között főleg ezekről a témákról van szó:

- a) a Biblia mint összöveg, Jézus Krisztus, mint műalkotások hőse;
- b) Salome, mint műalkotások hőse (Biblia, G. Flaubert, O. Wilde, R. Strauss);

- c) Bibliai témák, mint művészeti összövegek, Húsvétal összefüggő témák (utolsó vacsora, keresztrefeszítés, feltámadás stb.);
- d) a Dekalógus és annak feldolgozása a modern és a posztmodern művészetben. Ezeknek a témáknak van bibliai alapjuk:
 - a) Salome, mint irodalmi téma;
 - b) József és testvérei (a Biblia mint összöveg és a téma különböző feldolgozásai);
 - c) Jézus Krisztus feltámadása;
 - d) a keresztút, mint téma (bibliai alap);
 - e) a Dekalógus művészeti feldolgozása;
 - f) Szent Cirill és Metód művészeti feldolgozása (legendák, képzőművészet, próza, költészet);
 - g) a Kivonulás bibliai témája és előfordulása művészetekben (képzőművészet, irodalom);
 - h) Júdás alakja és különféle változatai (az árulás megtestesítője).

Az irodalmon belül a bibliai témát vallási szövegekkel is ki lehet bővíteni, melyekben az étosz domináns. A vallási témák elemzésekor a műfajelmélet sajátosságait is lehet elemezni. Álljon itt egy példa:

Mikuláš Šprinc: *Umelecký životopis svätca (Egy szent művészeti életrajza)* (1996) mint kisregény szent Szórád életéről, összefüggésben Mór legendájával Szent Szórádról és Benedekről. (*Vita sanctorum heremitarum Zoeradi confessoris et Benedicti martiris.*) Az elmélet szempontjából különleges hangsúlyt kap a legenda, mint vallásos műfaj, ugyanakkor felsorolhatunk és jellemezhetünk néhány középkori vallásos prózai műfajt is (Kiss Szemán 2000, 65.):

- hagiográfia: szentek életrajzainak gyűjteménye;
- legenda: egy vagy több szent életrajza;
- prédikáció: vallásos tartalmú beszéd;
- homília: bibliai szöveget magyarázó beszéd;
- misszále: a mise szertartáskönyve;
- posztília: bibliai helyek magyarázata, amelyekre a prédikáció vonatkozik;
- parabola: allegorikus alapú hasonlat;
- exemplum: rövid történet az életből, amely életszerűvé teszi a prédikációt;
- evangéliárium: azoknak a bibliai szövegeknek a gyűjteménye, amelyeket vásár- és ünnepnapokon olvasnak fel.

Ha ebből a szempontból közelítjük meg a választott témát, rögtön el kell mondanom, hogy Magyarországon megjelent egy publikáció, amely a bibliai témájú irodalom tanításához ad útmutatót. Szerzője Fenyő György, címe *A Biblia az irodalomban* (1998). Egy budapesti gimnáziumban használják, ahol az ún. komplex esztétikai nevelési programmal kísérleteznek. A könyv a bevezető után külön részben foglalkozik az ószövetségi témákkal (az ember teremtése, Káin és Ábel, özönvíz, tíz csapás, zsoltárok, Jónás stb.) és újszövetségi témákkal (Krisztus születése, keresztrefeszítése, a tékozló fiú, Pál apostol és egyebek). Igaz, nem csak a magyar irodalomról van itt szó, még csak nem is az irodalomról egészében, mert a könyv bibliai témájú festmények elemzéseit is tartalmazza (Michelangelo: Ádám teremtése, id. Pieter Bruegel: Babiloni torony, Michelin-

gelo: Mózes, Rembrandt: Saul és Dávid, Michelangelo: Jónás, Hieronymus Bosch: A kereszt cipelése, Albrecht Dürer: A négy apostol, Rembrandt: A tékozló fiú visszatérése).

Bár a kifejezést nem használta, de az irodalmi exegetika létezését már a kanadai Québecben született Herman Northrop Frye (1912–1991) felvetette. Angolt és filozófiát hallgatott, később teológiából is szerzett diplomát. Tanulmányai befejeztével az irodalomtudomány és kritika professzora lett az Oxfordi Egyetem Victoria Collegében. Vendégprofesszorként világszerte tartott előadásokat. Elméleti művei és esszéi jelentősen befolyásolták nemcsak az amerikai, hanem az európai irodalomkritikát is. Frye egyik alapműve *A kritika anatómiája*.

Frye kritikai elmélete az irodalmi mű az ún. Nagy Kód szerinti archetipális kritikáján nyugszik. Ezt a nevet William Blake (1757–1827) angol romantikus költőtől, vésnökötől és misztikustól kölcsönözte. Ő ugyanis egyik művében a nyugati irodalon kánonját – a Bibliát – a Nagy Kódnak nevezte. Maga Frye éveket szentelt az Ó- és Újszövetség tanulmányozásának. Végül arra a meggyőződésre jutott, hogy a keresztény országok irodalmát közvetlenül és közvetetten a Biblia vallási-etikai kódexe befolyásolja és komponálja. Ennek a szent könyvnek a magyarázata megerősítette őt abban, hogy a nagy metaforikus mű minden irodalmi műben ott rejtőzik valamilyen formában. A bibliai archetipusok a „keresztény” ember tudat alatti örökségévé válnak, így értelmezi és használja őket Frye. A világmindenség – Big Bang – megmagyarázhatatlanságával indokolja, hogy a tudományos elmélet nem elég véges és főleg nem elég transzcendens ahhoz, hogy kielégítse az ember veleszületett szellemi és misztikus szükségleteit. A világegyetem kezdete tehát továbbra is rejtély marad és specifikus misztikájával lehetővé teszi a világ teremtéséről és kezdetéről szóló mítoszok életben tartását. Bár ezen mítoszoknak nem egyedül a keresztény bibliai kánon a forrása, amit Frye maga is tudomásul vesz, éppen ennek a nyugati keresztény irodalomra kifejtett hatását vizsgálja.

Frye elmélete alapján a keresztény világban kétféle mitológia létezik egymással párhuzamosan: az eredeti, amelyet a Biblia képvisel és az ún. új, amely az irodalmi mű szerkezete. Frye túl széles koncepcióját le lehet szűkíteni csak a Bibliából mint előszövegből kiinduló műalkotásokra.

És most térjünk a tárgyra! A kérdéskört leszűkítjük a bibliai szereplőkre. Először az ószövetségi, majd az újszövetségi témákról fogunk beszélni, de az összetettség igénye nélkül.

Ószövetség

1. téma: József és testvérei

Ez a téma megjelenik a háború utáni magyar irodalom egyik legjelentősebb költőjénél: Weöres Sándornál a *Józsefet eladják testvérei* c. versben, ahol a költő bibliai történetet dolgozott föl Thomas Mannhoz hasonlóan. Csakhogy a magyar költő poémájában a szöveg súlypontja átkerül József eladására – először testvérei után megy Sichembe, szépen felöltözve, királyi ruhában, ami a testvérek még nagyobb undorát váltja ki. A testvéreket rebellisnek, lázadónak ábrázolja, akik rabolnak, fosztogatnak. József szerepe az, hogy lecsendesítse a békétlenséget, de irigységet vált ki a testvérekből és előbb meg akarják ölni. Ruben menti meg: kútba dobják. József gödörbe eresztése, majd kiemelése Jézus

Krisztus eltemetésének és feltámadásának előképe. Csak mellékesen jegyezzük meg: Jónás kilökése a cet gyomrából is Jézus Krisztus feltámadását jelzi előre. Sicheembe kereskedők érkeznek, és Júda azt javasolja, hogy adják el Józsefet. Hűsz aranytallérért adják el, aztán elbúcsúznak tőle, de mindenki megcsókolja. És itt a vers legfontosabb része, mert ezzel összefüggésben a költő hangsúlyozza: így József azoknak az előhírnökévé vált, akiket a későbbi időkben megcsókoltak, majd eladtak. Itt a versnek vége, nincs folytatás, csak utalás arra, hogy Józsefnek milyen gyötrelmeket kellett elviselnie a pusztában vezető úton. A tanulság: a kiválasztott gyűlöletet vált ki a testvérekből is, mert jobb eladni, mint megölni, mivel az eladásból kétféle haszon származik: megszabadulnak legelismertebb és legtehetségesebb testvérüktől, és még pénzt is kapnak érte. Ebből az következik, hogy a bibliai témák lényegükben etikai küldetést hordoznak, az erkölcsiség az esztétikai kód része.

2. téma: Judit

Egy olyan ószövetségi írásból indulunk ki, amely nem mindig kerül be a kánonba, de a művészet számára hálás téma. (Sväté Písmo Starého i Nového Zákona, 2000, 862–887., Gecse–Horváth, 1990, 95–96.) A művészetekben ezt a témát összekötik Salome újszövetségi történetével, mivel mindkettő hasonló konnotációkat vált ki. Mindkét esetben fiatal nők lépnek fel a csábító szerepében, bár szerepük teljesen különböző – Judit maga öli meg Holoferneszt, Salome kéri Keresztelő Szent János lefejezését. Mindketten csábítók és az ő közreműködésükkel hal meg egyrészt Holofernesz (negatív szereplő), másrészt Keresztelő János (pozitív szereplő). A művészet számára Andrea Mantegna (1431–1069) festő és szobrász fedezte fel, aki abban a pillanatban formázta meg Juditot, amikor bőrsákba teszi Holofernesz levágott fejét, a festményen a zsákot hű szolgálója tartja. Rajta kívül még Sandro Botticelli (1445–1510) ábrázolta két képen Juditot: *A megölt Holofernesz megtalálása*, *Judit Holofernesz fejével* (a szolgáló kosárban viszi Holofernesz fejét, mellette megy Judit karddal a kezében). Számunkra fontos, hogy ezt a témát Janko Silan is feldolgozta mint bibliai oratóriumot. Július Pašteka a következőket írta ebben az összefüggésben: „Ez egészen ritka drámai alkotás irodalmunkban, méginkább az újabb korban. Bár az ószövetségi szereplők történetei nálunk teljesen nem maradtak ki – pl. Ignác Grebáč–Orlov *Ruth* (1913) vagy Karol Sidor *Tamar* (1923) c. színműve. Az ószövetségi Juditról szóló darab szerepelt a 17. századi jezsuita színház repertoárjában (Nagyszombatban 1648-ban), a 18. században ismertté vált az olasz Pietro Metastasio *Hős Judit avagy a megszabadított Betúlia* c. darabja, amelyet Juraj Palkovič fordított le (Vallásos színház, Nagyszombat, 1801)” (Pašteka, 1998, 265.) Pašteka ezekután felteszi a kérdést, miért ragadta meg a téma Janko Silant. Sejteni lehet, hogy a fiatal Silant mint a nemzet megmentésének allegorikus története ragadta meg. Emellett irodalmi-drámai műfajváltásról van szó, ahol felfedezhető az ún. allegáció, azaz a bibliai téma átírása irodalmi formába. (Pavera, 1999, 577–58.) Feltételezhetjük, hogy a szerző csak Judit könyvére támaszkodik és csak reprodukálja a Biblia szövegét. A szöveg 5 részből áll: Betúlia körülzárása, Judit, Judit és Holofernesz, Judit győzedelme, Apoteózis. A korabeli konnotációk pontosan meghatározhatók a főszereplő imája alapján is, mielőtt Judit elindulna az ellenség táborába.

Újszövetség

1. téma: Salome

Heródes és Heródiás témájának bibliai alapja van, Szt. Máté és Szt. Márk evangéliumában. Feldolgozta Gustave Flaubert *Heródiás* c. novellájában, aztán keletkezett Oscar Wilde *Salome* c. drámája (1891), amely Richard Strauss azonos című operájának alapja lett (bemutató 1905). A témát feldolgozta Pavol Országh Hviezdoslav is *Heródes és Heródiás* c. drámájában. Eből következik, hogy Hviezdoslav drámáját szélesebb összefüggésekbe lehet helyezni. A festészetben összemosódik Holofernesz meggyilkolásának motívuma Keresztelő Szent János lefejezésével. Idősebb Lucas Cranach (1472–1553) Salomét hercegnőként festette le, amint Keresztelő Szent János fejét tartja. A kép címe *Salome*. Caravaggio (1573–1610) szintén festett egy képet *Salome Keresztelő Szent János fejével* címmel. Salome a múlt században inspirálta Gustav Moreau (1826–1898) szimbolista festőt. Ez a festő festette a *Salome Heródes előtt táncol* és a *Látomás* c. képeket. Míg a festők egyértelműen Saloméra összpontosítanak, addig az irodalomban ez nem olyan egyértelmű. Erről tanúskodnak a művek címei is: Gustave Flaubert: *Heródiás*, Oscar Wilde: *Salome*, Hviezdoslav: *Heródes és Heródiás*. Hviezdoslav ún. királydrámát alkotott a témából, amelyet Shakespeare-től ismerünk. Maga a lefejezés csak a 4. felvonásban van, a szerző addíciót alkalmazott – kiegészítette a témát a szociális motívummal, emellett az erkölcsi elv továbbra is erős, bár összekapcsolódik a társadalmi motívummal. Magában a tragédiában nem Salome a főszereplő, hanem Heródes és Heródiás. Akárhogyan is, a társadalmi szempont a fő itt: a tragédia egyben a korabeli társadalom, a zsarnokság, a hatalom a nép kárára való gyakorlásának kritikája. A szerző az *Agar* (1883), a *Ráchel* (1891) és a *Káin* (1893) c. bibliai témák feldolgozása után jutott el ide. A tragédiát 1908 végén fejezte be. Ez azt bizonyítja, hogy irodalmainkban nemcsak a filozófiai vagy a teológiai szempont az uralkodó, hanem mindig megjelenik a szociális és társadalmi szempont is. A bibliai témának is van általában ilyen tanulsága is.

2. téma: Jézus Krisztus

Jézus Krisztus és a 12 apostol rendszeresen megjelenik a művészetekben, természetesen a szlovák és a magyar irodalomban is. Természetesen itt nem kell foglalkozni minden személlyel, aki Jézus Krisztus körül mozog vagy kapcsolatba kerül vele (Lázár, Mária, Márta, Barabás, Pilátus stb.). A heródesi csecsemőgyilkosság Hviezdoslav *Ráchel* c. versének is témája, de magát Heródest feldolgozta Svetozár Hurban Vajanský is, csak hogy a témából éles magyarellenes verset kreált. Csak a gyilkos motívumát használta fel, a bibliai témából csak a gyilkos és a gyilkosság maradt. Heródes az érzéketlen, már-már szadista magyar jelképévé válik. Inkább az erőszakos elnemzetietlenítésről van szó, tehát ez bibliai motívumon alapuló vers, de nem a bibliai téma feldolgozása. Való igaz, erős, kellemetlen vers, amellyel a tolerancia és a megértés érvényesítésének korában nagyon óvatosan kell bánni, de nem lehet kihagyni a bibliai témájú versek teljes repertoárjából. Itt már nincs szó a Biblia alapján írt versről, csak bibliai motívumokról. Maga a téma más jellegű, mint ahogy az a Biblia alapján várható. Ez inkább az előszöveg, az archiszöveg variálása, elhajlítása. A társadalmi, nemzeti témáktól az irodalom később eljut az episztemologikus, majd ontologikus helyzetig. És akkor kezdenek el érdeklődni a szerzők Júdás gyilkossága iránt. Ezeket a kérdéseket érinti Kodolányi János *Én*

vagyok c. művében (1972). Itt nem Jézus Krisztus a főszereplő, hanem Jehuda bar Simon, azaz Júdás. Júdás mint Jézus árulója. Valóban, az árulás külön témája azoknak a szerzőknek, akik az elnyomás idején éltek, ezért gyakran nyúlnak ehhez a témához.

Ebből, amit felvázoltam, kiviláglik, hogy a művészeti alkotások sokat merítenek a Bibliából. A bibliai és vallásos témák – ha keresztény alapon dolgozzák őket fel – együttélésre, nagyvonalúságra és megbocsátásra tanítanak. Szeretetre tanítanak, de a bűn, a gyűlölet és minden rossz tulajdonság elítélésére is. Ez a bibliai témák ún. afirmatív feldolgozása gyakran az allegáció elve alapján. De létezik konrtoverz eljárás is, melynek alapja a szubverzió. A szubverzív eljárás tipikus példája Ken Russel *Szalóme* c. filmje, ahol az erkölcsi tanulság vagy a szimbolizmus korabeli szépség helyén az undor van. A *Jézus Krisztus szupersztár* c. híres rockopera sem afirmatív feldolgozása a bibliai témának.

Végezetül:

A tudományágat, amely a bibliai témák esztétikai formába történő irodalmi feldolgozásával foglalkozik, irodalmi exegetikának kellene nevezni. Azt a tudományágat, amely a bibliai témák művészeti feldolgozását tűzi ki célul, művészeti exegetikának kellene nevezni. Az irodalomelméleten, valamint a szöveginterpretáción belül mindkét tudományág kiegészítheti és kölcsönösen gazdagíthatja egymást.

Irodalom

- Doležel, Lubomír: *Kapitoly z dějin strukturální poetiky*. Brno: Host 2000. ISBN 80-7294-003-1.
- Fenyő György: *A Biblia az irodalomban*. Budapest: Korona Nova Kiadó 1998. ISBN 963-9128-139
- Gabiková, Suzi: *Selhala moderna?* Olomouc: VOTOBIA 1995. ISBN 80-85885-20-4
- Gecse, G.–Horváth, H.: *Malý lexikon Biblie*. Bratislava, Nakladateľstvo Spektrum 1990. ISBN 80-218-0038-0
- Kiss Szemán Róbert: *Slovenská literatúra pre 1. ročník gymnázia*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2000. ISBN 963 19 0988 3
- Nietzsche, Friedrich: *Duševní aristokratizmus*. Olomouc: VOTOBIA 1993. ISBN 80-85619-87-3
- Pašteka, Július: *Pohlady na slovenskú dramatikú, divadlo a kritiku*. I. Bratislava: Národné divadelné centrum 1998. ISBN 80-85455-62-5
- Pavera, Libor: *Otázky a otázniky nad intertextualitou*. In: Žilka, Tibor (edit.): *Intertextualita v postmodernom umení*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 1999, s. 53–60. ISBN 80-8050-276-5
- Pethő Bertalan: *A posztmodern*. Budapest: Platon 1991. ISBN 963 14 1629 1
- Sväté Písmo Starého i Nového zákona*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2000. ISBN 80-7162-326-1
- Žilka, Tibor: *Postmoderná semiotika textu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2000. ISBN 80-8050-246-3

ADAPTÁCIA A UMELECKÁ EXEGETIKA

A d a p t á c i a (z franc. 'adaptation' úprava, prepis) sa ako odborný názov (termín) používa vo viacerých vedeckých disciplínach. V biológii znamená prispôsobenie sa organizmu – živočíchov i rastlín – novým životným podmienkam; v sociológii sa vyskytuje v podobnom zmysle slova – znamená prispôsobenie sa jednotlivcov a sociálnych skupín spoločenským podmienkam. V druhom prípade ide hlavne o interaktívne osvojenie sociálnych noriem jednotlivcami kolektívu, society, prípadne národnosti či celého národa.

V súvislosti s umením sa výraz používa vo význame úpravy alebo tvorivého prepisu literárneho diela na iný text – na dramatické (divadelné), filmové, televízne alebo rozhlasové dielo. Z Hečkovho románu *Červené víno* prepisom vznikla televízna adaptácia, z románu Ladislava Balleka *Pomocník* divadelná hra a film, z cyklu noviel *Južná pošta* toho istého autora film, podľa novely Mila Urbana *Za Výšným mlynom* sa zrodila opera Eugena Suchoňa *Krútnava*. Niektoré témy vo svetovom umení sa viackrát prepracúvali, resp. adaptovali. Uvedieme iba dve z nich:

1. Téma o Faustovi (= téma o zapredaní duše diablovej) má podľa dochovaných prameňov pôvod v existencii doktora Fausta v období reformácie. Johannes Faust (približne 1480–1540) bol nemeckým alchymistom, astrológom a mágom, slávnym sa stal vďaka literárnym spracovaniam jeho života, lebo vieme o ňom veľmi málo. Prototyp Faust bol zmesou stredovekého alchymistu a renesančného učenca, presvedčeného o moci človeka nad prírodou. Faustovská tematika oživuje európske umenie už vyše 400 rokov a jej história sa začína vydaním tzv. *Ludovej knihy* o Faustovi vo Frankurte nad Mohanom v roku 1587, pričom vieme, že v tom istom meste sa narodil Johann Wolfgang Goethe, ktorý najviac preslávil túto postavu, mnohými považovaného za šarlatána a vagabunda. Kniha o Faustovi bola v roku 1592 preložená a vydaná v angličtine a dnes sa tento preklad uvádza v odbornej literatúre skratkou *EFB* (English Faustus Book). Táto kniha sa stala východiskom pre vznik prvej drámy o Faustovi a jej autorom bol anglický dramatik a súčasník Shakespeara – Christopher Marlowe. V 19. storočí z Goetheho diela vzniká opera Ch. Gounoda *Faust a Margaréta* (premiéra v r. 1859 v Paríži). V 20. storočí táto tematika má nespočetné množstvo spracovaní – vznikajú nové drámy, poviedky, opery, bábkové hry, novely, básnické skladby dlhšie i kratšie (Žilka, 2000, 157–170). Navyše túto tému objavil film a tak isto rozhlas a televízia, ale naďalej sa o ňu zaujíma aj divadlo. V Českej republike napr. HaDivadlo v Brne má v reportoári hru anglického autora Marka Ravehilla *Faust (Faust je mŕtvy)*, v Poľsku spracoval danú tému Leszek Kołakowski pod názvom *Faust* ako básnickú skladbu. V českej literatúre existuje aj novší román s touto tematikou a jeho autorom je Robert Branda. Román vyšiel v r. 1998 pod názvom *Klíč k oběma světům*. Kniha je napísaná na spôsob počítačovej hry: hlavná postava cez záhadné počítačové hry, ktoré vytvoril slávny predchodca Wagner, neustále pátra, cestuje a ocitá sa v nebezpečných situáciách. Faustovská tematika sa tu rozvíja ako počítačová hra na princípe záhady a jej lúštenia. Faust teda preniká aj do novších foriem zábavy a umeleckého stvárnenia.

2. Téma o Othellovi (= téma o žiarlivosti) má pôvod v renesancii a prvý ju spracoval taliansky autor Giambattista Cinzio Giralaldi (1504–1573) pod názvom *Maur a Desdemona*. Vzorom mu bol Boccacciov *Dekameron*, dokonca podobne aj rámcovo podanie príbehov. Na lodi skupina mužov a žien z Ríma do Marseille rozpráva príbehy a jeden z nich je o Maurovi a Desdemone. Tento príbeh sa stal podkladom pre Shakespeara, pre jeho drámu (tragédiu) o Othellovi, ktorý nasledoval hneď po Hamletovi. Bolo to na začiatku 17. stor. (1604), v čase najtvorivejšieho obdobia slávneho anglického dramatika. Iba pripomíname, že od toho istého autora čerpal Shakespeare námet aj pre svoju hru *Oko za oko*. Pre nás je dôležitejšie, že hru o Othellovi poznáme ako Verdiho operu, ktorá vznikla z libreta Arriga Boita (premiéra v roku 1887 v Miláne).

Prirodzene, príkladov by bolo oveľa viac, ale nám ide skôr o ilustráciu adaptácie a adaptačného nadväzovania v rámci umenia. Tak či onak, adaptácia vyžaduje tvorivý prístup k originálu a rešpektovanie zákonitostí nového umenia (v dráme vyostrenie konfliktu a naopak – utlmenie, až eliminovanie opisných častí). Adaptácia sa realizuje istými posunmi; pri týchto posunoch sa uplatňujú tieto postupy: 1. eliminácia (vynechanie častí, resp. istých prvkov – môže byť vynechaná postava, dokonca aj časť deja); 2. adícia (rozšírenie pôvodného diela o nové pasáže, časti, postavy); 3. kontaminácia (z viacerých textov sa môže vytvoriť nový text). Pri výpustke (eliminácii) sa dej dynamizuje, dokonca sa môže zmeniť celá koncepcia diela. Rozšírením textu autor obyčajne tvorivo zasahuje do deja, lebo v ňom rozvíja isté významové časti. Pri kontaminácii autor čerpá z viacerých prameňov, ale môže byť kontaminovaná aj postava. Vo filme argentínskeho režiséra Luisa Puenza *Mor* (1994), ktorý je adaptáciou rovnomenného románu A. Camusa, sa z dvoch mužských postáv – z novinára Ramberta a kronikára udalostí Tarroua – vytvorila jedna ženská postava novinárky.

Pri adaptácii existujú dve možnosti prepisu textu z hľadiska tvorcu (autora):

1. Autor sám prepíše (adaptuje) svoje literárne dielo na iný druh umenia. P. Jaroš napr. sám prepisoval svoje texty na scenáre (pomohol aj režisér). Samotná adaptácia vo svojej realizačnej fáze je však zväčša kolektívna práca.

2. Pôvodný literárny text prepíše (adaptuje) iný autor. Ballekov román *Pomocník* prepísal Ondrej Šulaj na dramatický text, čiže uskutočnil dramatizáciu literárneho textu.

V období moderny a hlavne postmoderny sa adaptácia (adaptačné nadväzovanie) stala neodmysliteľným javom umeleckého procesu (Pethő, 1992, 70–71). Ak pojem adaptácie rozšírime o adaptačné nadväzovanie, tak do tohto okruhu špecifických problémov môžeme zahrnúť aj nadväzovanie jedného literárneho textu na iný text, na text, ktorý vznikol skôr. Takto román Thomasa Manna *Jozef a jeho bratia* možno vysvetliť ako dielo vychádzajúce zo Starého zákona, kde sa tento príbeh nachádza. Joyceov román *Ulysses* tiež voľne nadväzuje na Homérovu Odyseu, ale vo svojej podstate ju pretvára, dáva samotnému deju úplne iný zmysel. Tento jav Lubomír Doležel nazýva literárnou adaptáciou, hlavnými kanálmi transdukcie sú tie spôsoby aktívneho spracovania, ktorými je literárny text transformovaný do iného literárneho textu (Doležel, 2000, 189). V takýchto súvislostiach musíme pracovať s dvoma pojmami: pretext – posttext. Pretextom je východiskový text, prvovzor, no a posttextom je cieľový text, nadväzujúci na pretext. Prapôvodný text niekedy nazývame aj architextom – architextom pre príbeh o

Salome je biblia. Z tohto hľadiska je Homérov epos pretextom pre Joyceov román *Ulysses*. Joyceov román je kontroverzným spracovaním pretextu, lebo jeho podstatu (vznešený obsah) obracia naruby, parodizuje ho, stavia sa k nemu ironicky. Vysoké hodnoty obsiahnuté v pretexte sa zásadne menia a nadobúdajú opačný význam. Svedčia o tom aj postavy: Bloom vo funkcii moderného Odyssea nie je vznešeným, ale obyčajným predstaviteľom írkej (dublinskej) spoločnosti, jeho manželka ako moderná Penelopa nie je prototypom vernosti ako slávna predchodkyňa z eposu, lebo má milenca a svojím zmýšľaním je úplným náprotivkom literárneho prototypu z pretextu. Joycovo dielo (posttext) teda odkazuje, nadväzuje na dielo z antiky, no zároveň aj popiera tematické osobitosti, vlastnosti Homérovho diela. *Ulysses* je negáciou estetických a umeleckých kvalít, hodnotových rovín východiskového textu. Ak by sme však neidentifikovali pretext ako základ, ako východisko pre zrod nového textu, sotva by sme pochopili parodizačný zámer autora so všetkými komponentmi a významovou náplňou.

Iba na okraj poznamenávame k Joyceovmu románu, že sa celý dej rozsiahleho diela odohráva v jeden deň, a to 16. júna 1904 v Dubline, odkiaľ autor pochádzal. Tento deň si Dublinčania na základe svetoznámeho románu zvolili za sviatok, ktorý každý rok oslavujú a volajú ho Bloomsday podľa hlavnej postavy. Je to dôkaz ako prechádza v súčasnosti fikcia (dej a postavy vymysleného románu) do reality, a nie naopak!

Iný typ nadväznosti reprezentuje dielo Thomasa Manna *Jozef a jeho bratia*, v ktorej autor siaha na biblický príbeh z 1. knihy Mojžišovej zo Starého zákona. Jednotlivé postavy z biblie autor rozvíja, dáva im jasné (ľudské) kontúry, pričom si zachováva biblický charakter celého príbehu. Hlavná postava je však predstaviteľom „duševného aristokratizmu“, ktorý je výplodom filozofických úvah F. Nietzscheho na počiatku vzniku literárnej moderny (Nietzsche, 1993, 53). Individuum proti mase, vyvolenec ako vydedenec, to je celkový „obraz“ charakteru Jozefa. Ako predstaviteľ výnimočnosti, obľúbencu provokuje, ba stáva sa nenávideným medzi svojimi bratmi. Jeho výstrednosť a prevaha nad ostatnými vyvoláva nenávisť, preto ho chcú zabiť, ale potom ho iba predajú do Egypta. Autor umeleckým „jazykom“ dokazuje, že zlo páchajú priemerní, slabí, podrobení a zbabelí ľudia; u nich je – ako tvrdí F. Nietzsche – ríša zla najobsiahlejšia. Najnižší človek bude vidieť ríšu zla všade – aj brat sa môže stať jeho nepriateľom, lebo ho prevyšuje, svojím duchom stojí nad ním. Jozef je reprezentantom „nadčloveka“ v zmysle filozofie F. Nietzscheho; je to filozofia modernizmu, moderného človeka. Človek je netvor a nadtvor, uvažuje Nietzsche. Jozef je nadtvor („nadčlovek“) oproti bratom, ktorí reprezentujú davový priemer. A keď uvažujú o zabíjaní brata alebo keď ho predávajú, stávajú sa netvormi.

Už tu badať zásadný rozdiel medzi literárnou modernou a postmodernou, lebo pokiaľ moderna bola založená na tvorivom princípe väzby posttextu na pretext, postmoderna si viac zakladá na dekonštrukcii pretextu posttextom. Pretext je východiskom, prvorozorom, slúžiacim ako podklad pre dekonštrukciu (rekonštrukciu). Výraz postmoderna je synonymom termínu pluralita a zároveň je výrazom (znakom) straty dôvery k akémukoľvek štýlovému prúdu v umení (Gabliková, 1995, 76). Namiesto homogenity a jednote nastupuje tyrania slobody aj v umení. Táto tyrania slobody sa v nemalej miere dotýka aj spracovania tém s biblickým námetom.

V rámci biblických tém ide hlavne o nasledujúce okruhy: a) Biblia ako architekt. Ježiš Kristus ako postava v umeleckých dielach.; b) Salome ako postava v umeleckých dielach (Biblia, G. Flaubert, O. Wilde, R. Strauss); c) Biblické témy ako architekt pre umenie; témy súvisiace s Veľkou nocou (posledná večera, ukrižovanie, vzkriesenie atď.); d) Dekalóg a jeho spracovanie v modernom a postmodernom umení. Biblický základ majú tieto témy: a) Salome ako téma v literatúre (umení); b) Jozef a jeho bratia (Biblia ako architekt a rozličné spracovania témy); c) Vzkriesenie (zmŕtvychvstanie) Ježiša Krista ako téma; d) Križová cesta ako téma a alúzia v umení (biblický základ); e) Dekalóg v umeleckom spracovaní; f) Svätý Cyril a Metod v umeleckom spracovaní (legendy, výtvarné umenie, poézia, próza); g) Exodus ako biblická téma. Jej výskyt v umení (výtvarné umenie, literatúra); h) Judáš ako postava (symbol zrady); rozličné premeny tejto postavy v umení.

Pravda, biblickú tematiku možno rozšíriť aj o texty náboženskej proveniencie v rámci literatúry s výraznou dominanciou étosu. Pri rozbere náboženských tém možno riešiť aj osobitosti teórie žánrov. Uvediem aspoň jeden príklad:

Mikuláš Šprinc: *Umelecký životopis svätca* (1996) ako východiskový román (novela) o živote sv. Svorada v súvislosti rozborom Maurovej legendy o sv. Svoradovi a Benediktovi (Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martiris). Osobitný dôraz možno z hľadiska teórie klásť na legendu ako náboženský žáner, ale zároveň možno vymenovať a charakterizovať aj niektoré stredoveké náboženské prozaické žánre (Kiss Szemán, 2000, 65):

- hagiografia: zbierka životopisov svätcov;
- legenda: životopis svätca alebo svätcov;
- kázeň: reč s náboženským obsahom;
- homília: kázeň, vysvetľujúca biblický text;
- misál: obradná kniha omše;
- postila: vysvetlenie biblických miest, na ktoré sa vzťahuje kázeň;
- parabola: podobenstvo založené na alegorickom princípe;
- exemplum: krátky príbeh zo života, oživujúci rozprávanie (kázeň);
- evanjeliár: zbierka všetkých vybraných textov z Biblie, ktoré sa čítajú na nedeľných a sviatočných bohoslužbách.

Ak z tohto hľadiska pristúpime k zvolenej téme, hneď musím povedať, že v Maďarsku existuje publikácia, obsahujúca návod na vyučovanie literatúry s biblickou tematikou. Ide o učebnicu, ktorej autorom je György Fenyő a má názov *A Biblia az irodalomban* (1998, Biblia v literatúre). Používa sa v jednom gymnáziu v Budapešti, kde sa experimentuje v rámci tzv. Komplexného estetického a vzdelávacieho programu. Kniha po úvode obsahuje osobitnú časť s témami Starého zákona (stvorenie človeka, Kain a Ábel, potopa, desatoro, žalmy, prorok Jonáš a iné), s témami z Nového zákona (narodenie Krista, ukrižovanie Krista, márnotrátyn syn, apoštol Pavol a iné). Pravda, nejde tu iba o maďarskú literatúru, dokonca ani iba o literatúru vcelku, lebo kniha obsahuje aj rozbor malieb (obrazov) s biblickou tematikou (Michelangelo: Stvorenie Adama, Pieter Bruegel st.: Babylónska veža, Michelangelo: Mojžiš, Rembrandt: Saul a Dávid, Michelangelo: Jonáš, Hieronymus Bosch: Nosenie kríža, Albrecht Dürer: Štyria apoštoli, Rembrandt: Návrat márnotrátneho syna).

Hoci názov nepoužil, ale existenciu literárnej exegetiky nastolil už Herman Northrop Frye (1912–1991), ktorý sa narodil v kanadskom štáte Quebec. Vyštudoval angličtinu a filozofiu, neskôr získal diplom aj z teológie. Po štúdiách sa stal profesorom literatúry a kriticismu na Victoria College na Oxfordskej univerzite. Ako hosťujúci profesor prednášal na rôznych univerzitách po celom svete. Jeho teoretické práce a eseje významne ovplyvnili nielen americký, ale najmä európsky kriticismus. Jednou zo základných prác Fryovej teórie je kniha *Anatómia kriticismu*.

Fryova kritická teória je založená na archetypálnej kritike literárneho diela podľa tzv. Veľkého kódu. Názov si prepožičal od anglického romantického básnika, rytca a popredného mystika Williama Blakea (1757–1827). V jednej zo svojich mystických esejí totiž nazval kánon západnej literatúry – Bibliu – Veľkým kódom. Sám Frye sa štúdiu Starého a Nového Zákona venoval dlhé roky. Nakoniec dospel k presvedčeniu, že literatúra kresťanských krajín je priamo i nepriamo ovplyvnená a komponovaná na základe nábožensko-etického kódexu: Biblie. Exegéza tejto posvätej knihy ho utvrdila v prezentovanom postoji metaforického veľdiela ukrytého istým spôsobom v každom literárnom diele. Archetypy, obsiahnuté v Biblii, sa stávajú podvedomým dedičstvom „kresťanského“ človeka a ako také ich aj chápe a aplikuje. Frye dôvodí napríklad nevysvetliteľnosťou vesmíru – Big-Bang – ako vedecká teória nie je dostatočne finalizovaná a už vôbec nie transcendentná, aby uspokojila vrodené duchovné a „mystické“ potreby jednotlivca. Počiatok Vesmíru teda naďalej zostáva záhadou a tak svojou špecifickou mystikou umožňuje udržiavať pri živote mytológiu a mýty o stvorení a počiatku sveta. Hoci jediným zdrojom týchto mýtov nie je kresťanský biblický kánon, čo si Frye sám uvedomuje, skúma práve jeho vplyv na západnú literatúru kresťanského obdobia.

Podľa Fryeovej teórie v kresťanskom svete koexistujú dva druhy mytológie: originálna mytológia reprezentovaná Bibliou a tzv. „nová“ mytológia reprezentujúca štruktúru literárneho diela. Príliš širokú koncepciu Frya možno redukovať iba na umelecké diela, ktoré vychádzajú z Biblie ako pretextu.

A teraz konkrétne k téme! Zúžime teraz problematiku na postavy, vyskytujúce sa v Biblii. Najprv budeme hovoriť o témach zo Starého zákona, potom o témach z Nového zákona, a to bez nároku na komplexnosť.

Starý zákon

1. téma: Jozef a jeho bratia. Táto téma sa vyskytuje v maďarskej literatúre u jedného z najvýznamnejších básnikov povojnovej éry. Sándor Weöres v básni *Józsefet eladják testvérei* (Jozefa predajú bratia) spracoval biblický námiet, známy aj z románu Thomasa Manna. Lenže v poéme maďarský básnik prenáša ťažisko textu na predaj Jozefa – prichádza najprv za bratmi do Síchemu pekne oblečený, v kráľovskom rúchu, čo vyvoláva ešte väčší odpor u bratov. Bratia sú vykreslení ako rebelanti, buriči, ktorí plienia, rabujú. Jozef má za úlohu utíšiť nespokojnosť, no vyvoláva závisť u bratov a chce ho najprv zabiť. Ruben ho zachráni: vrhnú ho do studne. Púšťanie Jozefa do jamy a jeho opätovné vyťahovanie je predobraz pohrebu a vzkriesenia Ježiša Krista. Iba na okraj poznamenáme: aj vyvrhnutie Jonáša veľrybou predznamenáva vzkriesenie Ježiša Krista. Do

Síchemu prichádzajú kupci a Juda navrhne, aby Jozefa predali. Predajú ho za 20 zlatých toliarov, potom sa s ním lúčia, ba každý ho aj pobožká. A tu je najdôležitejšia časť básne, lebo básnik v tejto súvislosti zdôrazňuje: tak sa stal Jozef predchodcom tých, ktorých neskôršie (v neskorších časoch) najprv pobožkali a potom predali. Tu sa báseň končí, niet pokračovania, iba je naznačené, aké útrapy musel znášať Jozef počas cesty cez púšť. Ponaučenie: vyvolený vyvoláva odpor aj u bratov, lebo lepšie je ho nezabiť, ale predat', keďže z predaja je dvojaký osôh – zbavia sa najuznávanejšieho a najtalentovanejšieho brata, no zároveň dostávajú zaň aj peniaze. Z toho vyplýva, že biblické témy vo svojej podstate obyčajne obsahujú etické posolstvo, etickosť je súčasťou estetického kódu.

2. téma: Judit (Judita). Vychádza sa tu zo starozmluvného spisu, ktorý sa nie vždy dostáva do kánonu, ale pre umenie je to vďačná téma (Sväté Písmo, 2000, s. 862–887; Gecse–Horváth, 1990, s. 95–96). V umení sa táto téma spája s témou Salome z Nového zákona, keďže obidve témy vyvolávajú podobné konotácie. V obidvoch prípadoch vystupujú mladé ženy ako zvodkyne, hoci ich úloha je úplne odlišná – Judit sama zabíja Holofernesa, Salome žiada sťatie hlavy Jána Krstiteľa. Obidve sú však zvodkyne a ich pričinením dochádza k smrti jednak Holofernesa (maximálne záporná postava), jednak Jána Krstiteľa (maximálne kladná postava). Tému pre umenie objavil predstaviteľ quatrocen-ta, maliar a rytec Andrea Mantegna (1431–1506), ktorý spodobil Juditu v okamihu, keď vkladá uťatú Holofernesovu hlavu do koženého vreca, pričom na maľbe vrece drží jej verná slúžka. Popri ňom ešte Sandro Botticelli (1445–1510) zobrazil na dvoch obrazoch Juditu: *Nájdienie zabitého Holofernesa*; *Judita s Holofernesovou hlavou* (slúžka v košíku nesie hlavu Holofernesa a pri nej kráča s mečom v ruke Judita). Čo je pre nás dôležité, že túto tému spracoval aj Janko Silan ako biblické oratórium. Július Pašteka v tejto súvislosti napísal: „Je to celkom zriedkavý dramatický útvar v našej literatúre, tobôž v novšom období. Avšak príbehy starozákonných postáv sa u nás celkom neobchádzali – napr. Ignác Grebáč-Orlov napísal hru Ruth (1913), Karol Sidor hru Tamar (1923). Hra o starozákonnej Judite bola v 17. storočí aj v repertoári jezuitskeho divadla (v Trnave r. 1648), v 18. storočí stala sa známa hra talianskeho autora Pietra Metastasia: *Hrdinská Judita* aneb oslobodená Betúlia vyšla v preklade Juraja Palkoviča (Duchovné divadlo, Trnava 1801).“ (Pašteka, 1998, s. 265). J. Pašteka si potom kladie otázku, prečo zaujala táto téma Janka Silana. Možno sa domnievať, že téma zaujala mladého Silana predovšetkým ako alegorický príbeh záchranu vlastného národa. Ide pritom o literárno-dramatickú obmenu žánru, kde prevláda tzv. alegácia, t. j. záväzný prepis biblického námetu do literárnej podoby (Pavera, 1999, s. 57–58). Predpokladá sa, že autor tu vychádza iba z Knihy Judit a iba reprodukuje text z Biblie. Text má 5 častí: Obliehanie Betúlie; Judit; Judit a Holofernes; Víťazstvo Judit; Apoteóza. Dobové konotácie sú presne identifikovateľné aj z modlitby hlavnej postavy, keď sa Judit chystá odísť do tábora nepriateľa:

...nech Tvoja spravodlivosť ich raz skrotí
podobne, bo si veľmi dôverujú
vo svojich vozoch, v oštepoch a kujú
záhubu môjmu strýzenému ľudu.
Zachráňže túto zem, ach, túto hrudu...

Nový zákon

1. téma: Salome. Téma o Salome (Herodes a Herodias) má prapôvod v Biblii, a to v Evanjeliu sv. Matúša a v Evanjeliu sv. Marka. Spracoval ju Gustave Flaubert ako novelu *Herodias*, potom vznikla dráma Oscara Wilda pod názvom *Salome* (1891), ktorá sa stala základom pre rovnomennú operu R. Straussa (premiéra v roku 1905). Ale danú tému spracoval aj Pavol Országh Hviezdoslav ako drámu pod názvom *Herodes a Herodias*. Z toho vyplýva, že Hviezdoslavovu drámu možno zasadiť do širšieho kontextu. V maliarstve sa prelína motív vraždy Holofernesa s motívom sťatia hlavy Jána Krstiteľa. Lucas Cranach st. (1472–1553) namaloval Salome ako princeznú, držiacu podnos s Jánovou hlavou. Obraz má názov *Salome*. Maliar Caravaggio (1573–1610) tiež namaloval obraz pod názvom *Salome s hlavou Jána Krstiteľa*. Salome v minulom storočí inšpirovala symbolistického maliara Gustava Moreaua (1826–1898). Tento maliar namaloval obrazy pod názvom *Salome tancujúca pred Herodesom* a *Zjavenie*. Pokiaľ maliari sa jednoznačne sústreďujú na Salome, v literatúre to také samozrejmé nie je. Svedčia o tom aj názvy diel: Gustave Flaubert: *Herodias*; Oscar Wilde: *Salome*; Hviezdoslav: *Herodes a Herodias*. Hviezdoslav z témy vytvoril tzv. kráľovskú tragédiu, akú poznáme u Shakespeara. Samotné sťatie hlavy je až v 4. dejstve, ale autor použil tzv. adiciu – rozšíril tému o sociálny motív, pričom morálny princíp je naďalej silný, ba je skĺbený so sociálnym motívom. Princíp pridávania prvkov voláme v teórii adiciou oproti substitúcii, kontaminácii a eliminácii. V samej tragédii nie Salome je hlavnou postavou, ale Herodes a Herodias sú ústrednými postavami deja. Hocijako prevláda tu sociálne hľadisko: tragédia je zároveň kritikou vtedajšej spoločnosti, tyranie, neprimeraného uplatňovania moci na úkor ľudu. Autor sa k tomu dostal po vytvorení biblického cyklu: *Agar* (1883), *Ráchel* (1891), *Kain* (1893) atď. Tragédia bola dovŕšená koncom roku 1908. Svedčí to o tom, že v našich literatúrach nedominuje iba filozofický či teologický aspekt, ale vždy sa vynorí sociálny a spoločenský aspekt zároveň. Aj biblická tematika má obyčajne aj takúto výpovednú hodnotu.

2. téma: Ježiš Kristus. Ježiš Kristus a 12 apoštoli sa sústavne vyskytuje v umení, prirodzene aj v slovenskej a maďarskej literatúre. Pravdaže, tu treba brať do úvahy všetky postavy, ktoré sa pohybujú okolo Ježiša Krista alebo sa s ním dostávajú do kontaktu (Lazar, Mária, Marta, Barabáš, Pilát atď.). Vraždenie nemluvniatok Herodesom je témou Hviezdoslavovej básne *Ráchel*, ale samotného Herodesa spracoval aj Svetozár Hurban Vajanský, lenže z témy urobil ostrú protimaďarskú báseň. Využil iba motív vraha, ale tu z biblickej témy zostáva iba vrah a vražda. Herodes sa stáva symbolom bezcitného, až sadistického Maďara. Ide tu skôr o tému odnárodňovania násilným spôsobom, t. j. je to báseň na motívy Biblie, ale nie o spracovanie biblickej témy. Isteže, je to silná, nepríjemná báseň, s ktorou v období presadzovania tolerance a porozumenia treba veľmi citlivo zaobchádzať, ale nemožno vynechať z celkového repertoáru básní na biblickú tému. Tu už nemáme do činenia so spracovaním biblického námetu, ale vznik básne na motívy Biblie. Samotná téma je v inej polohe, ako by sa dalo predpokladať podľa Biblie. To je skôr istý druh variácie a odklonu od pretextu či architektu. Zo sociálnych, národných tém sa literatúra neskoršie dostáva do epistemologickej a potom do ontologickej polohy. A vtedy sa autori začínajú zaujímať napr. o Judášovu zradu. Týchto otázok sa

dotýka vo svojom románe aj maďarský prozaik János Kodolányi v diele *Én vagyok* (1972, Ja som). Hlavnou postavou tu nie je Ježiš Kristus, ale Jehuda bar Simon, teda Judáš. Judáš ako zradca Ježiša Krista. Pravdaže, zrada je osobitnou témou autorov, ktorí žili v totalite, preto často siahajú po tejto téme.

Z toho, čo som tu načrtol a pokúsil vysvetliť, jasne vyplýva, že umelecké diela veľa námetov čerpajú z Biblie. Biblické a náboženské témy, ak sú spracované na kresťanských základoch, upokojujú, učia nás spolunažívaniu, veľkorysosti, odpúšťaniu. Učia nás k láske k blížnemu, ale aj k odsúdeniu hriechu, nenávisti a všetkých zlých vlastností. To je tzv. afirmatívne spracovanie biblických námetov často na princípe alegácie. Ale existuje aj kontroverzný postup, založený na subverzii. Typickým príkladom na subverzívny postup je film Kena Russela *Salome*, kde namiesto mravného ponaučenia alebo krásy z obdobia symbolizmu prevláda hnus. Ani známa rocková opera *Ježiš Kristus superstár* nie je afirmatívnym spracovaním biblického námetu.

Z á v e r: disciplína, ktorá sa zaoberá literárnym spracovaním biblických námetov do estetickej podoby by sa mala nazývať *literárnou exegetikou*; náuka zaoberajúca sa umeleckým stvárnením biblických príbehov a motívov by sa potom mohla volať *umeleckou exegetikou*. V rámci teórie literatúry (umenia) či interpretácie textu (umeleckého artefaktu) sa obidve disciplíny navzájom môžu dopĺňať a prelínať.

Literatúra

- Doležel, Lubomír: *Kapitoly z dějin strukturální poetiky*. Brno: Host 2000. ISBN 80-7294-003-1.
- Fenyő György: *A Biblia az irodalomban*. Budapest: Korona Nova Kiadó 1998. ISBN 963-9128-13-9
- Gabliková, Suzi: *Selhala moderna ?* Olomouc: VOTOBIA 1995. ISBN 80-85885-20-4
- Gecse, G.–Horváth, H.: *Malý lexikon Biblie*. Bratislava, Nakladateľstvo Spektrum 1990. ISBN 80-218-0038-0
- Kiss Szemán Róbert: *Slovenská literatúra pre 1. ročník gymnázia*. Budapešť: Nemzeti Tankönyvkiadó 2000. ISBN 963 19 0988 3
- Nietzsche, Friedrich: *Duševní aristokratizmus*. Olomouc: VOTOBIA 1993. ISBN 80-85619-87-3
- Pašteka, Július: *Pohľady na slovenskú dramatikú, divadlo a kritiku*. I. Bratislava: Národné divadelné centrum 1998. ISBN 80-85455-62-5
- Pavera, Libor: *Otázky a otázniky nad intertextualitou*. In: Žilka, Tibor (edit.): *Intertextualita v postmodernom umení*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 1999, s. 53–60. ISBN 80-8050-276–5
- Pethő Bertalan: *A posztmodern*. Budapest: Platon 1991. ISBN 963 14 1629 1
- Sväté Písmo Starého i Nového zákona*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2000. ISBN 80-7162-326-1
- Žilka, Tibor: *Postmoderná semiotika textu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2000. ISBN 80-8050-246-3

PRÍHOVOR PREDSEDU PARLAMENTU JUDR. PAVLA HRUŠOVSKÉHO NA SLÁVNOSTNOM ZASADNUTÍ NÁRODNEJ RADY SR PRI PRÍLEŽITOSTI 10. VÝROČIA VZNIKU SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vážený pán prezident, vážený pán predseda vlády, vážené poslankyne, vážení poslanci, vážení ministri, vážení členovia diplomatického zboru, vážení predstavitelia cirkví, vážení spoluobčania!

Láska, šťastie a zdravie sú základným predpokladom pokoja, ktorý všetci tak veľmi potrebujeme. Rád by som nám všetkým zaželel plnosť všetkých troch, aby bol tento rok naplnený radosťou a pokojom pre celú našu krajinu a všetkých jej obyvateľov. Uplynulo desať rokov od vzniku Slovenskej republiky. Jej zrod patrí spolu s Novembrom 1989 a očakávaným vstupom Slovenskej republiky do NATO a Európskej únie k trom kľúčovým okamihom našich najnovších dejín. November 1989 znamenal začiatok budovania novej, slobodnej spoločnosti na Slovensku. Bez neho by nebolo 1. januára 1993 a vzniku demokratickej samostatnej štátnosti. Vstup do európskych štruktúr otvára cestu k našej ďalšej existencii a uplatneniu v západnom svete slobody, demokracie a prosperity. Dnešok je pre nás predovšetkým výzvou do budúcnosti. Máme jedinečnú a v našich dejinách ojedinelú príležitosť vytvoriť slušný a vo svete rešpektovaný domov •pre všetkých občanov našej vlasti. V dnešnom dni je pre nás sprítomnených desať rokov budovania vlastného štátu. Počas nich sme viedli zápas o nové pravidlá spoločnosti. V tomto zápase sme nielen revidovali demokratické deficity, ale zároveň hľadali najlepší spôsob ako odstrániť dedičstvo komunistickej samovlády, ktorého dôsledkom bol sebaznicujúci úpadok spoločnosti. Prežili sme roky enormného vypätia, ktoré neobišlo ani jedného člena našej spoločnosti. Všetkým občanom patrí vďaka za to, že za desať rokov sa podarilo zabezpečiť pre Slovenskú republiku vnútornú stabilitu. Bez nej by žiadne zmeny neboli možné.

Dnes je Slovensko vďaka rokom práce v úplne inej situácii ako v novembri 1989 alebo januári 1993. Máme nové perspektívy, stojíme pred novými výzvami.

O niekoľko mesiacov máme šancu zasadiť ako plnoprávny člen do dvoch najvýznamnejších organizácií euroatlantického spoločenstva. Tento vstup bude znamenať prijatie nových záväzkov a postúpenie časti našej suverenity, čo nás stavia pred novú, nesmierne náročnú situáciu, ktorá ovplyvní charakter našej spoločnosti. A keďže práve o tento charakter zvädzame historický zápas, je potrebné pozrieť sa, v akom stave sa dnes – pred výzvami budúcnosti – nachádzame.

V tento slávnostný deň v historických priestoroch Národnej rady sa preto treba upriamiť nielen na budúnosť a prítomnosť, ale aj na našu históriu. Ona totiž otvára cestu k dnešku a určuje smerovanie k budúcnosti.

Pri dnešnej slávnostnej príležitosti chcem ako predseda Národnej rady Slovenskej republiky otvoriť diskusiu o Slovensku v inej podobe, ako sme ju poznali od roku 1989. Nebudem klásť dôraz na obhajobu či kritiku jednotlivých fragmentov alebo udalostí v dejinách slovenského národa, nebudem súdiť jednotlivé osobnosti. Tieto plochy boli dostatočne vyčerpané polemikami historikov, sociológov, ideológov – a vo veľkej miere aj politikov. Bol to nevyhnutný proces, ale práve tento štýl argumentácie nás neprivedol k tomu najpotrebnejšiemu – k prijatiu našich dejín. Odmietali a posudzovali, vyzdvi-

hovali a hanili, mytologizovali a démonizovali sme dosť dlho aj obšírne. Dnes už máme povinnosť začať tvoriť. Tvoriť obraz toho, čo je vpísané hlboko v nás, v našich predkoch, našej krajine. A na tomto základe seabavedome predstaviť Slovensko ako krajinu pripravenú vplývať na vývoj Európy a dianie vo svete.

Ak som spomenul zápas o charakter, ten sa najlepšie odráža v tvári. Bude to TVÁR našej krajiny, o ktorej budem hovoriť. Ako u človeka aj pri krajine totiž práve jej tvár najviac vypovedá o tom, aké spoločstvo ju tvorí, čo prežilo, a čím je vo svojej podstate. Tvár o podstate vypovedá oveľa viac ako samotné meno, pretože odzrkadľuje všetko dobré aj zlé, otvorené a zabudnuté. Tvár nie je možné odňať a veľmi ťažké je nestretnúť sa s ňou. Preto je najlepším a najvernejším obrazom histórie individuálneho človeka aj krajiny. Desiate výročie je vhodný čas na to, aby sme sa úprimne pozreli na našu tvár a zistili, akí sme. Len s týmto poznaním budeme môcť zmysluplne kráčať ďalej a vedome písať svoju budúcu históriu.

Vážené dámy, vážení páni,

tvár krajiny, v ktorej žijeme, má v sebe niekoľko základných čŕt, ktoré sú nezmazateľné. Najdôležitejšou je prijatie kresťanstva v roku 829. Prijali sme ho podstatne skôr, než tento geografický priestor dostal meno odrážajúce slovanský pôvod jeho obyvateľov. Do tváre našej krajiny sa tak zapísala základná črta, ktorá ju navždy urobila podobnou tváram iných európskych krajín. V rámci kresťanstva sme sa potom pôsobením svätých Cyrila a Metoda – v politickom priestore Veľkej Moravy – priklonili k jeho západnej tradícii. Stalo sa tak vymenovaním druhého z vierozvestov za misijného arcibiskupa. Spolu s kresťanstvom Slovensko prijalo vzorce kultúrneho správania, ktoré nám umožnili vytvorenie národnej identity. Nie je náhodou, že tie slovanské národy, ktoré odmietali prijatie kresťanstva, v priestore Strednej Európy neprežili.

Druhou výraznou črtou zapísanou do tváre budúceho Slovenska bol vznik Uhorska v roku 1000. Slovensko sa stalo súčasťou kráľovstva, ktoré deväťsto rokov tvorilo dejiny Strednej Európy. Prorocky znejú slová zakladateľa Uhorska sv. Štefana, ktorý v záveti vyzýval svojho syna k rešpektovaniu jazykovej a etnickej rôznosti obyvateľov svojho kráľovstva. Takmer osemsto rokov jeho nasledovníci toto prorocké odporúčanie rešpektovali a aj preto bolo Slovensko osemsto rokov nie objektom – ale subjektom uhorských dejín. Práve vďaka tomu sa do tváre našej krajiny vpísala bohatá skúsenosť všetkých dôležitých udalostí, ktoré hýbali Európou.

Na tvári Slovenska aj preto vyrástli stredoveké mestá, ktoré sa neskôr stali centrami obchodu a kultúry. Bratislava vďaka Akadémii Istropolitane a Trnava vďaka Trnavskej univerzite boli vo svojej dobe významnými centrami vzdelanosti.

V tvári Slovenska je zapísaná aj historická úloha, ktorú naši predkovia zohrali počas dvoch storočí protitureckého odboja. Slovensko tvorilo od bitky pri Moháči v roku 1526 az po bitku pri Viedni v roku 1683 hrádzu voči prenikaniu Osmanskej ríše do Európy. Bez obáv, s hrdosťou a patriotizmom treba preto povedať: vyše 140 rokov bolo Slovensko centrom histórie celého Uhorska a jeho politických dejín.

V Bratislave sa schádzal uhorský snem a bola hlavným mestom Uhorska dvakrát dlhšie ako Budapešť. Práve tu boli niekoľko storočí korunovaní uhorskí králi, tu bolo jedno z centier stredoeurópskeho vzdelania a kultúry.

Nebojme sa priznať k tomu, na čo môžeme byť oprávnené hrdí. Boli sme súčasťou ríše, ktorej vládli takí významní panovníci ako svätý Štefan, Karol Róbert, Matej Korvín či Mária Terézia. Boli to aj naši králi a panovníci a Slovensku sa pod ich vládou darilo. Nezabavujme sa ich, nenechajme si ich vziať. Silnými ideami a činmi sú zapísaní do našej histórie. Neobchádzajme, neretušujme túto črtu. Hlásme sa preto hrdo k uhorským dejinám ako súčasť našich dejín.

V prvej polovici devätnásteho storočia sa začal ako súčasť tvorby moderných politických stredoeurópskych národov utvárať aj moderný slovenský národ. Jeho moderným politickým programom sa stali mikulášske žiadosti národa slovenského z mája 1848.

V úprimnosti popisu tváre Slovenska však nemožno obísť jazvu maďarizácie. Maďarské elity opustili – najmä v druhej polovici devätnásteho storočia – odkaz zakladateľa Uhorska, kráľa Štefana. Ani maďarizačný tlak však nepotlačil energiu, ktorá v súlade s európskym dianím formovala základy moderného slovenského národa.

Práve počas tohto procesu sa však do našej tváre začala pomaly vrývať črta, ktorá nás charakterizuje dodnes. Je nou rozpoltenosť, ktorá sprevádza takmer všetky zlomové momenty našich moderných dejín. Predovšetkým medzi vzdelancami katolíckej a evanjelickej konfesie sa od konca osemnásteho storočia len pozvoľne formovala súhra pri presadzovaní slovenských národných záujmov, ktorá dozrela pamätným spoločným prijatím spisovného jazyka v roku 1843 a politickým vystúpením v roku 1848.

Až v matičnom období šesťdesiatych rokov devätnásteho storočia bola konfesijná rozpoltenosť prekonaná. Národná emancipácia Slovákov viedla k požiadavke autonómie v rámci Uhorska sformulovanej v Memorande národa slovenského z roku 1861. Odmietnutie tejto požiadavky a zostrenie národnostného útlaku po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní z roku 1867 viedli k oslabovaniu lojality slovenských politických elít k Uhorsku. Prvá svetová vojna potom už len vyústila k historickému zlomu.

Vznik nových štátov v Strednej Európe – medzi nimi aj Československa – je ďalšou výraznou črtou v tvári Slovenska. V roku 1918 – a po ňom – značná časť obyvateľov našej krajiny vznik Československa privítala. O našej rozpoltenosti však svedčí, že časť obyvateľov prijala vznik nového štátu indiferentne a existovala výrazná skupina, ktorá nový štát odmietala. Je však neoddiskutovateľnou skutočnosťou, že v roku 1918 dostalo Slovensko svoje meno a územie a že od roku 1918 sa mohli Slováci rozvíjať v prostredí demokratického štátu, ktorý poskytol priestor pre vznik slovenských štátnych, vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií.

Tým sa potvrdilo a upevnilo vedomie svojbytnosti slovenského národa a vytvoril sa nový, významný impulz pre náš kultúrny a politický rozvoj.

V marci 1939 sa väčšina slovenskej politickej elity rozhodla vyhlásiť Slovenský štát a vyhnúť sa tým rozdeleniu Slovenska medzi Nemecko, Poľsko a Maďarsko. Väčšina obyvateľov Slovenska toto rozhodnutie akceptovala a tento fakt nemožno historicky poprieť.

Nemalá skupina slovenských občanov však prijala koniec prvej Československej republiky s ľútosťou.

Z tváre vojnovkej Slovenskej republiky tiež nemožno zmazať, že v štáte existovala iba jedna politická strana a Slovensko vyhlásilo vojnu krajinám protihitlerovskej koalície.

cie. Nemožno zabudnúť najmä na tragický osud Židov, ktorí boli zbavení občianskych práv a deportovaní do koncentračných táborov. S týmto dedičstvom – ktoré ostáva škvrou na slovenských dejinách – sa dodnes vyrovnávame. V roku 1944 vzniklo z odporu proti vojnovým zločinom Slovenské národné povstanie, ktoré sa stalo východiskom z vojnovnej situácie a priradilo nás na stranu víťazných veľmoci. Uvedomujem si však aj skutočnosť, že povstanie bolo – okrem boja proti Nemecku – aj bojom medzi občanmi jedného štátu. Je paradoxom našich dejín, že v päťdesiatych rokoch sa jeho účastníci stretli v tých istých celách komunistických väzení s predstaviteľmi Slovenského štátu, proti ktorým bojovali.

Vývin na konci druhej svetovej vojny poznačil tvár našej krajiny ďalšími dvomi tragédiami. Prvou boli deportácie desiatísícov našich občanov do stalinských gulagov. Druhou bol odsun karpatských Nemcov a represie voči príslušníkom maďarskej menšiny spojené s mnohými ľudskými nešťastiami v znamení kolektívnej viny.

Za významnú pozitívnu črtu tváre Slovenska považujem voľby v roku 1946. Demokratické politické elity sa dokázali spojiť v snahe zabrániť nástupu komunizmu. Vďaka zodpovednosti predstaviteľov politických táborov, ktoré len dva roky predtým proti sebe bojovali, boli komunisti jednoznačne porazení. Rozdelenie Európy medzi veľmoci a vnútorná slabosť demokracie v Československu však spôsobili, že sme sa na štyri desaťročia stali súčasťou komunistického bloku.

Tých štyridsať rokov komunizmu vytvorilo v tvári našej krajiny hlbokú jazvu, ktorá nikdy úplne nezmizne. Státisíce našich občanov bolo politicky perzekvovaných. Potlačovanie slobody znemožnilo Slovensku napredovať rovnocenne s krajinami, ktoré sú dnes členmi Európskej únie. Ešte dlho budeme prekonávať skutočnosť, že industrializácia našej krajiny sa uskutočnila podľa sovietskeho vzoru. Ešte dlho budeme v súťaži s inými štátmi znevýhodnení tým, že komunistický režim budoval v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch svoje hospodárstvo na úkor budúcich generácií. Komunizmus na štyri desaťročia znemožnil aj postupné a prirodzené vyrovnávanie sa s našou rozpoltenosťou. Až s rokom 1989 prišla nádej, že sa túto našu črtu podarí prekonať. Ak má Slovensko historický medzník, ktorý nebol naplnený vnútorným konfliktom – je ním November 1989, prijatý jednotne a s radosťou. Ideály Novembra – sloboda, demokracia, právny štát a začlenenie Slovenska do Európy spájali občanov Slovenska bez rozdielu národnosti a vierovyznania. Roky 1989 až 1992 môžeme nazvať obdobím budovania Slovenska a hľadaním štátoprávneho usporiadania Česko-Slovenska ako demokratického a právneho štátu. Ako predseda Národnej rady Slovenskej republiky s hrdosťou konštatujem, že to bola práve Slovenská národná rada, ktorá sa dokázala ospravedlniť za dve krivdy našich dejín. Pred Vianocami v roku 1990 vyjadrila hlbokú lútosť nad deportáciami Židov a začiatkom roka 1991 sa ospravedlnila za odsun karpatských Nemcov a odmietla ich kolektívnu vinu.

Som presvedčený, že slovenský parlament vtedy vykročil správnym smerom. Slovensko sa tým postavilo čestne k dvom historickým tragédiám.

Je naším prianím vyrovnáť sa aj s otvorenými otázkami slovensko-maďarskej histórie. Naším vkladom do tejto diskusie je ochota postaviť sa čelom k problému represie a diskriminácie maďarskej menšiny po druhej svetovej vojne. Podobný krok

– vyrovnávajúci sa s represiami a diskriminovaním Slovákov – pokladáme za vec vnútorného rozhodnutia našich maďarských partnerov. Osobne som presvedčený, že obojstranné vyrovnanie sa s históriou by pomohlo zbaviť našu budúcnosť opakovaného vyvolávania tráum minulosti a otvoriť cestu k nezaťaženej spolupráci.

Roky 1989 az 1992 boli aj obdobím hľadania nového štátoprávneho usporiadania. Po dvoch rokoch vyjednávania medzi slovenskou a českou politickou reprezentáciou sa však nepodarilo nájsť prijateľný kompromis, ktorý by zodpovedal predstavám a očakávaniam väčšiny verejnosti. Voľby 1992 priviedli k moci novú českú a slovenskú politickú reprezentáciu, ktoré sa dohodli na rozdelení štátu.

Aj vznik Slovenskej republiky pred desiatimi rokmi sprevádzala tradičná slovenská rozpoltenosť. Jedna časť občanov vznik štátu víťala, iná ho prijímala s rozpakmi, že sa k jeho vzniku nemohla vyjadriť v referende. Dnes, po desiatich rokoch, treba pokojne konštatovať, že štát je všeobecne akceptovaný a rozpoltenosť v postoji k nemu je prekonaná.

Celých desať rokov od vzniku štátu môžeme nazvať obdobím sporu o jeho charakter. Po svojom vzniku bola Slovenská republika rozdelená na dva politické tábory. O hĺbke rozdelenia najlepšie svedčí fakt, že v politickom zápase boli použité prostriedky, ktoré viedli až k medzinárodnej izolácii Slovenska. Rozhodnutím občanov v rokoch 1998 a 2002 sa izolácia skončila, čo bolo potvrdené pozvaním do NATO a Európskej únie.

Zápas o charakter štátu však pokračuje. Je len na nás, či bude spoločnosť slušná alebo bude tolerovať korupciu, či bude rešpektovať ústavu a zákony, alebo ich bude ignorovať a obchádzať, či bude právo vymožiteľné a spravodlivosť dostupná pre každého a či to bude spoločnosť citlivá k svojim členom alebo bude dominovať nesúcitný egoizmus.

Vážené dámy a páni,

toto sú základné črty zapísané v tvári našej krajiny: kresťanstvo, podiel na dejinách Uhorska, tvorba moderného politického slovenského národa, odolanie maďarizácii, ale aj rozpoltenosť, sprevádzajúca takmer všetky významné historické medzníky od 19. storočia.

Tieto črty sú naše, aj keď sa nám niektoré nepáčia. Na ich základe si musíme odpovedať aj na otázku dnešného dňa: Ako sa postaviť k desiatim rokom nášho štátu? Prvá možnosť je, že budeme konštatovať pokračovanie historickej rozpoltenosti našej krajiny. Táto možnosť však nedáva žiadnu perspektívu do budúcnosti. Druhou možnosťou by bolo urobiť hrubú čiaru za minulosťou a povedať si: „podme sa zmieriť“. Táto alternatíva by však nebola poctivá a ostala by len pózou.

Na základe skúsenosti z prvých desiatich rokov našej štátnosti som presvedčený, že najdôležitejším predpokladom prekonania rozpoltenosti je nastolenie novej politickej kultúry v našej krajine. Nová politická kultúra predpokladá naplnenie dvoch základných podmienok: prvou je spoločná úcta a rešpektovanie našej ústavy všetkými občanmi a predstaviteľmi politických elít; druhou je spoločná zhoda, že veci štátneho záujmu nebudú predmetom politického zápasu. Som presvedčený, že Národnej rade Slovenskej republiky sa postupne podarí novú politickú kultúru nastoliť. Jej prvé prejavy boli v poslednom období čitateľné pri spoločnom úsilí o vstup našej krajiny do Európskej únie a NATO, takisto pri všetkých doterajších schôdzach parlamentu v novom funkčnom

období. Chcem sa za to podakovať všetkým poslancom Národnej rady Slovenskej republiky – koalíčným aj opozičným.

Ako predseda slovenského parlamentu vás pri príležitosti 10. výročia vzniku štátu žiadam a prosím, aby sme spoločne v tejto snahe o novú politickú kultúru pokračovali. Názory môžeme mať odlišné. Štát však máme spoločný a jeho budovanie je našou povinnosťou. Nebudeme mať nikdy vo všetkom rovnaké názory, nezmiznú naše politické spory. Môžeme však významne posunúť ich kvalitu, ak ich nebudeme stavať do roviny osobných antagonizmov a nenávisť, ak budeme používať argumenty a nie demagógiu, ak si budeme vážiť jeden druhého ako politického partnera – človeka.

Vážené dámy a páni,

v Biblii je slovo tvár jedným z najčastejšie používaných slov. Hľadanie vlastnej tváre je namáhavý proces, plný utrpenia a často aj beznádeje. Tak, ako je to napríklad vyrozprávané v knihe Jób.

Máme za sebou desiaty rok namáhavého hľadania našej tváre. V knihe Jób nachádzame otázku: Keď si zakryje tvár, KTO ho uvidí? Nachádzame tu teda návod, ako postupovať pri uchovávaní našej identity v momente, keď sa päťmiliónová krajina chystá vstúpiť do niekoľko stomiliónového spoločenstva európskych národov. Odkaz knihy Jób znie: „Ukážte svoju tvár!“

Kresťanstvo urobilo našu tvár podobnou iným európskym krajinám. Uhorské dejiny jej dali stredoeurópsku podobu. Národné obrodenie urobilo našu tvár jedinečnou v Strednej Európe. Tieto tri črty určili základ našej tváre a Holokaust vryl do tváre našej krajiny jazvu, ktorá bude trvalo pripomínať veľkú tragédiu. Komunizmus zanechal na našej tvári ďalšiu jazvu, ktorá sa bude hojiť ešte dlhé roky. Historická rozpoltenosť poznačila našu tvár črtami, s ktorými sa len postupne vyrovnávame.

Nebojme sa pozrieť na svoju tvár – je poznačená stáročiami: dobrom aj zlom, úspechmi aj porážkami, hrdinstvom aj zlyhaniami. Prijmeme ju takú, aká naozaj je. Nehanbime sa za ňu. Ukážme ju svetu s vedomím, že aj naša generácia môže a má zanechať na tvári svojej krajiny výraznú stopu.

Začíname druhé desaťročie našej štátnosti. Čaká nás historický zlom. So vstupom do Európskej únie je spojené postúpenie časti suverenity našej krajiny. Po tomto kroku už nebudeme nikdy takí, ako predtým. Nesmie nás to však zvädzať k lahkomyseľnosti alebo malomyseľnosti, strate odvahy, či uzavretiu sa do seba. Musíme si byť vedomí svojich možností. Len tak budeme mať dostatočnú silu sebavedome formovať naše dejiny a necítiť sa len výsledkom vonkajších vplyvov a objektom udalostí.

Vážené dámy a páni, milí spoluobčania, budúcnosť bude natoľko naša, nakoľko pre nás bude dôležité formovanie a uchovanie vlastnej tváre. Práve to bude naša najdôležitejšia úloha v druhom desaťročí štátnosti – a k tomu potrebujeme byť spravodliví, múdri a postupovať spoločne v základných otázkach.

Len tak zachováme tvár našej krajiny a uchováme si identitu aj v európskom spoločenstve. Prijmeme túto výzvu. Spolu sa nám to podarí.

Nech nám v tom Pán Boh pomáha!

DR. PAVOL HRUŠOVSKÝ PARLAMENTI ELNÖK BESZÉDE A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG MEGALAKULÁSÁNAK 10. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG NEMZETI TANÁCSA ÜNNEPI ÜLÉSÉN

Tisztelt Köztársasági Elnök Úr, tisztelt Miniszterelnök Úr, tisztelt képviselők, miniszterek, diplomáciai testületek tagjai, egyházak képviselői, tisztelt honfitársaim!

A szeretet, a boldogság és az egészség a mindnyájuknak oly szükséges béke alapvető feltételei. Szívből kívánom mindnyájunknak mindhárom teljességét, hogy ez az év egész országunknak és minden lakosának örömteli és békés legyen.

Tíz év telt el a Szlovák Köztársaság megalakulása óta. Létrejutott 1989 novemberével és Szlovákia remélt NATO- és EU-csatlakozásával együtt legújabb kori történelmünk három kulcsfontosságú pillanata közé tartozik.

1989 novembere új, szabad társadalom építésének kezdetét jelentette Szlovákiában. E nélkül nem lenne 1993. január 1. és a demokratikus önálló államiság. A csatlakozás az európai struktúrákhoz utat nyit további létünkhöz és érvényesülésünkhöz a szabadság, a demokrácia és a jólét nyugati világban.

A ma elsősorban a holnap kihívása számunkra. Egyedi és történelmünkben egyedülálló lehetőségünk van, hogy tisztességes és a világ által elismert otthont alakítsunk ki hazánk minden polgára számára.

A mai napon megjelenik előttünk saját államunk építésének tíz éve. Ez idő alatt küzdöttünk a társadalom új szabályaiért. Ebben a küzdelemben nemcsak helyreállítottuk a demokrácia hiányait, hanem egyúttal kerestük a legjobb módot a kommunista önkényuralom örökségének eltávolítására. Feszültséggel teli éveket éltünk át mindannyian. Minden állampolgárnak köszönet jár, hogy tíz év alatt sikerült biztosítani a Szlovák Köztársaság belső stabilitását. E nélkül semmilyen változás nem lenne lehetséges. Ma Szlovákia évek munkájának köszönhetően teljesen más helyzetben van, mint 1989 novemberében vagy 1993 januárjában. Új távlataink vannak, új kihívások előtt állunk.

Néhány hónap múlva esélyünk lesz arra, hogy egyenjogú tagként ülünk az euroatlanti közösség legjelentősebb szervezeteiben. Ez a belépés új kötelezettségek elfogadását és szuverenitásunk egy részének feladását fogja jelenteni. Rendkívüli helyzetet teremt és befolyásolja társadalmunk jellegét. És mivel épp e társadalmi jellegért folytatunk történelmi küzdelmet, át kell tekinteni, milyen állapotban állunk ma a jövő kihívásai elé.

Ezért ezen az ünnepi napon, a Nemzeti Tanács történelmi termeiben nemcsak a jelen és a jövő, hanem a történelem felé is kell fordulni. A történelem nyitja meg ugyanis az utat a jelenhez és határozza meg a jövő irányát.

A mai ünnepi alkalomból a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának elnökeként más jellegű vitát szeretnék indítani Szlovákiáról, mint ahogy azt 1989 óta megszoktuk. Nem vetem a hangsúlyt egyes töredékek vagy események védelmére vagy kritikájára a szlovák nemzet történetében, nem fogok ítélni egyes személyiségek felett. Ezeket a sítókat már kellőképpen kimerítették a történészek, szociológusok, ideológusok – és nagymértékben a politikusok polémiai. Elkerülhetetlen folyamat volt ez, de ez az érvelési stílus nem vezetett a legszükségesebbhez – történelmünk elfogadásához. Elutasítottunk

és megítéltünk, kiemeltünk és ócsároltunk, mitologizáltunk és démonizáltunk elég hosszasan. Ma már az alkotás a kötelességünk. Megalkotni azt, ami mélyen a hazánkba, őseinkbe és belénk íratott. És ezen az alapon öntudatosan bemutatni Szlovákiát, mint olyan országot, amely kész befolyásolni Európa fejlődését és a világ alakulását.

Ha már a nemzeti jellegért való küzdelmet említettem, az legjobban az arcon tükröződik. Országunk ARCA lesz, amiről beszélni fogok. Miként az embernél, az országok esetében is az arc mond legtöbbet: milyen társadalom alkotja, mit élt át, mi ő lényegében. Az arc többet mond a lényegről, mint a puszta név, mert tükrözi a jót és a rosszat, a nyíltat és az elfeledettet. Nem lehet elvenni és nagyon nehéz elkerülni a találkozást vele. Ezért mind az egyén, mind az ország történelmének legjobb és leghűbb képe az arc. A tizedik évforduló alkalmas idő arra, hogy őszintén arcunkba nézzünk és megállapítsuk, milyenek vagyunk. Csak ezzel az ismerettel haladhatunk tovább értelmesen, és csak így írhatjuk tudatosan jövőendő történelmünket.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Annak az országnak, amelyben élünk, van néhány alapvonása, melyek kitörölhetetlenek. A legfontosabb a kereszténység felvétele 829-ben. Hamarabb vettük fel, mint ahogy ez a földrajzi térség szláv eredetű lakosaira utaló nevet kapott. Országunk arcába így vésődött be az alapvonás, amely mindörökre hasonlatossá tette a többi európai országhoz. Aztán a kereszténység nyugati hagyományaihoz hajlottunk Szent Cirill és Metód munkálkodásával – a Nagymorva Birodalom politikai színterén. Ez Metód missziós érsekké történt ki-nevezésével valósult meg. A kereszténységgel együtt Szlovákia kulturális viselkedésmin-tákat vett át, amelyek lehetővé tették nemzeti identitásunk kialakítását. Nem véletlen, hogy azok a szláv népek, amelyek elutasították a kereszténység felvételét, nem maradtak fenn Közép-Európában.

A jövőbeli Szlovákia arcán a következő jelentős vonás Magyarhon létrejötté volt 1000-ben. Szlovákia területe egy királyság része lett, mely kilencszáz éven át alkotta Közép-Európa történelmét. Az államalapító Szent István szavai próféciaként szólnak fiához írt intelmeiben királysága etnikai és nyelvi sokszínűségének tiszteletben tartásáról. Követői majd’ nyolcszáz éven át tisztelték ezt a látnoki ajánlást, ezért Szlovákia nyolcszáz éven át nem tárgya, hanem alkotója volt a magyarhoni történelemnek. Éppen ennek köszönhetően vésődött országunk arcára minden Európát mozgó fontos esemény gazdag tapasztalata.

Ezért is nőttek Szlovákia arculatára a középkori városok, melyek később a kereskedelem és a kultúra központjaivá váltak. Pozsony és Nagyszombat az Academia Istropolitánának és a nagyszombati egyetemnek köszönhetően a maga idejében a műveltség fontos központja volt.

Szlovákia arcára íródott az a történelmi szerep, melyet elődeink játszottak a kétszáz éves török hódítás idején. Szlovákia volt az 1526-os mohácsi és az 1683-as bécsi csata között Európa védőpajzsa az Oszmán Birodalom terjeszkedése ellen. Félelem nélkül, büszkeséggel és hazaszeretettel kell ezért kimondani: több, mint száznegyven éven át a mai Szlovákia volt egész Magyarhon történelmének és politikatörténetének központja. Pozsonyban volt az országgyűlés és kétszer olyan hosszú ideig volt Magyarhon főváro-

sa, mint Budapest. Itt koronázták néhány évszázadon át Magyarhon királyait, itt volt a közép-európai művelődés és kultúra egyik központja.

Ne féljük elismerni azt, amire joggal büszkék lehetünk. Olyan birodalom részei voltunk, amelynek trónján olyan jelentős uralkodók ültek, mint Szent István, Róbert Károly, Corvin Mátyás vagy Mária Terézia. Ők a mi királyaink és uralkodóink is voltak, és kormányzásuk alatt jól ment a sora Szlovákiának. Ne szabaduljunk meg tőlük, ne hagyjuk, hogy elvegyék őket tőlünk. Erős eszmékkel és tettekkel írták be magukat történelmünkbe. Ne kerüljük meg és ne retusáljuk ezt a vonást. Valljuk büszkén magunkénak Magyarhon történelmét mint történelmünk részét.

A tizenkilencedik század első felében Közép-Európa modern politikai nemzeteinek kialakulásával párhuzamosan elkezdődött a szlovák nemzetté válás is. Modern politikai programja a szlovák nemzet 1848-as lipótszentmihályi követelései lettek.

Szlovákia arcának őszinte leírásakor nem mehetünk el szó nélkül a magyarosítás sebhelye mellett. A magyar politikai elitek főleg a tizenkilencedik század második felében nem tartották meg az államalapító Szent István intelmeit. De a magyarosítás sem fojtotta el az energiát, amely az európai folyamatokkal összhangban formálta a modern szlovák nemzet alapjait.

Épp e folyamat alatt kezdett lassan arcunkba vésődni olyan vonás, amely mindmáig jellemez bennünket. Ez a megosztottság, amely végigkíséri modern történelmünk csaknem minden döntő pillanatát. Mindenekelőtt katolikus és evangélikus körökben a tizennyolcadik század végétől kezdett körvonalazódni az együttműködés a szlovák nemzeti érdekek érvényesítésére, ami a szlovák irodalmi nyelv emlékezetes 1843. évi közös elfogadásában és az 1848-as közös politikai fellépésben csúcsonódott ki. A felekezeti megosztottságon csak a tizenkilencedik század hatvanas éveiben, a Matica időszakában sikerült túllépni. A szlovákok nemzeti egyenjogúságának igénye a Magyarhonon belüli autonómia követeléséhez vezetett, amit 1861-ben a Szlovák Nemzet Memorandumában fogalmaztak meg. E követelés elutasítása és a nemzeti elnyomás erősödése az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után okozta a szlovák politikai elit lojalitásának meggyengülését Magyarhonhoz. Az első világháború már csak betetőzte a történelmi törést.

Közép-Európa új államainak – köztük Csehszlovákia – megalakulása újabb jelentős vonás Szlovákia arcán. 1918-ban és utána országunk lakosságának jelenős része üdvözölte Csehszlovákia megalakulását. Megosztottságunk bizonyítéka viszont, hogy a lakosság egy része közömbösen vette tudomásul az új állam megalakulását, és volt egy jelentős csoport, amely az új államot elutasította. Vitathatatlan tény azonban, hogy Szlovákia 1918 után nevet és területet kapott, a szlovákok demokratikus államban fejlődhetek, mely teret adott a szlovák állami, közművelődési és kulturális intézmények kialakulásának. Ezzel igazolást és megerősítést nyert a szlovák nemzet azonosságtudata, és új, jelentős lökést kapott kulturális és politikai fejlődésünk. Ezzel kifejeződött és megszilárdult a szlovák nemzet önmeghatározásának tudata, és új, jelentős hajtóerő jött létre kulturális és politikai fejlődésünk számára.

1939 márciusában a szlovák politikai elit többsége a Szlovák Állam kikiáltása mellett döntött, hogy ezzel elkerülje Szlovákia felosztását Németország, Lengyelország és Magyarország között. Szlovákia lakosságának többsége ezt a döntést elfogadta, és ez történelmileg nem tagadható tény. A szlovák állampolgárok nem kis csoportja sajnálattal fo-

gadta az első Csehszlovák Köztársaság végét. A háborús Szlovák Köztársaság arcának szintén kitörölhetetlen vonása, hogy az államban csak egy politikai párt létezett, és Szlovákia hadat üzent a Hitler-ellenes koalíció országainak. Főként nem szabad elfelejteni a zsidók tragikus jogfosztását, kiűzését és koncentrációs táborba deportálását. Ezzel az örökséggel – amely folt marad a szlovák történelemben – a mai napig küszködünk. 1944-ben a háborús gaztettekkel szemben érzett ellenszenvből kitört a Szlovák Nemzeti felkelés. Ez kiutat jelentett a háborús helyzetből és a győztes nagyhatalmak oldalára sorolt minket. Meg kell azonban vallanom azt a tényt, hogy a felkelés a Németország elleni harc kon kívül ugyanazon ország polgárai közötti harc is volt. Történelmünk paradoxona, hogy résztvevői az ötvenes évek kommunista börtöneiben a Szlovák Állam azon képviselőivel találkozhattak, akik ellen harcoltak.

A második világháború utáni fejlődés további két tragédiát pecsételt arcunkra. Az első állampolgáraink tízezreinek deportálása volt a sztálini gulágokra. A második a kárpáti németek kitelepítése és a magyar kisebbség elleni intézkedések voltak a kollektív bűnösség jegyében sok emberi tragédiával kísérve.

Jelentős pozitív vonásnak tartom Szlovákia arcán az 1946-os választásokat. A demokratikus politikai elit képes volt az összefogásra a kommunizmus előretörése ellen. Hála a politikai táborok képviselői felelősségének, akik mindössze két évvel korábban még egymás ellen harcoltak, a kommunisták egyértelmű vereséget szenvedtek. Európa felosztása a nagyhatalmak között és a demokrácia gyengesége Csehszlovákiában azonban azt eredményezte, hogy negyven évig a kommunista blokk része lettünk.

A kommunizmus negyven éve mély sebet ütött országunk arcán, amely soha nem tűnik el teljesen. Százezreket üldöztek politikai okokból. A szabadság letörése lehetetlenné tette Szlovákia egyenértékű fejlődését azokkal az országokkal, amelyek most az Európai Unió tagjai. Sokáig tart még majd a túllépés azon a tényen, hogy országunk iparosítása szovjet mintájú. Sokáig leszünk hátrányban más államokkal szemben amiatt, hogy a hetvenes-nyolcvanas években a kommunista rezsim a következő generációk kárára építette ki gazdaságát. A kommunizmus negyven éve lehetetlenné tette megosztottságunk fokozatos és természetes rendezését. Csak 1989-től remélhető, hogy sikerül túllépni ezen a vonásunkon. Ha van történelmi fordulópontja Szlovákiának, amelyet nem terhelt belső konfliktus, akkor az 1989 novembere, melyet egyöntetűen és örömmel fogadtunk. November eszméi – szabadság, demokrácia, jogállamiság és Szlovákia európai integrációja – nemzeti és vallási hovatartozásuktól függetlenül egységesítették Szlovákia polgárait. Az 1989 és 1992 közötti éveket Szlovákia építésének és Cseh-Szlovákia demokratikus államjogi berendezkedése keresésének nevezhetjük. Mint a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának elnöke, büszkén állapítom meg, hogy éppen a Szlovák Nemzeti Tanács volt képes elnézést kérni történelmünk két sérelméért. 1990 karácsonya előtt mély fájdalmát fejezte ki a zsidók deportálása miatt, és 1991 elején bocsánatot kért a kárpáti németek eltávolításáért és elutasította kollektív bűnösségüket.

Meggyőződésem, hogy akkor a szlovák parlament helyes irányba lépett. Szlovákia ezzel tisztességes álláspontra helyezkedett a két történelmi tragédiával kapcsolatban.

Óhajunk a szembesülés a történelem nyitott szlovák–magyar kérdéseivel is. Készek vagyunk szembesülésre a magyar kisebbség második világháború utáni elnyomásával és diszkriminációjával. A hasonló lépést – a szembesülést a szlovákok elnyomásával és

diszkriminációjával – magyar partnereink belső döntésére bízunk. Személyes meggyőződésem, hogy a kétoldalú történelmi kiegyezés megszabadíthatná jövőnket a múlt sérelmeinek ismételt emlegetésétől és megnyithatná a terhek nélküli együttműködés útját.

Az 1989–1992-es évek az új államjogi berendezkedés keresésének időszaka is volt. A szlovák és cseh politikai képviselőket két éves egyezkedése után sem sikerült elfogadható kompromisszumot találni, mely megfelelt volna a közvélemény többsége elvárásainak. Az 1992-es választások új cseh és szlovák politikai képviselőket juttattak hatalomra, amely az állam felosztásáról döntött.

A Szlovák Köztársaság tíz évvel ezelőtti megalakulását is a hagyományos megosztottság kísérte. A polgárok egy része üdvözölte az állam megalakulását, mások kételkedve fogadták, mivel azt nem előzte meg népszavazás. Ma, tíz év után, nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy az állam általánosan elfogadott és az ezzel kapcsolatos megosztottság túlhaladt.

Az állam megalakulásától eltelt teljes évtizedet a jellegéről folytatott viták korszakának nevezhetjük. Megalakulása után a Szlovák Köztársaság két politikai táborra oszlott. A megosztottság mélységéről legjobban az a tény árulkodik, hogy a politikai harcban olyan eszközöket alkalmaztak, melyek Szlovákia nemzetközi elszigetelődéséhez vezettek. 1998-ban és 2002-ben a polgárok döntése nyomán az elszigetelődés véget ért, amit a NATO-ba és az Európai Unióba történt meghívás igazolt.

A küzdelem az állam jellegéért folytatódik. Csak rajtunk múlik, tisztességes lesz-e a társadalom, vagy elnézi a korrupciót, betartja az alkotmányt és a törvényeket, vagy figyelmen kívül hagyja, megkerüli, mindenki számára hozzáférhető lesz-e a jog és az igazság és hogy a társadalom érzékeny lesz-e tagjainak sorsa iránt, vagy az érzéketlen egoizmus uralkodik majd.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Országunk arcába ezek a bevéssett alapvonások: a kereszténység, a részvétel Magyarhon történelmében, a modern szlovák politikai nemzet megalkotása, az ellenállás a magyarosításnak, a megosztottság, mely a 19. század óta szinte minden történelmi fordulópont kísérője.

Ezek a mi vonásaink, még ha némelyik nem tetszik is. Ezek alapján kell válaszolnunk a mai nap kérdésére: hogyan álljunk hozzá államunk első tíz évéhez? Az első lehetőség az, hogy megállapítjuk országunk történelmi megosztottságának folytatódását. Ez a lehetőség azonban nem ad semmiféle kilátást a jövőre nézve. A második lehetőség, hogy tiszta vizet öntünk a pohárba a múlttal kapcsolatban és azt mondjuk: „Menjünk, béküljünk meg!” Ez a lehetőség azonban nem lenne tisztességes, és csak póz maradna.

Államiságunk első tíz évének tapasztalatai alapján meggyőződésem, hogy a megosztottság átlépésének legfontosabb előfeltétele új politikai kultúra megteremtése országunkban. Az új politikai kultúra két alapfeltételtől függ: az első alkotmányunk közös tiszteletben tartása valamennyi polgár és a politikai elitek részéről, a másik a közös megállapodás, hogy államérdek nem lesz politikai küzdelem tárgya. Meggyőződésem, hogy a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának sikerül fokozatosan megvalósítani az új politikai kultúrát. Ennek első látható jelei voltak a NATO- és EU-csatlakozás érdekében kifejtett közös erőfeszítések, ugyanígy az új parlamenti ciklus összes ülése. Mindezt meg szeretném köszönni a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa összes képviselőjének, kormánypártinak és ellenzékének egyaránt.

A szlovák parlament elnökeként a köztársaság kikiáltásának tizedik évfordulója alkalmából kérem önöket, folytassák az új politikai kultúra kialakítását célzó törekvéseket. Nézeteink lehetnek különbözőek. Államunk azonban közös és építése a mi feladatunk. Sosem lesz mindenkinek egyező a véleménye, nem tűnnek el politikai ellentéteink. De jelentősen változtathatunk minőségükön, ha nem akarjuk személyes ellentétek és gyűlölködések szintjén kezelni őket, ha érveket alkalmazunk és nem demagógiát, ha becsülni fogjuk egymást mint politikai partnert és embert.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

A Bibliában az arc az egyik leggyakrabban használt szó. A saját arc keresése fáradságos feladat, tele szenvedéssel és gyakran reménytelenséggel. Ahogy azt például Jób könyve írja. Magunk mögött hagytuk arcunk nehéz keresésének tizedik évét. Jób könyvében ezt a kérdést találjuk: Ha elfedi arcát, KI látja meg? Utasítást találunk arra, hogyan járjunk el identitásunk megőrzésekor abban a pillanatban, amikor az ötmillió ország a belépés küszöbén áll az európai nemzetek több százmillió közösségébe. Jób könyvének üzenete így hangzik: „Mutassátok arcotokat!”

A kereszténység hasonlóvá tette arcunkat a többi európai országéhoz. Magyarhon közép-európai alakot adott neki. A nemzeti ébredés egyedülállóvá tette arcunkat Közép-Európában. Ez a három vonás határozta meg arcunk alapját. A holokauszt sebet ejtett országunk arcán, s e seb tartósan emlékeztet a nagy tragédiára. A kommunizmus további sebet hagyott arcunkon, amely még hosszú éveken át fog gyógyulni. A történelmi megosztottság olyan vonásokat hagyott arcunkon, melyekkel csak folyamatosan birkózunk meg.

Ne féljünk arcunkba nézni – évszázadok nyomát viseli: jót s rosszat, sikert és vereséget, hősiességet és kudarcot. Olyannak fogadjuk el, amilyen valójában. Ne szégyelljük. Mutassuk meg a világnak abban a tudatban, hogy nemzedékünk jellegzetes nyomot hagyhat és hagy országa arcán.

Államiságunk második évtizedét kezdjük. Történelmi fordulóponthoz állunk. EU-csatlakozásunk országunk függetlensége egy részének feladásával jár. Ez után a lépés után már sosem leszünk olyanok, amilyenek voltunk. Ez azonban nem vezethet könnyelműséghez vagy kishitűséghez, a bátorság elvesztéséhez vagy a magunkba zárkózáshoz. Tudatában kell lennünk lehetőségeinknek. Csak akkor lesz elég erőnk és önbizalmunk történelmünk formálásához, hogy ne legyen az az érzésünk, mintha csak külső hatások eredménye, az események tárgya lennénk.

Tisztelt hölgyeim és uraim, kedves honfitársak, a jövő annyira lesz a miénk, amennyire fontos számunkra saját arcunk formálása és megtartása. Épp ez lesz a legfontosabb feladatunk államiságunk második évtizedében – és ehhez igazságosnak és okosnak kell lennünk, együtt kell haladnunk az alapkérdésekben.

Csak így őrizzük meg országunk arcát és identitásunkat az európai közösségben. Fogadjuk el ezt a felszólítást. Együtt sikerülni fog.

Isten segítsen bennünket ebben!

MUTATÓ – REGISTER

- Abrahám Barna 17, 22
 Ágoston, Szent (Augustín, svätý) 37, 40, 47, 55
 Alföld (Dolná Zem) 44, 45, 47, 52
 Alžbeta, sv. – Erzsébet, Szent 9
 Augustín, svätý (Ágoston, Szent) 37, 40, 47, 55
 Ausztria (Rakúsko) 37, 40, 57, 60
 Bajza, Jozef Ignác 67, 73
 Balanyi György 45, 53, 54
 Baláž, Rudolf 10, 13
 Balduin, Fridrich 66, 72
 Ballek, Ladislav 85, 86, 93, 94
 Bañez, Domingo 37, 40
 Banská Bystrica – Besztercebánya, SK 17, 26, 33, 77, 82
 Bartakovics Béla – Bartakovič, Vojtech 9
 Bašo, Mikuláš 17, 22
 Báthory István 42, 50
 Bécs (Viedeň, Wien, A) 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 39, 46, 54, 102, 108
 Beer Miklós 11, 14
 Bellarmino, Roberto 37, 40, 66, 72
 Benčič, Anton 66, 72
 Benedek, Szent (Benedikt, sv.) 9, 63, 65, 69, 71, 88, 96
 Beneš, Eduard 65, 71
 Beran, Josef 76, 81
 Berlin (Berlín, Berlin D) 57, 58, 60, 61
 Bernolák, Anton 67, 73
 Beszterce (Bistrița, Ro) 45, 53
 Besztercebánya – Banská Bystrica, SK 17, 21, 26, 33, 77, 82
 Bethlen Gábor – Bethlen, Gabriel 25, 26, 31, 32
 Bíró Vencel 45, 53
 Bíró Vince 45, 53
 Blake, William 89, 97
 Blatný Potok – Sárospatak, H 46, 54
 Boccaccio, Giovanni 85, 94
 Boito, Arrigo 86, 94
 Boromejský, sv. Karol (Borromei Szent Károly) 47, 55
 Borromei Szent Károly (Boromejský, sv. Karol) 47, 55
 Bosch, Hieronymus 89, 96
 Botticelli, Sandro 90, 98
 Bottyán János, „Vak” 45, 53
 Branda, Robert 85, 93
 Bratislava – Prešporok, Pozsony, SK 26, 27, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 45, 47, 48, 55, 56, 59, 62, 63, 69, 92, 100, 102, 108
 Brescia, I 47, 55
 Brewer Lőrinc – Brewer, Vavrinec 59, 62
 Breznóbánya – Brezno, SK 45, 53
 Brno – Brunn, CZ 57, 60, 85, 92, 93, 100
 Brucker, Joseph 43, 51
 Bruegel, Pieter 88, 96
 Brusel (Brüsszel, Brussel, Bruxelles, B) 36, 39
 Brüsszel (Brusel, Brussel, Bruxelles, B) 36, 39
 Buda – Budín, H 42, 45, 46, 48, 50, 53, 55
 Budapest – Budapešť, H 7, 8, 10, 13, 17, 18, 20, 21, 22, 26, 28, 29, 32, 36, 38, 39, 41, 63, 69, 78, 83, 88, 92, 96, 100, 102, 109
 Budín – Buda, H 42, 45, 46, 48, 50, 53, 55
 Buonarroti, Michelangelo 88, 89, 96
 Bystrica – Beszterce (Bistrița, Ro) 45, 53
 Camus, Albert 86, 94
 Caravaggio, Michelangelo da 91, 99
 Čechy – Česká republika 57, 60, 93
 Čepička, Alexej 76, 77, 78, 81, 82, 83
 Česká Republika (Cseh Köztársaság, CZ) 57, 60, 93
 Československo (Csehszlovákia) 57, 60, 75, 76, 80, 81, 83, 103, 104, 109, 110
 Chalupecký, Ivan 11, 14
 Chardin, Teilhard, de 36, 39
 Chorvátско–Slavónsko (Horvát-Szlavónország) 26, 32

- Chorvátsko (Horvátország, HR) 46, 54
 Combes, François 43, 51
 Congar, Yves 36, 39
 Coranič, Jaroslav 18, 22
 Cranach, Lucas 91, 99
 Cyril – Cirill (Konstantin) 9, 59, 62, 88, 96, 102, 108
 Csajághy Sándor (Alexander Csajághy) 49, 56
 Csáky László 46, 53
 Cseh Köztársaság (Česká Republika, CZ) 57, 60, 93
 Csehszlovákia (Československo) 57, 60, 75, 76, 80, 81, 83, 103, 104, 109, 110
 Csíksomlyó (Șumuleu Ciuc, RO) 44, 45, 52
 Danczi Villebald 63, 65, 68, 69, 71, 73, 74
 Debrecen – Debrecín, H 45, 53
 Decker, Johann 37, 40, 41
 Doležel, Lubomír 86, 92, 94, 100
 Dolná Zem – Alföld 44, 45, 47, 52
 Drdúl, Ján 17, 21, 22
 Dublin, IRL 87, 95
 Dubovský, Peter 17, 21
 Dufka, Vlastimil 57, 60
 Ďurček, Karol 17, 21
 Dürer, Albrecht 89, 96
 Dvořák, Antonín 57, 60
 Eger – Jäger, H 36, 39
 Egyiptom – Egypt 87, 95
 Erdély (Sedmohradsko) 24, 26, 27, 30, 32, 33, 42, 44, 48, 50, 51, 52, 56
 Erdő Péter 7, 8, 10, 11, 13, 14
 Érsekújvár – Nové Zámky, SK 27, 63, 69
 Erzsébet, Szent – Alžbeta, sv. 9
 Esztelnek (Estelnic, RO) 45, 52
 Esztergom – Ostrihom, H 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21
 Európai Unió (Európska únia) 105, 106, 107, 110, 111, 112
 Európska únia (Európai Unió) 105, 106, 107, 110, 111, 112
 Fajstl, Alois 77, 82
 Fándly, Juraj 67, 73
 Faust, Johannes 85, 93
 Felföld – Horniaky, Horná Zem¹ 11, 14, 63, 69
 Felső-Magyarország – Horné Uhorsko 25, 26, 31, 33, 51, 53
 Felvidék – Felföld² 11, 14, 63, 69
 Fenyő György 88, 92, 96, 100
 Ferdinánd, II. 27, 33
 Fiala, Jozef 76, 81
 Fígel', Ján 11, 14
 Flaubert, Gustave 87, 91, 96, 99
 Fodor György 11, 14
 Forgách Ferenc – Forgáč, František 36, 39
 Földváry Antal 43, 51
 Fraknói Vilmos 27, 34
 Franciaország (Francúzsko) 47, 55
 Francúzsko (Franciaország) 47, 55
 Frankfurt nad Mohanom (Majna-Frankfurt, Frankfurt am Main, D) 85, 93
 Frye, Herman Northop 89, 97
 Gabiková, Suzi 87, 92, 95, 100
 Gál Ferenc 10, 13, 17, 21
 Galilei, Galileo 24, 30
 Galis, Tomáš 11, 14
 Gebbhardinger, Karolina 49, 56
 Gecse G. 90, 92, 98, 100
 Gelineau, Joseph 59, 62
 Gergely, Nagy Szent 63, 69, 70, 73, 74
 Gergely, XIII. (Gregor XIII.) 44, 52
 Gerson, Johannes 43, 51
 Giraldi, Giambattista Cinzio 85, 94
 Glesk, Pavol 17, 21
 Goethe, Johann Wolfganag 85, 93
 Gojdič, Pavel Peter 76, 77, 81, 82
 Gottwald, Klement 76, 81
 Gounod, Charles 85, 93

¹ Ekvivalent názvu, ktorý je od 19. storočia zaťažný politickým obsahom.

² A XIX. századtól politikai tartalmat hordozó elnevezés helyett javasolt archaikus magyar megfelelő.

Grác (Štajerský Hradec, Graz, A) 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41

Grebáč-Orlov, Ignác 90, 98

Gregor XIII. (Gergely, XIII.) 44, 52

Gregor, sv. Veľký 63, 69, 70, 73, 74

Gustav Mahler Jugendorchester 57, 60

Gyöngyös, H 44, 52

Győr – Ráb, H 26, 47, 55, 67, 68, 70, 73, 74

Hajduk, Anton 17, 21

Hal'ko, Jozef 75, 80

Hammerstein Judit 17, 22

Hanuy Ferenc 25, 31

Hargita Gábor 17, 21

Hargittay Emil 17, 22

Hečko, František 85, 93

Hermann Egyed 24, 27, 28, 30, 33, 35, 42, 50

Hervay Ferenc 49, 56

Hic, Peter 17, 18, 21, 22

Hollý, Ján 17, 21

Homérosz – Homér 86, 94, 95

Homonna – Humenné, SK 26, 33

Horák, Alexander 78, 83

Horné Uhorsko – Felső-Magyarország 25, 26, 31, 33, 51, 53

Horniaky, Horná Zem – Felföld 11, 14, 63, 69

Horváth, H. 90, 92, 98, 100

Horvátország (Chorvátsko, HR) 46, 54

Horvát-Szlavónország (Chorvátsko–Slavónsko) 26, 32

Hrušovský, Pavol 7, 8, 101, 107

Humenné – Homonna, SK 26, 33

Hviezdoslav, Pavol Országh 91, 99

Ignác z Loyoly (Loyola Ignác) 43, 51

Imre, Szent – Imrich sv. 9

István, Szent – Štefan, svätý 7, 8, 9, 102, 108

Jáger – Eger, H 36, 39

Ján XXIII. (János, XXIII.) 79, 84

Ján Pavol II. (János Pál, II.) 57, 60

Janáček, Leoš 57, 60

János, XXIII. (Ján XXIII.) 79, 84

János Pál, II. (Ján Pavol II.) 57, 60

Jaroš, Peter 86, 94

Jaroslav – Jarosław, PL 24, 30

Joyce, James 86, 87, 94, 95

József, II. (Jozef II.) 46, 47, 48, 54, 55

Kájoni János 45, 52

Kalasanói Szent József (Kalazanský, Jozef sv.) 45, 52

Káldi György – Káldi, Juraj 28, 34

Kalocsa, H 46, 49, 53

Karol Róbert – Róbert Károly 103, 109

Kassa – Košice, SK 47, 55, 59, 62

Käfer István 10, 13, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 38, 41

Kecskemét, H 45, 52, 53

Kelemen, XI. 48, 55

Kelemen, XIV. 46, 54

Kelemen Krizosztom 64, 70

Kisbán Emil 46, 54

Kiss Szemán Róbert 88, 92, 96, 100

Kisszeben – Sabinov, SK 45, 53

Kláštor pod Znievom – Znióvárálja, SK 59, 62

Kliment, XI. 48, 55

Kliment, XIV. 48, 54, 55

Klobúčnik, Miroslav 18, 22

Kluž (Kolozsvár, Cluj-Napoca, RO) 24, 27, 30, 33, 44, 46, 52, 53

Kočis, František 17, 21

Kodolányi János 91, 100

Kořakowski, Leszek 85, 93

Kollár, Ján 17, 21, 67, 73

Kolozsvár (Kluž, Cluj-Napoca, RO) 24, 27, 30, 33, 44, 46, 52, 53

Konstantin (Cyril – Cirill) 9, 59, 62, 88, 96, 102, 108

Kopecký, Štefan 17, 21

Kornis Gyula 24, 28, 30, 34, 35

Korpona – Krupina, SK 45, 53

Košice – Kassa, SK 47, 55, 59, 62

Kosovo – Koszovó 18, 23

Kováč, Ladislav 11, 14

- Kováčová, Irena 77, 82
 Körmöc – Kremnica, SK 27, 33
 Kőszeg – Kysak, H 27, 33, 45, 53
 Krakó (Krakov, Kraków, PL) 24, 30, 36, 39
 Krakov (Krakkó, Kraków, PL) 24, 30, 36, 39
 Králice, CZ 66, 72
 Krapka, Emil 59, 62
 Kremnica – Körmöc, SK 27, 33
 Krošlaková, Ema 16, 20
 Krupina – Korpona, SK 45, 53
 Kunszt József 49, 56
 Kürt – Strekov, SK 63, 69
 Kysak – Kőszeg, H 27, 33, 45, 53
 Ladocsi Gáspár 10, 13
 Langenscheid 64, 70
 Lányi Zachariás – Láni, Zachariáš 66, 72
 Lászlóová, Henrieta 18, 22
 Lengyelország – Poľsko 85, 93, 103, 109
 Lenin, Vladimir Iljič 75, 80
 Letz, Ján 17, 21, 22
 Levoča – Lőcse, SK 16, 20, 59, 62
 Liba, Peter 16, 20
 Liptovská Anna – Szentanna, SK 45, 53
 Liszt Ferenc 57, 60
 Litva, Félix 16, 20
 Liva, Ottavio de 76, 81
 London (Londýn, London GB) 24, 30
 Londýn (London, GB) 24, 30
 Loyola Ignác (Ignác z Loyoly) 43, 51
 Lőcse – Levoča, SK 16, 20, 59, 62
 Lőrincz Krizosztom 63, 69
 Lubac, Henri de, 36, 39
 Lubomirsky Szaniszló 45, 53
 Lukács László 28, 29, 35
 Luovain (Leuwen, B) 36, 39
 Luther Márton – Luther, Martin 42, 43, 51, 66, 72
 Magyarhon³ – Uhorsko⁴ 14, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 41, 50, 52, 53, 54, 55, 67, 73, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 111, 112
 Magyaróvár, H 45, 53
 Majna-Frankfurt (Frankfurt nad Mohanom, Frankfurt am Main, D) 85, 93
 Malinovskij – Malinovszkij, Rodion Jakovlevič 64, 70
 Mann, Thomas 86, 87, 89, 94, 95, 97
 Mantegna, Andrea 90, 98
 Máramarossziget (Sighetu Marmăției, RO) 45, 53
 Mária Terézia 47, 48, 49, 55, 56, 103, 109
 Markuš, Štefan 11, 14
 Marlowe, Christopher 85, 93
 Maróth Miklós 16, 20
 Marseille, FR 85, 94
 Marsina, Richard 16, 20
 Mattyasovszky László 45, 53
 Mátyás – Matej Korvín 103
 Maur, bl. – Mór, Boldog 9, 88, 96
 Medgyes (Mediaș, RO) 46, 53
 Merici Szent Angéla, Gimnázium – Merici, Sv. Angela, gimnázium 11, 14, 47, 55
 Mészáros István 28, 35, 42, 44, 49, 50, 51, 52, 56
 Metastasio, Pietro 90, 98
 Metód (Metod) 8, 9, 59, 62, 88, 96, 102, 108
 Michelangelo, Buonarrotti 88, 89, 96
 Migazzi Kristóf (Migazzi, Krištof) 48, 55
 Mikháza (Călungăreni, RO) 45, 52
 Mikloško, Jozef 17, 21
 Mikula, Valér 59, 62
 Mikulov (Nikolsburg) 25, 31
 Milánó (Milano, I) 47, 55, 59, 62, 86, 94
 Mindszenty József 49, 56, 78, 83
 Mníchov (München, D) 28, 35, 42, 49, 50, 56
 Mislai O. 17, 21
 Mohács – Moháč, H 102
 Molina, Luis 37, 40

³ A szlovák szöveg Uhorsko (az 1918 előtti Magyarország) értelmezése archaikus formában. A mutató nem teljes!

⁴ Názov krajiny pred r. 1918 – interpretácia v archaickej forme. Register ja neúplný!

- Moreau, Gustav 91, 99
Mór, Boldog – Maur, blahoslavený 9, 88, 96
Moszkva (Moskva, RU) 78, 83
Mönsch Lukács 45, 53
Muráň – Murány, SK 46, 53
Murány – Muráň, SK 46, 53
München (Mníchov, D) 28, 35, 42, 49, 50, 56
Nagybecskerek (Zrenjanin, SR-M) 46, 53
Nagykanizsa, H 45, 53
Nagykároly (Carei, RO) 45, 53
Nagyszeben (Sibiu, RO) 47, 55
Nagyszombat – Trnava, SK 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 51, 52, 55, 59, 62, 66, 71, 72, 90, 92, 98, 100, 102, 108
Nagyvárad – Veľký Varadín, Oradea, RO 24, 30, 36, 39
Németország – Nemecko 103, 104, 109, 110
Nietzsche, Friedrich 87, 92, 95, 100
Nikolsburg (Mikulov, CZ) 25, 31
Nitra – Nyitra, SK 16, 20, 45, 53, 92, 100
Nógrád – Novohrad, H – SK
Nové Mesto pod Šiatrom – Sátoraljaújhely, H 45, 46, 53, 54
Nové Zámky – Érsekújvár, SK 27, 33, 63, 69
Nový Smokovec – Újtátrafűred, SK 75, 80
Nyitra – Nitra, SK 16, 20, 45, 53, 92, 100
Oláh Miklós – Oláh, Mikuláš 43, 51
Olaszország (Talianско, I) 57, 60
Olmütz (Olomouc, CZ) 27, 33, 92, 100
Olomouc (Olmütz, CZ) 27, 33, 92, 100
Orsolya, Szent (Uršula, sv.) 47, 55
Ortutay Gyula 49, 56
Osmanská ríša – Oszmán Birodalom 102, 108
Ostrihom – Esztergom, H 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 22
Oszmán Birodalom – Osmanská ríša 102, 108
Osztrák–Magyar Monarchia (Rakúsko-Uhorská monarchia) 11, 14
Oxford, GB 89, 97
Őry Miklós 24, 29, 30, 31, 35
Paclíková 77, 82
Pádua (Padova, I) 24, 30
Pál, III. (Pavol III.) 47, 55
Pál, V. (Pavol V.) 37, 40, 47, 55
Pál, VI. (Pavol VI.) 57, 60
Palkovič, Juraj – Palkovics György 9, 90, 98
Pannonhalma, H 63, 64, 65, 69, 70
Pápa, H 46, 53, 54
Papánek, Juraj 66, 67, 72, 73
Párizs (Paríž, Paris, F) 36, 39, 43, 51, 85, 93
Paskai László 10, 13, 18, 22
Pašteka, Július 90, 92, 98, 100
Päťkostolie – Pécs, H 36, 39, 44, 48, 52, 56
Pavera, Libor 90, 92, 98, 100
Pavol III. (Pál, III.) 47, 55
Pavol V. (Pál, V.) 37, 40, 47, 55
Pavol VI. (Pál, VI.) 57, 60
Pázmány Péter – Pázmaň, Peter 9, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 22, 24-40, 44, 48, 52, 55, 65, 66, 69, 71, 72
Pécs – Päťkostolie, H 36, 39, 44, 48, 52, 56
Pest – Pešť, H 48, 55
Peter, svätý (Péter, Szent) 57, 60
Péter, Szent (Peter, svätý) 57, 60
Péteri János 44, 52
Pethő Bertalan 86, 92, 94, 100
Petz Lipót 68, 73
Piliscsaba – Pilišska Čaba, H 11, 14, 16, 17, 21, 36, 38
Pišút, Ján 11, 14
Pius X. (Piusz, X.) 49, 56
Pius XII. (Piusz, XII.) 58, 59, 61, 62
Piusz, X. (Pius X.) 49, 56
Piusz, XII. (Pius XII.) 58, 59, 61, 62
Plojhar, Josef 78, 83
Podolin – Podolinec, SK 45, 53
Podolinec – Podolin, SK 45, 53

Poľsko – Lengyelország 85, 93, 103, 109
 Pozsega – Požega, HR 46, 54
 Pozsony – Prešporok, Bratislava, SK 26, 27, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 45, 47, 48, 55, 56, 59, 62, 63, 69, 92, 100, 102, 108
 Prága (Praha, CZ) 63, 65, 69, 71, 76, 81
 Pray György 38, 41
 Prešporok – Pozsony, Bratislava, SK 26, 27, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 45, 47, 48, 55, 56, 59, 62, 63, 69, 92, 100, 102, 108
 Prievidza – Privigye, SK 45, 53
 Privigye – Prievidza, SK 45, 53
 Prohászka Ottokár 36, 39
 Puenzo, Luis 86, 94,
 Québec, CAN 89, 97
 Ráb – Győr, H 26, 32, 47, 55, 67, 68, 70, 73, 74
 Rábik, Vladimír 18, 22
 Rahner, Karl 36, 39
 Rakúsko (Ausztria) 37, 40, 57, 60
 Rakúsko-Uhorská monarchia (Osztrák–Magyar Monarchia) 11, 14
 Ranolder János 49, 56
 Rath, Ilja 76, 81
 Ravehill, Mark 85, 93
 Regensburg, D 49, 56
 Rembrandt, Van Rijn 89, 96
 Rigetti, Mario 59, 62
 Rím (Róma, Roma, I) 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 44, 52, 57, 60, 76, 85, 94
 Richelieu, Armond Jean 28, 34
 Róbert Károly – Karol Róbert 103, 109
 Róma (Rím, Roma, I) 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 44, 52, 57, 60, 76, 85, 94
 Rózsahegy – Ružomberok, SK 45, 53
 Rudnay Sándor – Rudnay, Alexander 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22
 Ruščin, Peter 59, 62
 Russel, Ken 92, 100
 Ružomberok – Rózsahegy, SK 45, 53
 Sabinov – Kisszeben, SK 45, 53
 Saint Omer, F 48, 55
 Šaľa – Vágsellye, SK 36, 39
 Sárospatak – Blatný Potok, H 46, 54
 Satmár – Szatmár, Satu Mare, RO 26, 33, 46, 54, 56
 Sátoraljaújhely – Nové Mesto pod Šiatrom, H 45, 46, 53, 54
 Sedmohradsko (Erdély) 24, 26, 27, 30, 32, 33, 42, 44, 48, 50, 51, 52, 56
 Segedín – Szeged, H 29, 35, 36, 39, 45, 53
 Selmec – Štiavnica, SK 46, 53
 Senec – Szenc, SK 46, 53
 Seregély István 11, 14
 Shakespeare, William 24, 30, 85, 86, 91, 93, 94, 99
 Shaller, Marcián 64, 71
 Sidor, Karol 90, 98
 Sík Sándor 25, 29, 31, 35
 Silan, Janko 90, 98
 Šimončič, Jozef 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 36, 39
 Skalica – Szakolca, SK 46, 54
 Sklenár (Szklenár), Juraj 67, 73
 Škoda, Ladislav 75, 80
 Škrábik, Andrej 77, 82
 Sobieski János – Jan Sobieski 45, 53
 Sokol, Ján 10, 13
 Šoltés, Ladislav 17, 18, 21, 22
 Sopron – Šoproň, H 25, 26, 31, 33, 47, 55
 Španielsko (Spanyolhon) 43, 50
 Spanyolhon (Španielsko) 43, 50
 Spiš – Szepesség 45, 53
 Spišská Belá – Szepesbéla, SK 46, 53
 Šprinc, Mikuláš 88, 96
 Štajerský Hradec (Grác, Graz, A) 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41
 Štefan, svätý – Szent István 7, 8, 9, 102, 103
 Štiavnica – Selmec, SK 46, 53
 Stoličný Belehrad – Székesfehérvár, H 46, 54
 Strauss, Pavol 12, 15, 17, 21
 Strauss, Richard 87, 91, 96, 99

Strekov – Kürt, SK 63, 69
 Štúr, Ľudovít 67, 68, 73, 74
 Suarez, Francisco 37, 40
 Suchoň, Eugen 85, 93
 Šulaj, Ondrej 86, 94
 Svätopluk (Szvatopluk) 59, 62
 Svätý Jur – Szentgyörgy, SK 45, 53
 Svorad, sv. (Szórád, Szent) 9, 88, 96
 Szabó Ferenc 24, 28, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41
 Szakolca – Skalica, SK 46, 54
 Szárhegy (Lăzarea, RO) 45, 52
 Szatmár – Szmár, Satu Mare, RO 26, 33, 46, 54, 56
 Szeged – Segedín, H 29, 35, 36, 39, 45, 53
 Székesfehérvár – Stoličný Belehrad, H 46, 54
 Szekfü Gyula 28, 29, 34, 35
 Szelepcsényi György – Szelepcsényi, Juraj 9
 Szenc – Senec, SK 46, 53
 Szentanna – Liptovská Anna, SK 45, 53
 Szentgyörgy – Svätý Jur, SK 45, 53
 Szentiványi Márton – Szentiványi, Martin 9
 Szepesbéla – Spišská Belá, SK 46, 53
 Szepesség – Spiš 45, 53
 Szombathely, H 36, 39
 Szórád, Szent (Svorad, sv.) 9, 88, 96
 Szöllösi Benedek – Szöllösi, Benedikt 9, 59, 62
 Szvatopluk (Svätopluk) 59, 62
 Taliansko (Olaszország, I) 57, 60
 Tall 46, 53
 Taizé, F 58, 61
 Tamás, Szent Aquinói (Tomáš, svätý, Akvinský) 36, 37, 40
 Tasso, Torquato 24, 30
 Tata, H 46, 53
 Temesvár – Temešvár, Timișoara, RO 45, 49, 53, 56
 Thamassy, Mikuláš 66, 71
 Timon Sámuel – Timon, Samuel 9
 Tokaj, H 45, 53
 Tomáš, svätý, Akvinský (Tamás, Szent) 36, 37, 40
 Tomek Vince 45, 53
 Tondra, František 7, 8
 Török József 42, 44, 46, 47, 50, 52, 53, 55
 Trenčín – Trencsén, SK 46, 53
 Trencsén – Trenčín, SK 46, 53
 Trient (Trident, Trento, I) 25, 32, 37, 40, 47
 Trnava – Nagyszombat, SK 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 51, 52, 55, 59, 62, 66, 71, 72, 90, 92, 98, 100, 102, 108
 Trochta, Kamil 75, 80
 Uhorsko – Magyarhon⁴ 14, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 41, 50, 52, 53, 54, 55, 67, 73, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 111, 112
 Újtátrafüred – Nový Smokovec, SK 75, 80, 82
 Ungvár – Užhorod, UA 46, 54
 Urban, Milo 85, 93
 Urs von Balthasar, Hans 36, 39
 Uršula, sv. (Orsolya, Szent) 47, 55
 Užhorod – Ungvár, Užhorod, UA 46, 54
 Vác – Vacov, H 45, 48, 53, 55
 Vacov – Vác, H 45, 48, 53, 55
 Vágsellye – Šaľa, SK 36, 39
 Vajanský, Svetozár Hurban 91, 99
 Valencia, Gregorio de 37, 40
 Váradi János 44, 52
 Váradolaszi (RO) 47, 55
 Varasd – Varaždin, HR 46, 54
 Vasquez, Gabriel 37, 40
 Vatikán 36, 37, 39, 41, 57, 60, 76, 79, 80
 Veľký Varadín – Nagyváradi, Oradea, RO 24, 30, 36, 39
 Verdi, Giuseppe 86, 94
 Verolino, Gennaro 75, 76, 80
 Veszprém – Veszprém, H 36, 39, 45, 53
 Veszprém – Veszprém, H 36, 39, 45, 53

⁴ Názov krajiny pred r. 1918 – interpretácia v archaickej forme.

Viedeň (Bécs, Wien, A) 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 39, 46, 54, 102, 108	Wlachovský, Karol 11, 14, 17, 21
Wagner, Richard 85, 93	Zágráb (Záhreb, Zagreb, HR) 63, 69
Ward, Mary 27, 33, 47, 48, 55	Záhreb (Zágráb, Zagreb, HR) 63, 64, 69, 70
Weiss-Nägel, Stanislav 59, 62	Zajkányi Lénárd 45, 53
Weöres Sándor 89, 97	Zat'ko, Pavol 10, 13
Wilde, Oscar 87, 91, 96, 99	Žilka, Tibor 16, 20, 85, 92, 93, 100
Wittemberg, D 66, 72	Znióvárálja – Kláštor pod Znievom, SK 59, 62

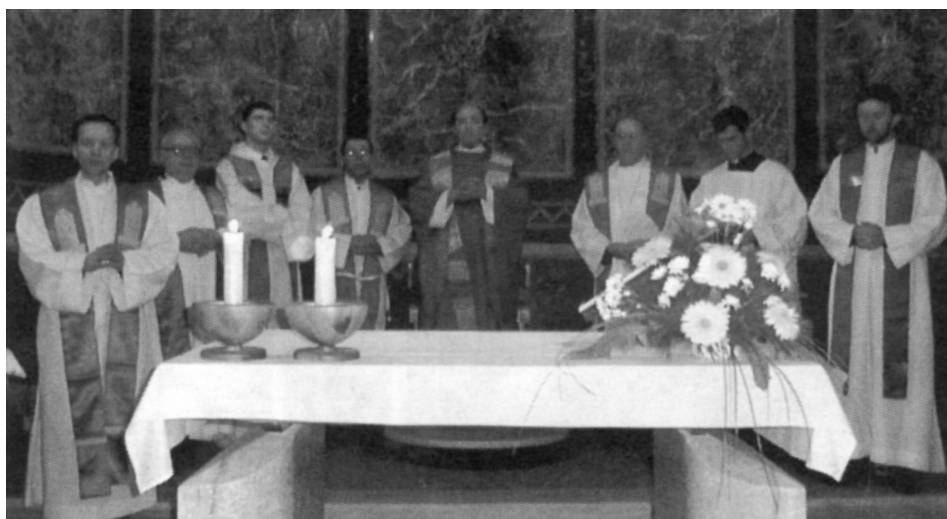
Príhovor biskupa dr. Miklósa Beera v Trnave
Dr. Beer Miklós püspök felszólalása Nagyszombatban

Biskup dr. Miklós Beer odovzdá dar KUPP, kópiu zakladacej listiny našej univerzity z r. 1635
Dr. Beer Miklós püspök átadja a PPKE ajándékát, Egyetemünk 1635. évi alapítólevelének másolatát

Organizátori Miléniového stretnutia dvoch univerzít – zprava Jozef Šimončič, František Tondra, Erdő Péter, Peter Blaho, István Käfer
 A két egyetem Millenniumi Találkozásának szervezői – jobbról Jozef Šimončič, František Tondra, Erdő Péter, Peter Blaho, Käfer István

Spoločná svätá omša v Budapešti v kaplnke Ústredného seminára
 Közös szentmise Budapesten a Központi Szeminárium kápolnájában

Delegácia Ostrihomu – zprava János Knap, György Magyar, László Kiss-Rigó, Rezső Kápolnai, Tamás Meggyes

Esztergom küldöttsége – jobbról Knap János, Magyar György, Kiss-Rigó László, Kápolnai Rezső, Meggyes Tamás

Prednáška prof. Józsefa Töröka
Török József professzor előadása

ISBN 963 9296 81 3

9 789639 296817